

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Maksut YİĞİTBAŞ

TÜRK ROMANINDA PARİS

-Başlangıcından 1908'e Kadar-

89871

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi
Yard. Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

Erzurum-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

**Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının
Yeni Türk edebiyatı Bilim dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.**

Danışman / Jüri

Yard. Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

Jüri

Yard. Doç. Dr. Etem ÇALIK

Jüri

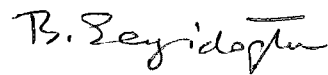
Yard. Doç. Dr. Yakup ÇELİK

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... / ... / 1999

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ

TÜRK-FRANSIZ MÜNASEBETİNİN TARİHİ BOYUTU.....	1
NEDEN FRANSA.....	4
PARİS.....	5
BİZE GÖRE PARİS.....	8
TERCÜME.....	10

I. BÖLÜM

PARİS’İ KONU ALAN ROMANLARIN KRONOLOJİK ÖZETLERİ

Denizci Hasan (Hasan Mellah).....	12
Yeryüzünde Bir Melek.....	13
Paris’te Bir Türk.....	14
Karnaval.....	16
Cellad.....	16
Hayret.....	17
Bahtiyarlık.....	19
Tezkir-i Mazi.....	19
Orora.....	20
Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar.....	20
Sergüzeşt.....	21
Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar.....	22
Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları.....	23
Diplomalı Kız.....	24

II

Turfanda mı Turfa mı.....	25
Elvâh-ı Sevda.....	26
Ressam.....	27
Ülfet.....	28
Ahmet Metin ve Şirzad.....	29
Nemide.....	31
Lorans.....	32
Ana Kız.....	32
Can Kurtaranlar.....	33
Tesir-i Terbiye.....	34
Taaffüf.....	35
Mesâil-i Muğlaka.....	35
Mürebbiye.....	36
Teehhül Aleminde.....	37
Kadın Kalbi.....	39
Şıpsevdi.....	40
Hemzâd.....	41

II. BÖLÜM

MEKÂN OLARAK PARİS

A. KÜLTÜREL VE EĞLENCE HAYATIYLA PARİS.....	42
1-Kütüphaneler.....	42
2-Okullar ve Atölyeler.....	43
3-Tiyatrolar.....	44
4-Eğlence Yerleri.....	46
a-Partiler, Balolar ve Yapıldığı Mekânlar.....	46
b-Ormanlar, Bahçeler ve Buradaki Eğlenceler.....	47
c-Bulvar ve Meydanlar.....	50
d-Suvareler ve Diğer Eğlenceler.....	51
5-Sair Mekânlar.....	52
B. PARİS'TE SOSYAL HAYAT.....	54
1-Öğrencilik Hayatı.....	54

III

2-Kadın-Erkek Münasebeti ve Aile Bağları.....	56
3-Meslek ve İş Ahlâkı.....	60
4-Kilise ve Din.....	61

III. BÖLÜM

AVRUPA’NIN MERKEZİ PARİS

A. PARİS’E GİDEN ROMAN KAHRAMANLARI.....	63
1-Eğitim İçin Paris’e Gidenler.....	63
2-Eğlence İçin Paris’e Gidenler.....	69
3-Merak ve Diğer Nedenlerle Paris’e Giden Roman Kahramanları.....	71
B. PARİS’TEN AYRILAN ROMAN KAHRAMANLARI.....	76
C. İSTANBUL’DAKİ PARİSLİLER: MÜREBBİYELER.....	79
D. PARİS’TE İKÂMET EDEN ROMAN KAHRAMANLARI.....	85
E. PARİS’İN BAŞKA YERLERLE KİYASI.....	96
SONUÇ.....	99

BİBLİYOGRAFYA

A. BAŞLANGICINDAN 1908’E KADAR YAYIMLANAN ROMANLARIN BİBLİYOGRAFYASI.....	102
B. İNCELENEN ROMANLARIN BİBLİYOGRAFYASI.....	107
C. FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKLAR.....	108
DİZİN.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maksut YİĞİTBAŞ

TÜRK ROMANINDA PARİS

-Başlangıcından 1908'e Kadar-

Danışman: Yard. Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

1999, Sayfa:111+VII

Jüri :
.....

Türk Kültür ve Edebiyatı XIX. Yüzyılın başından beri hızlı bir değişiklik yaşamaktadır. Bu değişiklikte ölçü alınan kültür ve edebiyat, diğer bir ifadeyle medeniyet Batı olup devlet ise uzun yıllar Fransa olmuştur.

Biz çalışmamızda, Fransa'nın başkenti Paris'in edebiyat ürünlerinden romanımızda ne şekilde ve miktarda yer aldığını göstermeye çalıştık. Konu için 1859-1908 (II. Meşrutiyet'in İlanı) tarihleri arasındaki zamanı esas alıp bu tarihler arasında yazılan romanları inceledik. İncelememiz sonucu elde ettiğimiz materyalleri çeşitli bölüm ve alt başlıklar ile kaydettik. Paris'in daha çok mekân ve insan açısından romanlarımızda kayıtlı olduğunu gördük. Sonuç kısmı, parçalar niteliğindeki bölümlerin yargıya ulaştırılmış şeklidir.

Bu çalışma, Türk kültür ve edebiyatında Paris'in yeri ve önemi nedir? Sorusuna cevap özelliği taşıması için hazırlanmıştır.

ABSTRACT
MASTER THESIS

Maksut YİĞİTBAŞ

THE PARİS AT TURKİSH NOVELS
-From the Begining to 1908-

Supervisor : Yard. Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK

1999, Page:111+VII

Jury :
.....

Turkish culture and literature has experiened great changes since the beginning of the nineteenth century. In this periot western civilization has been effective on Turkish culture and literature, especially France has been the domineering one with her culture.

In our study we try to find out the reflection of Paris, capital of France, in the Turkish fiction. The works that we have studied are those written between 1859 and 1908 (the declaration of Turkish Monarchy). In all these literary pieces we have seen that Paris is handled in terms of setting and character. The conclusion part of the study is a kind of judgement of all the previous chapters in the discourse.

This study has been prepared for a response to the question: ‘What is the impartance and place of Paris in Turkish culture and literature?’

ÖNSÖZ

Aydınlanma çağının Türk entellektüeli, Paris'e gitmek ve oraları görmek arzusuyla yanıp tutuşmaya başlar. Bu ihtiyaç, bazan yönetimden duydukları sıkıntıdan veya devlete yeni bir düzen getirmeden kaynaklanan sebeplerden dolayı kendini hissettirir. Meşru olan veya olmayan mücadeleyi, hürriyet diyarı adlandırılan Paris'te yapabileceklerini düşünürler. Nitekim isim vermeksizin emellerinden bahsettiğimiz Genç Osmanlılar (Jön Türkler), bu yüzden Paris'e gitmişlerdir. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Samipaşazade Sezai ve Yahya Kemal'e ulaşan isimler silsilesine nicelerini ekleyebileceğimiz Genç Osmanlılar, Devlet-i Aliye'nin kurtulması için Paris'e giderler.

Son üç asır Türk tarihinin ilk yarısında toplumumuza etki eden Paris'in özellikle bu dönemde romanımıza yansıyışını araştırmaya çalıştık. Zaman dilimi olarak roman tarihimizin başlangıcını esas alıp bu süreyi 1908 yani ikinci Meşrutiyet ile sınırladık. Böyle bir sınırlamaya bizi iten nedenlerse bu tarihten itibaren ülkemiz için etkisini hissettiren diğer devletlerin Fransa'ya baskın gelişleridir. Artık bir Almanya tesiri söz konusu olacaktır ki ülke kaderinin felaketi olan I. Dünya Savaşı'na bu yüzden gireriz. Öte taraftan savaş sonrası yenilmiş bir devlet sayılan Almanya yerine İngiliz taraftarlığı, bazı aydınımızca (Halide Edib gibi), dile getirilmeye başlanır.

İncelediğimiz romanlarda Paris'in ne şekilde yer aldığını tespitte çalıştık. İnsanımızın hangi emel ve beklentiyle oraya gittiği, nelerle karşılaştığı, kazandıkları ve kaybettiklerinin neler olduğu ne ölçüde romana yansımıştır? Bunları yakalamak istedik Bunu yaparken bir değerlendirme yoluna gitmeksizin metinlerle örneklendirme ya da özetleme yolunu seçtik.

Giriş'te Fransa ve Paris'in kısa tarihini, onu üstün bir şehir kılan yönlerini, Fransa ve Paris'in Türk tarihinde ve insanındaki yerini belirtme gayreti içinde olduk.

Birinci bölüm Paris'e yer veren ve çalışmamıza konu olan romanların kronolojik özetlerinden ibarettir.

İkinci bölüme 'Mekân Olarak Paris' ismini vererek bu şehrin mekân açısından romanımızdaki yerini ortaya koyduk. Kültür ve eğlence yerleri, bunların dışında karşılaştığımız değişik mekânlar bizi alt başlıklar oluşturmaya itti. Bu mekânların özelliklerini kaydedip kahramanların oralarındaki maceralarından bahsettik.

Üçüncü bölümde, 'Paris'te Sosyal Hayat' başlığı altında, şehrin hayatını, insanların ve sürdürdükleri yaşamı gösterdik. Olumlu-olumsuz, ahlâklı-ahlâksız, fert veya aile ortamında insanlar Paris'te Sosyal Hayat bölümünün malzemesi oldular. Çeşitli sebeplerle Paris'e giden roman kahramanlarını tasnif ederek onları alt başlıklara ayırdık. Bunlara mukabil, Paris'ten ayrılan roman kahramanları da söz konusu olup, onların ayrılış nedenlerini de tek tek belirtmeye çalıştık.

Yazarların ve kahramanların Paris hakkında görüşleri, başka şehir ve ülkelerle kıyasları, üstünlüklerini belirtmeleri ilgili ayrı bir başlık açma gereği doğurdu. Ancak malzemenin yetersizliği bu bölümün eksikliğine neden olmuştur.

Taradığımız yüzelliye yakın romanın otuzbirinde Paris motifine rastladık. Elde ettiğimiz bilgi ve materyalleri yukarıda belirttiğimiz tarzda bölümlere ayırıp incelemeye çalıştık. Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyet'e kadar yayımlanmış romanların genel bir bibliyografyasını çalışmamızın sonunda verdik. Faydalandığımız romanlarla diğer kaynakları ise ayrıca gösterdik.

Bu çalışmada, kıymetli fikirleriyle sürekli yol gösteren, bir çok konuda yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Yard. Doç. Dr. Mehmet TÖRENEK'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışma sırasında kolaylıklar sağlayan kütüphane memuru muhterem Ethem MAKAS'a ve bilgisayarla yazımını üstlenen Sayın Abdulkadir ERKAL'a teşekkür ederim.

Erzurum. 09.7.1999

Maksut YİĞİTBAŞ

GİRİŞ

TÜRK-FRANSIZ MÜNASEBETİNİN TARİHİ BOYUTU

1525 tarihinde François I'in Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemesi ile başlayan Türk-Fransız dostluğu, I. Dünya Savaşı ve hatta II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Bu dostluk zaman zaman kesintiye uğramışsa da devamlılığını kaybetmemiş ve bizim açımızdan samimi bir şekilde ve daha sonraları mecburiyete bağlı olarak devam ederken, Fransızlarda menfaate dayalı riyakârane ve bazen de tarihi dostluğu zedeleyici olarak kendini göstermiştir.

Kanuni'nin Fransızlara tanıdığı kapitülasyonlar karşılıklı diyalogun ve onun François I'e yardımıyla başlayan dostluğun ikinci basamağını teşkil eder. Olayların tarihi ayrıntısı konumuz dışı olduğu için değinmeyeceğiz. Bizim Fransa'ya gönderdiğimiz ilk kişi, II. Osman'ın tahta çıkışını bildirmek üzere giden Hüseyin Çavuş'tur (1628). Hüseyin Çavuş'tan sonra gönderdiğimiz elçi statüsündeki ikinci kişi ise, Müteferrika Süleyman Ağa'dır (1669). Süleyman Ağa, elçilik vazifesinden sonra Avusturyalılarla yapılan Beç Savaşı'nda (1683) esir düşmüş; Fransa'ya götürülerek orada sekiz yıl kalmıştır. Süleyman Ağa daha sonra oradan Mısır'a gider. Gündüz Akıncı, onun Fransa ve Paris hakkındaki intibalarını içeren seyahatnamesini Yirmisekiz Çelebi Mehmet'ten önce 1683-1711 yılları arasında yazdığını ifade eder.¹ Ancak bu seyahatname halen Türk aydın kamuoyunca tam olarak bilinmemektedir. Bu eserde de Çelebi Mehmet'in Seyahatnamesinde olduğu gibi Fransa ve Paris'ten bahsedilir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, siyasi bir düşünce ile Türk-Fransız yakınlaşması için Yirmisekiz Mehmet Efendi'yi 1720'de Fransa'ya gönderir. Mehmet Efendi bu seyahat izlenimlerini yazdığı Sefâretnâme'yi III. Ahmet'e takdim eder. Sefâretnâme'de Fransa ve Paris hakkında verilen genel bilgiler yanında Fransız kültürü, yaşamı, idaresi ve makamlarından da bahseder.

*“Paris şehrinin sokakları gayet vüs'atlidir. Yanyana beş atlı araba gitmek mümkün iken bazı mahallerde zehâm-ı nasdan üç süvar güçle mürur ederdik... Bu sokaklarda iki tarafta piyade süvari askeri ceste ceste dizili halkı dahi onar beşer kat kat dizilmişlerdi. Osmanlı, gördükleri olmayıp acep ne asıl adamlardır deyü Ali ve edni görmeğe talib olmuşlar idi.”*² Mehmet Efendi, Paris'te eğlence yerlerinden biri olan Operadan ise şöyle bahseder: *“Paris şehrine mahsus bir luub var imiş ki (Opera) derler imiş, acâib sanatlar gösterirler imiş. Azim cemiyet olur*

¹ Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri*, Ank. 1973, s.9.

² Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, *Sefâretnâme*, Matbaa-i İlmiye-i Osmaniye, İst. 1283/1866, s.28.

*imiş. Kibâr-ı şehîr varırlar ve Vasi dahi ekseriya varub kral dahi kâhice görür imiş...*³

Çelebi Mehmet Efendi'nin bu eseri Osmanlı aydını arasında ilgiyle karşılanır. O zamana kadar pek bilinmeyen Fransa ve Paris, hayâl aleminden çıkıp somut bir şekil alır. Böylelikle savaş alanlarında alınan yenilgilere aranılan nedenlerin ipuçları elde edilmiş olur. Ahmet Hamdi Tanpınar, 18. yüzyılın ilk yarısında Paris'te görülen "Turquerie" (Türk biçimi, yaşamı) modasının bu seyahatle ilgili bulur.⁴ Paris'te başlayan bu ilgi ve moda çok sürmeden bütün Avrupa'yı etkisi altına alır. Gündüz Akıncı ise Montesquieu'nun "İran Mektupları" adlı eserinin ün kazanmasını bu zihniyete bağlar.⁵ Fransa'da roman kahramanları arasında Türkler de yer almaya başlar. Mercue de France Dergisi "İstanbuldan" adlı yazılar yayımlar. Bu etki resme kadar yansımış ve Loncret'in "Turc Amoureux" isimli tablosu büyük ilgi görmüştür.

Yirmisekiz Mehmet Efendi'nin oğlu Said Efendi ile gittikleri Fransa'dan dönüşleri sarayca merak edilen Fransa'yı bilme isteğini doğurmuş, Padişah III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa tekrar tekrar Çelebi Mehmet ve oğlundan Fransa'yı ve Paris'i dinlemişlerdir. Böylece kendileri de Versailles Sarayı yapmaya karar verirler ve Kâğıthane'de dere kenarlarında köşkler yaptırırlar. Buraya Nedim'in şiirlerinden tanıdığımız ve debdebesini hayâl edebildiğimiz "Sadabâd" adı verilir. Köşkerin plânları Paris'ten Fransa sefareti tercümanı Monsieur Lenoir tarafından getirtilir. Böylelikle Lâle Devri denilen eğlence devri başlamış olur. Bu devir eğlence bakımından önem taşırsa da, Batı ilim ve kültürünün bize etkisi yönünden de bir o kadar öneme sahiptir. Nitekim ilk matbaa da bu devrin ürünüdür.

Fransa, 1525'te başlayan Türk-Fransız dostluğunun devamı ve kesintiye uğramaması amacıyla İstanbul'da daimi elçilik bulundurmaya başlar. Bu elçiler görevlerinde oldukça başarılı olmuşlardır. Bunların içinde en önemlisi ise 1728-1741 yılları arasında elçilik görevi yapmış olan Marquis de Villeneuve'dir. Yine bu yüzyılda Fransız Comte de Bonneval Türkiye'ye gelerek Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir. Askeri sahada Avrupa'da şöhret bulmuş bu subay, çok geçmeden Müslüman olmuş ve humbaracılık mesleğindeki başarısından dolayı Humbaracı Ahmet Paşa adı verilmiştir. Türk ordusunun modernleşmesinde önemli bir rolü olan Ahmet Paşa'nın kültür yaşamımızda da etkisi söz konusudur. Yirmisekiz Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Efendi, Ahmet Paşa ile dostluk kurar ve sık sık yanına giderek onun çevresinde Fransızca konuşma imkânı bulur.

XVII. yüzyılın sonuna doğru, Şehzâde III. Selim daha tahta çıkmadan padişah olduğunda yapacaklarını plânlar. XVI. Louis ile mektuplaşır. Bazı araştırmacıların Fransa'ya gönderdiğimiz ilk Türk talebesi saydığı saray çevresinden bir genci, İshak Bey'i Paris'e gönderir. III. Selim devri, Fransa tesirinin ülkemize yaygınlık kazandığı ve gelecekte de meyvesini verecek tohumların atıldığı bir dönemdir. II. Mahmut'la batılılaşmamız yeni bir boyut kazanır. Devlet her geçen gün batılılaşma gereğini daha da hisseder. 1826-1839'da Avrupa'ya, çoğunluğu Fransa olmak üzere yüzelli öğrenci gönderilir.

³ a.g.e., s.45.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1997, s.44.

⁵ Akıncı, s.16.

1789 Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti'nde pek yankı uyandırmaz. Ancak aradan geçen yıllarla birlikte, inkılâbın uyandırdığı milliyetçi duygular yavaş yavaş etkisini göstarmaya başlar. Önce Sırlar ayaklanır, bu ayaklanma bastırılır. 1821'de Yunanlılar ayaklanır ve meseleyi Avrupa sahiplenince bağımsızlıklarına kavuşurlar (1829). Yunanlıları Bulgarlar ve Sırlar takip eder. Devlet, batılılaşmaya resmiyet kazandırmak; bu çözülmeyi önlemek ve Mısır'ı Fransa'dan yardım alarak, eğitim ve iktisatça geliştirmiş olan Mehmet Ali Paşa'yı durdurmak için 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayun'unu ilân eder. Prof. Dr. Ercüment Kuran'a göre, devlet bu fermanla Osmanlılık siyasetini gütmeye başlamış ve bu siyasetin resmiyet kazandırmıştır.⁶ I. Abdülhamid zamanında ilân edilen ferman, Fransız İhtilalinin beyannamesi olan Hukuku Beşer Beyannamesi'nden ilhamla kaleme alınmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanında etkili olan Mustafa Reşit Paşa, elçiliği esnasında Fransızca öğrenmiş ve Fransız kültürünün etkisinde kalmış bir devlet adamıdır. Fransa'da bulunduğu sırada Fransızlar'la sıkı dostluk kurmuştur. Le Sie'cle gazetesi, bu dostluğun bir eseri olan Tanzimat Fermanında ilim ve kişilikçe yetersiz bazı Fransızların oynadığı rolden şöyle bahseder: "...Barachin, Fransız İhtilalinin prensiplerine körü körüne bağlı, hukuk veya tıp doktoru bir Parisliydi. Boyuna konuşur, münakaşa ve Allah'a şükür, giyotine ve darağacına mahal kalmaksızın yalnız komite, muhtıra ve ıslahat lâyihası yardımı ile her şeyi alt üst etmek isterdi. Bu zamanlar Louis Philippe'nin nezdinde sefir bulunan Reşit Paşa'ya ne şekilde çatup mazhar-ı itimat olduğunu bilmiyorum? Reşit Paşa, mevki-i sedarete gelince, işlerinde Barachin de bulunmak üzere bir sürü doktor, avukat, fen ve edebiyat müntesiplerini yanına çağırdı. Bu maceraperestlerin bir çoğu Paris'in gazete idarehanelerinden veya bulvarlardan toplânmişti. Fransa'da bedava politikacılık yaparken Türkiye'ye gelir gelmez dolgun maaşlara nail olan bu adamlar, ıslahat işlerinde mütehassıs sıfatıyla istihdam edildiler. Bu efendiler derhal bir "Türk Selâmet-i Umumiye Komitesi" (Comite de Salut Public) halinde içtima ederek muhtelif nezaretlere tekâbül eden bir takım tâli komitelere ayrıldılar. Bu meyanda bizzat Dr. Barachin'in reisliği altında bir mürakebe komitesi teşekkül etti. Bu, adeta kâğıt üzerinde mükemmel bir ıslahat hükümetiydi."⁷ Makalede Barachin'den başka Reşit Paşa'nı hususi kâtibi Car'dan, Blacque adlı kişilerden de bahsedilir.

Tanzimat sonrasında başlayan modernleşme çabaları içinde siyasi bir tavır sahibi olarak öne çıkan ve kendilerine Yeni Osmanlılar (Jön Türkler) adını veren aydınlar, Aydınlanma Çağı Fransa düşünürlerinden Volter ve J.J. Russo'dan etkilenirler. Namık Kemal, 1868'de Frnsız İhtilalinin şarkısı olan "La Marseillaise"i Türkçeye çevirir. Bununla birlikte yine Namık Kemal, Hürriyet Kasidesi'nde Fransız İhtilalinin getirmiş olduğu hürriyet anlayışını aşk makamında işler ve ondan:

"Ne efsunkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyet

Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten" diye bahseder.

⁶ Prof. Dr. Ercüment Kuran, Türk Çağdaşlaşması, Ank. 1997, s.1999.

⁷ Cevdet Perin, Türk Edebiyatı'nda Fransız Tesiri, İst. 1746, s. 55'ten naklen.

Jön Türklerin Osmanlı Devlet yönetimiyle olan mücadelelerinde, sıkıştıkları zaman ilk kaçtıkları hürriyet şehri Paris olur. Meşrutiyet ilânını buradan alırlar. I. Meşrutiyet'i ilân ettirmeyi de başarırlar. Meclis-i Mebusan açılır. Fakat gelişen olaylar bu meclisin devamını sağlamaz. Jön Türklerin örnek aldıkları yer daima Fransa ve Paris'tir. Bu konuda II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili Ebuzziya'nın söyledikleri mânidar olup, bizdeki demokrasi hareketlerinde Fransa'nın etkisi ve rolünü gösterir: *"Meşrutiyet fikri bize Fransa'dan gelmiştir. Nitekim Avrupa'da başka memleketler de bu fikri Fransa'dan öğrenmişlerdir. Bugün (1908) elde ettiğimiz şeyleri Fransa'nın siyasi eserlerine borçluyuz."*⁸

Halen ülkemizde gerek sistem ve gerek demokrasi konuşmalarında Fransa ve idaresinden bahsedilmesi Fransa'nın ülkemizdeki ve dünyadaki etkisinin devamından olsa gerektir.

NEDEN FRANSA

Buna en ziyade tarihî şartların neden olduğunu söylememiz mümkündür. Kanunî Sultan Süleyman'ın İtalyan Charles Quint'e esir düşen Fransa Kralı François I'e yardım ederek onu hürriyetine ve devletine kavuşturması bu dostluğun ilk vesilesidir. Bununla birlikte o zamana kadar, Fransa ile devlet olarak olumsuz bir münasebetimizin bulunmayışı bu dostluğun gelişmesinde rol oynar. Biz daha ziyade batı ve orta Avrupa'da Fatih döneminde İtalyanlar; bütün Osmanlı Devleti'nin varlığı süresince de Avusturyalılarla savaşmışızdır.

Fransa'nın da diğer Avrupa devletlerinden önce bizimle iyi münasebetler kurma ve bunu devam ettirmeye istekli oluşu karşılıklı münasebetlerin devamını sağlamıştır. Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren Fransa'nın İstanbul'da elçilik bulundurması iyi ilişkiler içinde olma arzusunun en büyük delilidir. Tabii olarak Türk-Fransız dostluğunun bu şekli almasında ve sürdürülmesinde kapitülasyonların önemli rolü olmuştur. Bizden büyük menfaatler elde eden Fransa, bu menfaatlerin paylaşılmaması veya elden çıkmaması için Osmanlı Devletinin diğer Avrupalı devletleriyle olan münasebetlerini daima takip etmiş ve kendinden daha ileri bir yakınlaşmaya engel olmak istemiştir.

Gündüz Akıncı, Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti olarak ilk önce Fransayı tercih edişini özetle şu dört madde ile izaha çalışır:

1- Batı dünyasından önce Fransızlarla karşılaşmamız. Bu karşılaşmada tarihin oynadığı önemli rol.

2- Coğrafyanın önemli paya sahip oluşu, Almanya'nın bütünlüğünü yeni tamamlayan bir toplum olup Avusturya'nın arkasında yer alması onlarla münasebetimize engelliği önemli etkenlerdir. Avusturyalılar ile savaşlarda tanışmışızdır. İtalyanların ise beyliklerden teşkil eden bir yapıya sahip olmaları; İngiltere'nin ülkeler ötesi oluşu bizi münasebet açısından bunlardan uzak tutmuştur.

⁸ Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İst. 1966, s.68'den naklen.

3- Yakın çağda yeni kuşakların medeniyetle birlikte hürriyeti Fransa'da bulmaları. Çünkü Fransa, hürriyet ve medeniyet noktasında dünyada liderdir.

4- 17. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar Fransa'nın Avrupa'nın en büyük devleti oluşu ve diğer devletlere dil ve kültür yapısı itibariyle örnek teşkil edişi.⁹

Fransa'nın bizi kendine çeken bir başka yönü ise, dünyada eğitim konusunda yakın zamana kadar çok önemli bir konuma sahip oluşudur. Hemen hemen bütün dünyadan Paris'e öğrenci gönderilir. Paris'te bir öğrenci semti dahi bulunur: Fransa'nın edebî akımlarda ve güzel sanatlarda hareketliliği, üreticiliği; bir açık hava müzesi yapısıyla Paris'in sanat dünyasını kendine çekmesi, popüleritesini daima canlı tutan etkenlerdendir. Bunlardan dolayı tercihimizi Fransa'dan yana yapmışızdır.

PARİS

Paris, Galyalı Kelt Kabilesi Parisi'nin Sen Nehri üzerinde, hem nehrin geçilmesinde hem de o sırada Sen havzasının çevresinde yaşayan başlıca kabilelere karşı korunmağa elverişli olan bir adaya yerleşmesiyle kuruldu.

Bataklıklar ve hisarlarla çevrili olan bu balıkçı ve denizci köyünü, M.Ö. 52'de ele geçiren Romalılar buraya Lutetio ismini verdiler. Köy sol kıyıda genişleyerek plânı ve kamu yapılarıyla bir Galya-Roma şehri görünümünü aldı.

Ortaçağda Paris, Frenk hükümdarınca başkent yapılır sonra Kral Klavis'in teşvikiyle Hristiyanlık yayılır. Paris, o tarihte "Cite" çevresinde gelişen bir din merkezi olur. Kral Klavis'in ölümü ile krallık bölüşülünce Paris'in mutlak başkentliği kesintiye uğrar. Yine Ortaçağ'da Normanların kuşatmasıyla karşılaşan ve kuşatmaya direnen Parisliler, şehri dış tehlikelerden kurtarmış olur. Tehlikenin kalkması şehrin yeniden genişlemesine sebep olur. Bu dönemde Paris kontlarından dük olan Copet'ler krallık tahtına çıkar ve böylece bütün Fransa'nın krallığı bu aileye kalır. Copetlerin krallığı elde etmeleriyle Paris tekrar mutlak başkentliğe kavuşur.

XII. ve XIII. yüzyıl Paris'in eğitim kurumlarıyla zenginleştirildiği asırdır. Psikopaslarla mücadele eden öğretmen ve öğrencilere Innocentius IV. lonca kurma hakkı tanıdı. Böylece üniversite kurulma yoluna gidilir. Rahip Robert'e de Sorbon'a üniversite kurma yetkisi verilir. 1253'te Sorbon Üniversitesi kurulur. Paris artık ilim şehri olmaya başlar. Şehre Avrupa'dan büyük bir öğrenci akını olur.

İngiltere ve Fransa arasında yapılan "Yüzyıl Savaşları" Paris burjuvasını güçlendirir. Buna karşılık krallık zayıflar, ancak şehir gelişimini sürdürür.

Ünlü Napolyon Bonaparte'ye kadar gelen bir çok kral, Paris'e gereken önemi vermiş ve şehrin bir başkente yakışır şekilde gelişimini sağlamışlardır. Yeni meydan ve binalar yapılmış, şehir gittikçe estetik bir görünüm kazanmıştır. Paris'i kazandığı zaferlerin sembolü haline getirmek isteyen Napolyon, şehri sanat

⁹ Gündüz Akıncı, Batıya Yönelirken Şinasi, Ankara 1981, s.32-33.

ürünü anıtlarla doldurur. Zafer takı, Sütunlu Yollar, Madeleine, Bourbon Sarayı Cephesi, Vadome Sütunu...vb.

Paris, krallık ve imparatorluk Fransa'sının kendi şerefini yaşatmak için vücuda getirilen eserlerle sanat değeri kazanır.

XIX. yüzyılda Chabrol ve Rambuteau'nun çalışmalarına rağmen Thiers Suru (1840-1845) içinde pek güzel bir görünüme sahip olmayan şehir, bu yüzyıldaki iktisadi ve sosyal değişime hazırlanır. Burjuvazi, zenginleşerek sanayi çağını başlatır. Fakat köylü ve küçük esnaf yoksullaşır. Sağlık yetersiz, konut şartları kötüdür. Şehir, 1846'da 1 milyon nüfusa ulaşır.

Günümüz Paris'i, Haussman'ın çabalarıyla elde edilmiştir. İkinci imparatorluktan sonra şehir sosyal ve iktisadi gelişimini kazanır. Belediye çalışmalarıyla yeni cadde ve sokaklar açılır. Bunlar; kuzeyden güneye Saint Michel ve Sebastogol Bulvarları; doğudan batıya, Rivali Sokağı ve Daumesini Caddesi'dir. Saint Germain ve dış bulvarlar meydanlara kavuşturulur. Buttes-Chaumont, Montsouris Parkı, Boulogne ve Vincenne Ormanları Paris'e güzellik katan yeni yerler olur.

II. Cumhuriyet dönemi Paris'in en iyi ve rahat dönemi olur. Şehir çalkantılardan uzaklaşır. Şehirde dünya çapında sergiler açılır. 1878-1889 devrimin yüzüncü yıl sergisi ve Eiffel Kulesi; 1900 Modern Üslub Sergisi ve şehre ilk metro... gibi dünyadan bir çok ziyaretçilerin katıldığı sergilere Paris evsahipliği yapar. Sultan Abdülaziz de bu sergiler nedeniyle Paris'e davet edilir ve Jön Türkleri yakından ilgilendiren bu ziyaret gerçekleşir. 19. yüzyıl sonlarına doğru şehrin nüfusu 3 milyona yaklaşır.

III. Napolyon döneminde Paris Valisi olan Haussman'ın Paris'in bugünkü hale gelişinde önemli rolü olmuştur. Yukarıda bahsedilen yapılar onun başlattığı çabaların devamı niteliğindedir. Paris'in daha sonraki yapılanmalarında da Haussman'ın şehirleşme anlayışı izlenir.

I. Dünya Savaşı'nda Alman uçaklarından atılan güdümlü bombalar şehre çok zarar verir. II. Dünya Savaşı'na doğru şehir yeniden surları aşar. Ancak nüfusda bir artış olmaz. II. Dünya Savaşı'nda Paris açık şehir ilân edilerek zarar görmesi önlenmiş olur.

Paris, özel bir idarî yöntemle yönetilir. Belediye reisi görevleri belediye meclis başkanı, emniyet müdürü ve Seine kaymakamı arasında bölüştürülmüştür.¹⁰

Paris, iklim açısından son derece elverişli bir şehirdir. Ocak ayında ortalama 15 C⁰ derecedir. Bu her türlü etkinliğe uygun ortam sağlar. Sefahat ve eğlence ortamlarının çokluğunu ve bunların müdavimlerini cezbinin güzel havaya bağlayabiliriz. Bu güzel iklime sahip Paris'i önemli kılan başka nedenler de vardır. Ernest R. Cortus, Paris'in hakim vaziyetini almasını "*Evvela Seine, Maine ve Oise nehirlerinin telâki (buluşma, birleşme) noktası olması, sonra yolların ve*

¹⁰ Meydan Larousse, İst. 1992, C.15, s.480-483. (Paris için genel bilgilerde bu kaynaktan faydalanılmıştır.)

ziraatın icaplarına uygun geniş alanların sonunda bulunması, nihayet ev inşasına müsait taş ocaklarının mevcudiyeti...”¹¹ ne bağlar.

Bütün bu özellikler sanatçı ve sanatseverleri de Paris’e çekmiştir. Ali Kemal, Paris Musahabelerinde bu konudan şöyle bahseder: “*Bu memleketin sanayî-i nefisece terakkiyatı harikuladedir... Bu iklimin fevc fevc ressamı, heykeltıraşları, şairleri oluyor. O kadar ki biri diğerinden güzel... Bir feyz, bir tesabuk (yarış) bir tefevvükdür gidiyor...*”¹² Bunda Paris halkının ve Fransa Devleti’nin sanata ve sanatçıya önem vermesinin de rolü vardır. Avrupa’da gelişme ortamı bulamayan fikrî akımlar, edebî anlayışlar, zeminini Paris’te bulmuş gibi buradan tüm dünyaya yayılmıştır. Nitekim Yeni Çağa damgasını vuran Volter, J.J. Russo gibi düşünürler bu iklimin insanıdır. Hürriyet inkılabı olan 1789 Fransız İhtilali’nin bu memlekette gerçekleşmesi bunun kanıtıdır. Sanatçıya verilen değerin ifadesi olan çağımızda heykelle yaşatma, Paris Musahabeleri’nde şu şekilde yer alır: “*Paris’in Lüksemburg Bahçesi’nde ma’lum olduğu üzere zaman-ı kadimden kalma bazı heyâkil-i tarihiye bulunduğu gibi muâsirîn-i üdebâ ve şuâradan bazıları için ba’delvefat olunmuş bir kaç sütun vardır. Mesela şâir-i meşhur Lekont de Delil ki asrın şuârasından ma’dûd idi...*”¹³

Edebî sahada Paris halkının en çok ilgi duyduğu tür tiyatrodur. Ernest R. Cortius, Fransız halkının 19. yüzyıla kadar şiir sahasında bir varlık gösteremediklerini ifade eder.¹⁴ Ali Kemal ise uzun müddet kalıp tedkikte bulunduğu Paris’te tiyatroları şöyle anlatır: “*Paris’in tiyatrolarından ve yapılarından çok bahsediyorum. Fakat bu şehri-i şa’adârın yüzünü ağartan bir taraftan mektepleri, dersleri ise bir taraftan da bu nev’i sanhe-i temâşâlarıdır... Bu sahneler kısım kısımdır. Başta büyük opera muşa’şa bir temâşâgâh-ı dilârâdır ki cidden bir fevvâre-i mutarra musikîdir. (Taze fışkıran yağmur / taze musikî yağmuru) Cihanın en mükemmel âsâr-ı taarb ve ahengidir... Bunlar hakiki birer mekteb-i ibret, sahâ-i felsefe, sahne-i marifettirler.*”¹⁵

Netice itibarıyla, şunu söyleyebiliriz ki, Paris büyük bir eğlence ve kültür yeridir. Fransa buradan idare edilir. Bütün Fransa’nın iktisadî teşekkülleri, önemli eğitim kurumları ve sanat ürünleri hep Paris merkezlidir. Bu nedenle Fransa’nın kalbi ve aklı yerindedir. Fransa varlığını, millet şuurunu hissettiğinden bu yana Paris’i daima bu konumda görmüştür. Paris’i gören bir kişi eskiyi, yeniye ve geleceği bir arada görme imkânını elde eder. Ülkelerini medeniyetin kalbi olarak kabul eden Fransızlar için gurur vesileleri olan Paris’in değeri kelimelerle ifade edilemeyecek ölçüde büyüktür. Fransa’da Paris’in dışındaki her yer taşradır. “*Eski insanlar gökyüzünü dünyanın etrafını kuşatan bir kubbe olarak görmüşlerse bir Fransız da kâinatı, merkezinde Paris bulunan muazzam ve hudutları belirsiz bir daire olarak görür.*”¹⁶ ifadesi bir Fransız için Paris’in önemini yeter derecede ifade eder hedhalde.

¹¹ Ernest R. Cortius, Fransız Medeniyeti, , İst. 1938, s.146, (çev. S. Eyüboğlu).

¹² Ali Kemal, Paris Musahabeleri, C.III, İst. 1310/1892, s.3.

¹³ Ali Kemal, a.g.e., C.I., s.17.

¹⁴ Ernest R. Cortius, a.g.e., s.110.

¹⁵ Ali Kemal, a.g.e., C.II., s.19.

¹⁶ Ernest R. Cortius, a.g.e., s.44.

BİZE GÖRE PARİS

Paris'ten ilk defa Süleyman Ağa'nın 1890'larda kaleme aldığı Seyahatname'sinde bahsedildiğini daha önce ifade ettik. 1720'de gittiği Paris'ten 1721'de ülkesine dönen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendiise, Fransa izlenimlerini içeren Sefâretnâmesni o yıllarda kaleme alır ve III. Ahmet'e sunar. Fransa ve Paris, Türk aydınlarınca ancak o zaman tanınır. (Bu ifadeyi Süleyman Ağa'nın daha önce yazdığı halde yakın tarihimizde yeni yeni bilinen Seyahatnamesini dikkate alarak söylüyoruz.) Padişah ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa, bu seyahati Mehmet Efendi ve oğlu Sait Efendi'den bir çok kez ağızdan dinlerler. Lâle Devri olarak adlandırılan ve Türk tarihinin eğlence dönemi olarak bilinen tarihî süreç, bu seyahatin ürünüdür. Fransa ve Paris, bizim için bilinmezlikten çıkmış ve bir medeniyet merkezi olarak addedilmeye başlanmıştır. İşte bu zamandan günümüze kadar Paris, Türklerce görülmeye değer bir yer olarak önemini korumuştur. Nitekim Paris'te 1859'da açılan "Mekteb-i Osmani"de eğitmen olarak görev yapmış olan Hoca Tahsin Efendi Paris için:

"Paris'e git ey efendi akl u fikrin var ise

Âleme gelmiş sayılmaz gitmeyenler Paris'e" diyerek hem Paris'e olan sevgisini hem de her Türk aydınının orayı görmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Batı, bilindiği gibi bizim için Frenk diyarıdır. Frenkler ise bizce hep Fransızlar olmuştur. Fransa denince akla gelen yegâne yer ise Paris'tir. Kısacası bize göre Batı= Paris'tir dersek herhalde yanlış olmaz. İlk talebelerimizi eğitmek için, bütün dünya gibi biz de Paris'e göndermişizdir. Ordunun modernleşmesi için ilk çaldığımız kapı yine Fransa, Paris olmuştur. Ne zaman ki medeniyetimizden tereddütler yaşamış ve intisab edici bir yer aramaya koyulmuşuz, Fransa'yı ve merkezi Paris'i karşımızda bulmuşuzdur. Bunun en ifrat ve acı örneği Yahya Kemal'in referansıyları Paris'e gittiği Jön Türk Şekip Bey ve gibilerdir.

Paris, bütün dünyaca hürriyet ve medeniyet merkezi olarak bilinmiş ve bilinmektedir. Mutlak hürriyet yeri Paris'tir. Çünkü hürriyeti doğuran ihtilal burada gerçekleşmiştir. Şehrin bu yönü hürriyet âşıklarını kendine cebzettiği gibi, sanatçıları da kendinde toplamıştır. Jön Türkler, siyasî mücadele merkezi olarak daima Paris'i tercih etmişlerdir. Hürriyete kavuşmanın vuslat beldesi onlarca daima Paris'tir.

Fransa'ya gönderilen Şinasi, Reşit Paşa'ya yazdığı mektubuna: "*Paris'in neşe-i şevkiyle mest olarak*" diye başlar. Paris'e maliyecilik için gönderilen Şinasi, orada edebiyatla da meşgul olur ve bir Paris hayranı olarak yurda döner. O hep Paris'e özlem ile doludur. Nihad Sami Banarlı onun Paris'i andırdığından olayı İstanbul'da daha çok Beyoğlu'nu tercih ettiğini söyler.¹⁷

Ahmet Midhat Efendi ise, hayâlinde canlandığı bu mekân için "Paris'te Bir Türk" adlı romanını yazar. Paris'i görmeden yazdığı bu eseriyle Fransız bir Profesörü şaşırttığı gibi, "Avrupa'da Bir Cevlan" adlı eserinde Paris'te bulunduğu zamanı günlük şeklinde kaleme alarak, Paris'in meşhur yerlerini bize ayrıntılı olarak anlatır. Paris'ten bahsettiği yerler şuralardır:

¹⁷ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.II., İst.1997, s.861.

Tiyatrolar: Jimnaz Varyete ve Rönesans gibi bulvar tiyatroları,

Mağazalar: Bon Morşe Mağazası,

Saraylar: Lover ve Tuyler Sarayları,

Etvâl-i Tâk-ı Zaferi (Zafer Takı) Eyfel Kulesi,

Bulonya Ormanı, ormandaki yarışlar vs.,

Kütüphane-i Kebîr-i Millî,

Türk Hamamı.

Paris'e hayran olan Ahmet Mithat Efendi, Rus bilgini ve Türk dostu olan ve kendisine Bayan Gülnar dediği Madam dö Lebedef ile Paris'te bir müddet kalır. Mithat Efendi'nin burada en çok Kütüphane-i Kebîr-i Millî dikkatini çeker. *"Paris'in Kütüphane-i Kebiri bütün rûy-ı arzda zenginleştikçe bir misli daha mevcut olmayan müessesâtıdır."*¹⁸ diye oradan bahseder. Bize kütüphaneyi övücü ifadelerle tanıtır.

1893'te İkdâm Gazetesi'nin Paris muhabiri sıfatıyla Paris'e gönderilen Ali Kemal, uzun müddet orada bulunur. Paris'in bir çok yerini geniş zaman diliminde görme imkânı elde eder. Paris Musahebeleri adlı 3 ciltlik eserini 1893-1897 tarihleri arasında kaleme alır. Ali Kemal, Paris'te tiyatrolardan, tiyatrocular, müzelerden, müzikten ve konservatuvarlarından, ayrıca sosyal yaşamından, yarışlardan, orman ve bahçe olarak adlandırılan yerlerden ve içinde bulunan sanat eserlerinden, resim salonlarından, ilim akademilerinden, okullardan.... ayrıntılı bilgiler verir. Ali Kemal, eserinde Paris Bulvarlarından ve bu bulvarların müdâvimlerinden ise şu şekilde bahseder. İlginç bulduğumuz ve Paris yaşamını yansıttığı için uzunca olsa da almayı yeğledik: *"Paris'in büyük bulvarlarında başka bir cazibe var ki insana mürûr-ı zaman ile tesir eyliyor. Bu sahada dünyanın dört köşesinden mahluklar görülür. İngilizler, Almanlar hasılı Avrupalılar şöyle bir tarafa dursun, türlü türlü Amerikalılar, Avusturyalılar, Çinliler, Japonlar bir yandan bir yana geçer, gezer dururlar... Bu ecnâs-ı muhtelifeden mâ'ada ta operadan Vodvil'den... Rensons'a, Laport Sen Martin'e varıncaya kadar tiyatrolar, renk renk manzaralar, eğlenceler, ilânlar, çeşit çeşit yeni mevâd, yeni usul ilânlar bu caddelerin mahsusatındandır. Mesela aynı renkte koskocaman şayikalarla aynı biçimde uzun pardisolarla, müzeyyen şemsiyelerle iki efendi, iki şık mösyö aheste aheste yürüyorlar, bir kaç adım arkadan yine tıpkı bunlara benzer, aynı rûşte aynı kıyafette iki kişi daha... Arkadan yine aynı minval üzere diğer iki fert... Bu mösyölerden en öndekiler bir ahenkle şöyle makam tuttururlar: 'Bu gece fuli Birjer...Polin...' birinci bu teraneyi bitirir bitirmezi kinci başlar, ikinci susunca üçüncü terennüm eder. Bu debdebe ıskâla gibi bazı menâzır-ı şetâretgâhlarda geçirdikten sonra sabaha karşı yatağa girerler. Ta ikindiye doğru zor uyanırlar. Gazete vesaire okumaya vakit mi kalır... Fakat gurup ile beraber büyük bulvar şöyle mahrurane gezilir, kolaçan edilir, dereden tepeden münakaşalar, ilmî, edebî, güzel fakat hep kof, hep esassız mübaheselerle baştaki humar giderilir... Sonra çok geçmez yemek, eğlence başlayarak sabaha kadar sürer... İşte Paris'te bir sınıf-ı mahsulun hali böyledir."*¹⁹

¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Avrupa'da Bir Cevlân, İst. 1890, s.635.

¹⁹ Ali Kemal, a.g.e., C.III., İst. 1897, s.42-44.

Ali Kemal, Paris izlenimlerinde bu tür mösyölerden veya değişik tipteki insanlardan bir bahşış alabilmek için kapı açıcılara, valiz taşıyıcılarına kadar bir çok insanın yaşam kesitini sunmayı ihmal etmez.

Jön Türklüğe heveslenerek Paris'e kaçan Sami Paşazâde Sezâi ise, Paris'te "Işıklı caddelerden hızla geçip giden arabalardaki kadınları zekâ ve deha sahibi romancının kaleminden çıkmış gibi bulur."²⁰

XIX. yüzyıl sonları alafranga ve idealist gençlerin rüyalarını süsleyen yer, Paris'ten başka bir şehir değildir. İşte bu gençlerden biri olan Yahya Kemal'in de rüyalarını Şekip Bey'in anlattığı Paris doldurur. 1903'te bir Jöntürk olarak cebinde Şekip Bey'in tavsiye mektubuyla bindiği gemiyle Paris'e gider. Milli ve manevî kavramları daha şahsında özümsememiş bir genç olan Yahya Kemal, 1912'ye kadar kaldığı Paris'te bu kavramların önemine ve farkına varır. Daha sonraki yaşamında, özellikle şiirlerinde bunların savunucusu ve terennümcüsü olacak şekilde Paris'ten ve onun entellektüel dünyasından istifade eder. Bu her gence nasip olmayacak bir intibahtır. Önce kendini Quartier-Latin'de bohem yaşama terkeder. XX. yüzyıl başlarında bu yerleri dersleri serbest olan bir üniversiteye benzetilir. Bütün kahvehanelerdeki edebiyat ve sanat bahisleri, içkilerin yanındaki çerezler olarak değerlendirir.²¹ En önemli derslerini ise Cafe Closerie des Lilas (Leylaklı Köşe) adlı kıraathanede alır. 1980'de Yahya Kemal'in adı burada oturduğu masaya verilecektir. Aynı Cafe'de başka masalarda Oscar Wilde, Andre Gide, Lenin, Paul Verlaine, Mallarme gibi şöhretlerin plakeleri vardır. Yahya Kemal, Taha Toros'tan nakledilen bir rivayete göre bu cafede Lenin ile satranç oynamıştır.²²

Cafeleriyle ün salmış olan Paris, büyük şairimize çok şeyler kazandırmıştır. Her ne kadar Sorbon ve Collage de France'a devam edememiş veya çok az devam etmiş olduğundan diploma alamamışsa da bu cafelerde yaşam ve şiir felsefesini, Türk milletinin bir vakıa olduğunu, Türkiye sevdasının sırlarını, ipuçlarını elde etmiştir. Bir Jöntürk gönüllüsü olarak gittiği Paris'ten Osmanlı sevdalısı olarak 1912'de yurda döner.

Paris, bir iki değil Türk Edebiyatı'nın önde gelen bir çok sanatçısını büyülemiştir. Konuyu Ahmet Haşim'in Paris'ten bahsiyle bitirelim: "*Her taşı bin bir çeşit sanatkâr eliyle kutsi bir mahiyet almış ve bir gün yer altına geçse eski Yunan medeniyeti kalıntılarından bir kere daha kıymetli bir harabe alemi bırakacak olan Paris şehri...*"²³

TERCÜME

Batı'dan dilimize tercümeler Tanzimat Fermanı'nın ilanından çok önceleri başlamıştır. Bu devrede yapılanlar daha ziyade eğitim, askerî, tıp, coğrafya ve eczacılık sahasıyla ilgili olan tercümelerdir.

²⁰ Mehmet Ali Eren, "Paris", Aksiyon Dergisi, Haziran 1998, S.184, s.34'ten naklen.

²¹ Abdülhak Şinasi Hisar, Yahya Kemal'e Veda, s.159; Beşir Ayvazoğlu, Eve Dönen Adam, İstanbul, 1995, s.24 'ten naklen.

²² Mehmet Ali Eren, a. g. kaynak, s.35.

²³ Ahmet Haşim, Bize Göre, İstanbul 1928, s.69-71.

Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilen ilk eser Jacques Robbs'un "La Methode Pour Apprendre Facilement la Geographie" adlı coğrafya eseridir. Hekimoğlu Ali Paşa'ya Hollandalı bir elçilik görevlisi tarafından 1733'te tercüme edilerek sunulmuştur. Münif Efendi'nin (daha sonra paşa olacaktır) Muhaverât-ı Hikemiyye'sine (1859) kadar Türkçe'ye, Fransızca'dan kayda değer nitelikte yirmi bir tane eser tercüme edilmiştir.²⁴

Bu konuda Fransızlar da bize ilgisiz kalmamış ve bizden daha önce tercüme işine girişmişlerdir. 1671'den başlayarak 1859 yılına kadar edebî, kültürel, seyahatnâme ve biyografik türden on altı Türkçe eseri dillerine çevirmişlerdir.²⁵ Biz onlardan daha ziyade Fen bilimleri niteliğinde ilmî eserleri dilimize çevirirken; onlar kültürel nitelikte ve bizi tanıma isteklerinden doğan eserlere ilgi göstermişlerdir.

Batı'dan yapılan tercümelerin büyük çoğunluğu Fransız kaynaklı olmasından dolayı, aydınlarımız zamanla bu dile ve Fransa'ya karşı bir ilgi ve yakınlık duymaya başlar. Tabii olarak bunda Kanunî Sultan Süleyman ile başlayan devletler arası dostluğun da büyük payı vardır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi edebî sahada ilk çevirimiz 1859'da Münif Efendi'nin Muhaverât-ı Hikemiyye'sidir. Onu sırasıyla 1859'da çevirisi yapılan ancak 1862'de tab'ı gerçekleştirilen Yusuf Kâmil Paşa'nın Telemaque'ı takip eder. 1859'dan başlamak üzere 1908'e dek yapılan edebî nitelikli eserlerin sayısı yüzün üzerindedir.²⁶

Medeniyetlerin etkileşiminde ve gelişiminde tercümelerin rolü küçümsenmeyecek ölçüdedir. İletişim ağının akıl alamayacak derecede geliştiği ve yabancı dilin yaygınlaştığı günümüzde bu daha da önem kazanmıştır. Fakat önceki asırlarda tercümenin bilgi çağı açısından önemi pek büyük olmuştur. Avrupa'da rönesansı meydana getiren etmenlerden biri de tercüme hareketleridir. Türk toplumu için, biraz paradokslu kabul edilse de medeniyet değişimi kabul edilen Tanzimat hareketinde tercümelerin büyük yeri vardır. "Fertler arasında iletişim (iletişim) yoluyla gelişen ve zenginleşen bilgiler gibi, toplumlar arasında da medeniyet ve kültür iletişimlerini temin eden vasıta tercümedir."²⁷ diyen Orhan Okay, Tanzimat inkılabında tercümenin haklı olarak rolü vurgulamış olur.

Netice itibarıyla şunu söyleyebiliriz ki, aydınlarımızın 19. yüzyılda esas aldığı medeniyet ve ilim merkezi Fransa, diliyse Fransızca'dır. Bu yüzyılda Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla vücuda getirilen edebiyat ise bir manada Fransız edebiyatının biraz geç takip edilen versiyonudur. İdealize edilen bu ülkenin ve edebiyatının kalbi olan Paris'in bütün bunlardan dolayı eserlerimizdeki yeri kaçınılmaz olacaktır.

²⁴ Akıncı, Türk-Fransız İlişkileri, Ankara 1973, s.67-70.

²⁵ Akıncı, a.g.e., s.70-73.

²⁶ Perin, Türk a.g.e., s.278.

²⁷ Prof. Dr. Orhan Okay, Tanzimat Edebiyatı, Yeni Tür edebiyatı Ders Notları, Erzurum 1990, s.14.

I. BÖLÜM

PARİS'İ KONU ALAN ROMANLARIN KRONOLOJİK ÖZETLERİ

DENİZCİ HASAN (HASAN MELLAH)¹

Denizci Hasan, Fas'ta yaşayan soylu bir aileye mensuptur. Babası Seydi Osman, Fas Kralı Mevla Seydi Muhammed'in danışmanıdır. Çok zeki olan bu adam iyi bir servet sahibidir. Kral Seydi Muhammed'in ölümü üzerine bir kaç yüz şehzadenin çıkardığı karışıklık nedeniyle Seydi Osman paralarını Fas'a yakın bir yerde bulunan Kadiks'te Pavlov Kumpanyası'na yatırır ve bu büyük ticaret kumpanyasının üçüncü üyesi olur. Çok geçmeden isyancılar vatansever bir adam olan Seydi Osman'ı öldürürler.

Seydi Osman, oğlu Hasan'ın yetişmesi için çaba sarfetmiş ona önce Arapça dersler verip dil öğretmiş, daha sonra onu Kadiks'deki Denizcilik Okulu'na göndermiştir. Hasan bu Okuldan bir hocasının ihaneti nedeniyle ayrılır. Fas'a giderek babasının intikamını almaya çalışır. Eski adamları Akreple birlikte babasını öldüren eski hizmetlilerinden Yakub el Deca'yı öldürürler. Fakat asıl katillerden olan Dominiko Bedyayı kaçırmazlar. Akrep olay yerinde öldürülür. Hasan ise Fas'ı terkeder. Kaçtığı sırada atından düşer, tam yakalanacakken korsanlarca yakalanıp kaçırlır.

Denizci Hasan'ın elinden kaçan Dominiko Dedy, Fas'tan ayrılarak Kartaca'ya geçer. O da Hasan'ın babası gibi Pavlov Kumpanyası'na üyedir. Ancak onun üyeliği beşinci derecededir. Kartaca'da Pavlov adını kullanır. Kartaca, İspanya'nın güney sahillerinde bulunan bir kasabadır. Burada yaşayan Mösyö Alfons'la tanışan Pavlov, Alfons'un kızı Cuzella'ya âşık olur. Onu babasından ister. Alfons Pavlov'un zenginliğini ve kültürünü beğenerek kızını vermeyi düşünür. Ancak Cuzella'yı bir türlü ikna edemez.

Bu zaman zarfında korsanlar elinde bulunan Hasan, gemide eski hizmetçileri Alanzo ile tanışır. Alanzo, korsanların danışmanlığını yapmakta ve onları kötülük yapmaktan mümkün mertebe uzak tutmaya çalışmaktadır. Alanzo, eski efendisi Seydi Osman'ın oğlu Hasan'ı korsanlardan kurtarmak için bir soygun tertipler. Bu soygun Kartaca'daki Alfons'un konağında gerçekleştirilecektir. Adaya çıkıp Alfons'un konağına Cuzella'nın yatak odasından girmeyi plânlarlar. Bu görevi Hasan üstlenir. Cuzella'nın yatak odasına giren Hasan'ı Cuzella görür. Cuzella'yı gören Hasan'ın ise dizlerinin bağı çözülür. Birbirlerine ilan-ı aşk ederler. Kız Hasan'ı saklar. Hasan'ın arkadaşları

¹ Ahmet Midhat Efendi, Hasan Mellah veyahut Sır İçinde Esrar , Şark Matbaası İst. 1291/1874 461 s. (Denizci Hasan I Sad. Prof. Kenan Akyüz), MEB İst. 1975, 324 s., Zeyl-i Hasan Mellah, Kırkanbar Matb. İst.1292/1875, 467 s.(a.g.e.,II., 330 s. Sad. Prof. Kenan Akyüz) MEB İst. ; a.g.e., Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 904 s., (Sad. Akyüz, a.g.e., III), Sevinç Matb. Ankara 1981, 564 s.

yakalanır ve idam edilirler. Pavlov, Cuzella'yı kaçıtır. Hasan peşlerine düşer. Cuzella'yı kaçıranın Hasan olduğu sanılır. Pavlov Cuzella'yı Paris'e götürür. Paris'te kendisini Abbasi asıllı Ali Bey olarak tanıtır. Hasan'ın Paris'e geldiğini öğrenince Şam'a kaçar. Şam'da ise kendisini Seyyid Ali olarak tanıtır ve Pazartesi-Perşembe günleri Emevi Camii'nde vaazlar verir. Cuzellayı ise deli kızkardeş olarak takdim eder.

Hasan izlerini kaybeder. Üç yıl gibi bir süre geçtikten sonra Şam'a gelen Hasan, cami'de Pavlo'a rastlar. Yanından hiç ayrılmayan Alanzo ile Cuzella'yı Pavlov'un elinden kurtarırlar. Birbirlerine kavuşan iki sevgili Cezayir'e yerleşir ve evlenirler. Pavlov ise İzmir civarında bir yere gelir. Yezdan Yani ismi ile İzmir'de karışıklığa neden olur. Burada da barınamayıp önce Kaptan Godroş ismiyle Sakız Adası'na oradan da Viberto adıyla Tunus'a geçer. Uzun müddet kaldığı Tunus'tan Mısır'a gider. Orada Fransızlar hesabına çalışır. Buradan Şam'a geçen Pavlov, Şam'da da Fransızlar lehine çalışır. Ancak durum anlaşılınca yakalanır. Başı kopartılıp cesedi kıyma yapılır ve köpeklere verilir. Roman Pavlov açısından son bulursa da yazar önceden zeminini hazırladığı bir kaç aşk macerasını da neticelendirip romanı bitirir.

1-YERYÜZÜNDE BİR MELEK ²

Şefik, Hindistan taraflarından İstanbul'a gelen Muhammed Singapuri isimli bir babayla, aslı bir cariyeye olan Safiye Hanım'ın çocuğu olarak dünyaya gelir. Muhammed Singapuri, Mehmet Hulusi Efendi'nin evinde kalır. Şefik'in doğumundan üç yıl sonra Mehmet Hulusi'nin bir kızı olur ve ismini Raziye koyarlar. Raziye ile Şefik birlikte büyürler. Birbirlerini sever ve her şeylerini paylaşırlar. Muhammed Singapuri ölür. Tam aşkları filizlenmek üzereyken Mehmet Hulusi, Muhammed Singapuri'nin vasiyeti üzerine onu tıp öğrenimi için Beyoğlu'nda mösyö xxx isimli bir doktora gönderir. Buradan da yine Mehmet Hulusi tarafından Paris'e tıp öğrenimine gönderilecektir. Raziye ile Şefik bu arada yine görüşmeye devam ederler. Şefik'in Paris'e gönderilme zamanı gelir. Birbirlerine veda ederler. Ancak Şefik Raziye'ye hiç bir evlenme vaadinde bulunmaz. Birbirlerini çok sevmelerine rağmen evlenmeyi akıllarına getirmezler. Şefik Paris'e gider. Paris'ten Raziye'ye bir kaç mektup yazarsa da daha sonra kendisini eğitime daha iyi vermek ve zihnini meşgul etmemek amacıyla bu mektupları da keser. Raziye evlenme çağına gelir. Artık kendisi için görücüler gelmektedir. Şefik'ten mektup alamayınca ve giderken kendisine hiç bir umut vermediğinden dolayı ümidini Şefik'ten kesen Raziye, İskender Bey isimli bir yaşlı kişiyle evlenmeyi kabul eder. Raziye ile mutlu yaşarlar. Mehmet Hulusi Bey vefat eder. Şefik Paris'ten gelir ve olanları öğrenir. Aşkını kalbine gömer. Bir gün bir vesile ile Raziye'yi görür ve aşkı yeniden depresir. Bir haberce vasıtasıyla Raziye ile mektuplaşmaya başlar ve gizlice kardeşane bir şekilde görüşürler.

Bu arada Aksaraylı Arife, isimli hafif meşreb güzel bir dul kadın, doktor olan Şefik'i muayene için evine çağırır. Bir iki görüşmeden sonra Şefik'e âşık olur. Şefik, Raziye'ye âşık olduğunu dolayısıyla da aşkına cevap veremeyeceğini

² Ahmet Midhat Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1292/1875, 1184 s.

söyler. Çaresiz kalan Arife tehditlere başvurarak Şefik'i elde etmeye çalışırsa da başarılı olamaz. Bunun üzerine duyguları tahrik olarak onları ayırmaya karar verir. Şefik'in sadık bildiği hizmetçi Kalfa'yı altın ve mücevherlerle kandırarak bir gün buluşmaları sırasında onları bastırmayı plânlar ve bunu gerçekleştirir. Daha sonra Şefik Vidin'e üç yıl için mahkum olarak gönderilir. Raziye'yi ise kocası İskender Bey boşar. Raziye ile sadık hizmetçisi Nimetullah sokakta kalır. Bu olaylar sırasında mahallenin baskına katılan ve baskın öncesinde de mahalleyi yanlış davranışlarından men etmeye çalışan Salih Çavuş, Şefik'in de kahramanca mücadelesini gördükten sonra olayın masumiyetine ve Raziye'nin temizliğine inanır ve olaylar sonrası sokakta kalan Raziye ile Nimetullah'ı muhafaza eder.

Vidin'e gönderilen Şefik, nahif vücuduyla bu nefye ve hapse dayanamayarak hastalanır. Bu sırada İstanbul'dan dostu Arzuhalci İsmail Vidin'de bulunan dostu Kethuda İbrahim Bey'e bir mektup yazarak Şefik'e yardımcı olmasını sağlar. Şefik hapisten alınır ve çok rahat yaşamaya başlar. Şefik, İsmail'e bir mektup yazarak Raziye'nin durumunu sorar. Cevap çok kötü gelir. Raziye çok kötü bir kadın olmuştur. Şefik kahrolur. Fakat kendini kısa sürede toplar ve Raziye'yi unutmaya çalışır.

Arife, Raziye'yi baştan çıkaramayınca İsmail'in sevgilisi olan ve Raziye'nin bir ikizi sayılacak kadar Raziye'ye benzeyen Cevriye'yi İsmail'den ayırmıştır. Onunla Raziye'nin adını etrafa yayarak Cevriye'yi İskender Bey'in eşi Raziye olarak tanıtmıştır.

Nihayet Şefik Vidin'den döner. Bir gün İstanbul'un bir semtinde, ordu talimini izlemek için dostlarıyla orada bulunan Şefik, sus satan bir barakaya gider. Su satıcısının yanındaki kızı o sırada bir baygınlık geçirir. Şefik müdahale eder. Kız Şefik diye sayıklar. Bu kız Raziye'dir. Şefik dikkatlice kıza bakar ve Raziye olduğunu anlar. Nimetullah ise Şefik'i tanır. Raziye ayrılır ve olaylar Şefik'e sahte Raziye hadisesi dışında nakledilir. Şefik inanmaz fakat araştırmaya koyulur. İsmail'le asıl ismi Cevriye olup Raziye diye tanıtılan kadına giderler. Cevriye olayları olduğu gibi anlatır. Bütün olanları öğrenen Şefik, Cevriye'den sahte Raziye olayını bir topluluğa itirafını isteyerek ondan ayrılıp Raziye'nin yanına gider ve Salih Çavuş'la birlikte üçünü oradan alır. Büyük bir düğün tertipler. Cevriye düğündekilere olayları anlatır ve böylece asıl Raziye kötü ithamlardan kurtulur. Düğüne susamcı bir çingene kadın gibi gelen Arife, Raziye'yi düğün kıyafetinde görünce renkten renge girer. Nimetullah onu tanır. Şefik'e iletilir. Şefik Arife'ye yardımda bulunmak isterse de Arife kabul etmeyerek orayı terk eder. Surlara giderek kendini surlardan aşağıya atar.

PARİS'TE BİR TÜRK³

Aydın bir ailenin çocuğu olan Nasuh'un babası edebiyata ve felsefeye ilgi duyan bir insandır. Babasının vasıtasıyla iyi bir eğitim gören Nasuh da babası gibi edebiyat ve felsefeyle ilgilenir. Bir çok şey öğrenmek gerektiğine inanan Nasuh'un babası, Nasuh'un otuz iki meslekte ikişer ay kalmak suretiyle devamını

³ Ahmet Midhat Efendi, Paris'te Bir Türk, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1293/1876, 560 s.

sağlamış ve onun Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmesi için elinden geleni yapmıştır. On üç yaşında babasını kaybeden Nasuh, babasının çok yakın dostu olan Alman Doktor Hel'in yanında kalmaya başlar. Yirmi yaşına geldiğinde ise Doktor Hel'in ölmesiyle, Doktor Hel'e babasının vasiyeti üzerine bırakılan orta derecede bir servetle hayata atılır.

Yirmi sekiz yaşlarına gelen Nasuh, büyük bir kültür ve ilim sahibidir. Artık ona İstanbul ve doğu yeterli gelmemektedir. Kendisinde uyanan bu batı merakı zamanla oraları görmeye dönüşür ve bir gazeteyle anlaşarak muhabir sıfatıyla batıya gitmeye karar verir. Bir Vapur'la Marsilya'ya ve oradan da Paris'e geçmek için İstanbul'dan ayrılır. Bu vapur yolculuğunda çok değişik insanlarla karşılaşır ve bunlardan Madam Kartris, Madam Katerin ve Lehistanlı bir soylu olan Gardiyanski ile sıkı dostluk bağı kurar. Vapurda tanıdığı diğer ilginç tipler ise, İngiliz ressam, deli Cemys ve bir Osmanlı hovardası olan Zeka Bey'le uşağı Remzi Efendi'dirler. Zekâ Bey, çok şık giyinik Paris'teki serbestlikle bir tuttuğu vapurda çapkınlıklar yapar ve kaptan tarafından ikâzlar alır.

Uzun bir yolculuktan sonra Marsilya'ya varırlar. Nasuh burada bir müddet kalır ve daha sonra trende karşılaştığı Lehli Gardiyanski ile Paris'e gider. Yine bu trende kendisini daha sonra Paris'in bir çok meşru ve gayr-ı meşru eğlencelerine götürecek olan Madam Doleşen ile tanışır. Paris'te merkezi bir yerde Nasuh ve Gardiyanski pansiyonda oda kiralarlar. Burada ise Nasuh, Herien ailesi ve tarih hocası olan Mösyö Herien ile tanışıp çok yakın bir dostluk kurar. Paris'e daha gelmeden Paris hakkında okuduğu kitaplardan bir çok bilgi edinen Nasuh, Paris'te gezerken çok sıkıntı çekmez. Gemideki dostları ve Madam Doleşen vasıtasıyla, daha sonra tanıştıkları kişiler ile Nasuh Paris'in kibar salonlarından meyhanelerine, tiyatrodan, kütüphaneye, fakir mahallelere, randevu evlerine varıncaya kadar gezer. Paris'te Nasuh'un en çok dikkatini çeken şey ise Milli Kütüphanedir. Nasuh burada bir çok kereler bulunarak kitapları inceler ve tashihat işleriyle meşgul olarak para kazanır.

Paris'te bir çok gönül işleriyle de ilgilenen Nasuh, bazı kişiler için arabuluculuk (çöpçatanlık) yapar. Gemideki dostlarından Gardiyanski ile Madam Kartris'in, Madam Katerin ile Pol'un ve madam Doleşen ile eski kocası Mösyö Aleksandr'ın birleşmelerini sağlar. Bunun için tiyatrodan oynamak için bir piyes dahi yazar ve gelir getirici bir de roman kaleme alır. Bu arada Fransız basınında bir çok kez, hakkında övücü ve tanıtıcı yazılar çıkar. Buna mukabil ise Zekâ Bey ile ilgili de komik ve yüz kızartıcı yazılar çıkar. Nasuh'u Paris'te tek üzen şey Herien'lerin kızı Polini Herien ve ona âşık Simon Angor isimli gencin intiharlarıdır. Bu iki gencin evlenmesi için çok çalışan Nasuh başarılı olamaz. Çünkü Polini Nasuh'a âşıktır ve de Paris adetlerine göre bir genç kız için büyük bir eksiklik sayılan (drahomasız) çeyizsizdir. Genç kız bunlara dayanamaz ve intihar eder. Polini'nin intiharını öğrenen Simon Anger de intihar eder. Bu intihar hadiseleri önceden tanıştığı Virgini ile Nasuh'un yakınlaşmasını artırır ve Virgini Müslüman olup Nasuh'la evlenir.

Zekâ Bey ise Paris'te çapkınlıklara teşebbüs etmiş ve Fransız basınında alay konusu olmuştur.

KARNAVAL⁴

İstanbul'un zenginlerinden Uzleti Efendi'nin oğlu olan Zakai Bey, kapalı ve her yönüyle muhafazakâr bir ortamda yetiştirilmiştir. Yaşının ilerlemesiyle yavaş yavaş bu kapalı ortamdaki kurtulan Zakai Bey, heveslisi olduğu alafrağa yaşamaya başlar. Bu alafrağlığı kendisini bir çok uygunsuzluklara iter. Hamparsun Arslargözyan Ağa'nın hanımı Madam Hamparsun'a ilan-ı aşk eder ve reddedilir. Baytiyar Paşa'nın hizmetlilerine ve Paşa'nın kızı Şehnaz'a kurlar yapar. Neticede bu kurlar Şehnaz Hanım'da netice verir. Onunla flörte başlar. Bu arad bir Kağıthane gezisinde gördüğü Rum asıllı bir düşük ahlâklı kadın olan Benli Elena isimli bir metres edinir.

Zekai Bey'e mükabil zıt karakterde karşımıza çıkan diğer roman kahramanı ise Resmi Efendi'dir. Yirmi üç yaşlarındaki bu delikanlı Zekai Bey'in arkadaşıdır. Annesinin ölümüyle kimsesiz kalmıştır. Alaturka ve alafrağlığı şahsında özümsemiş olağanüstü zekaya sahip yetenekli biridir. Madam Hamparsun kendisine âşıktır. Romanın sonlarına doğru cariyesi Hasna ile evlenir.

Karnaval dönemi Beyoğlu ve Galata civarında bir çok balolar verilir. Baloların renkli simaları Zekai Bey ve Şehnaz Hanım'dır. Zekai Bey'le Şehnaz Hanım'ın flört dönemleri çok sürmeden meyvesini verir ve evlenirler. Ancak oğlunu evlendirmek için kasasına müracaat eden Uzleti Efendi bir çok mücevherlerinin ve 40-50 bin lirasının kaybolduğunu görür. Bunu Zekai'nin yaptığını anlayınca birkaç güne kalmadan ölür. Eşini gerçekte sevmeyen Zekai alafrağlığın icabı ona oldukça mesafeli davranmayı tercih eder. Çok sürmeden de münasebetini ilerlettiği metresi Elena ile Paris'e gider. Babasından kalan servetini Paris'te harcayan Zekai iki-üçyüz bin frank da borçlanır. Metresini de bir amerikalî zenginle kendisine ihanet suçuyla başından savar ve İstanbul'a döner. Ancak alacaklılar elçilik vasıtasıyla durumu İstanbul'a iletir ve alacaklarının tahsilini devlet eliyle yapmaya çalışırlar. Zor durumda kalan Zekai eşi Şehnaz Hanım'ın mücevherlerini çalar. Durumdan haberdar edilen Baytiyar Paşa Şehnaz'la Zekai'nin boşanmasını sağlar. Zekai sefil ve perişan kalır.

CELLAD⁵

Pol Tunak, Napolyon Bonapart'ın ordusuna erzak temin eden büyük bir iş adamıdır. Bonapart'ın Elb Adası'na çekildiği sırada iflas eder. Pol Tonak'ın eşi ve Sitephani isimli bir de kızı vardır. Çok güzel olan bu kızla, Pol Tonak'ın iflası öncesi bir çok genç evlenmek isterken, Pol Tonak'ın istifasıyla geri durmaya başlarlar. Leon isimli bir mirasyedi genç Sitdefani'yi annesiyle birlikte Eyana köprüsü üzerinde sıkıştırarak ilan-ı aşk etmeye çalışır. Bu esnada kendisini Endru Gocafo olarak tanıtan bir genç gelir. Leon'la silahsız düello ederek kadınları kurtarır. Böylece Andru Sitdefani'nin beğenisini kazanır. Polis Leon'la Andru'yu mahkemeye götürür. Andru serbest kalır ve Leon iki yıl için hapsedilir. Daha

⁴ Ahmet Midhat Efendi, Karnaval, Tercüma-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1298/1881, 269 s.

⁵ Ahmet Midhat Efendi, Cellad, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1301/1884, 192 s.

önceleri de Sitephani'nin gözüne ilışen bu genç Cellat Simon Graz'ın nikahsız yaşadığı bir kadından çocuğudur. Oldukça iyi bir eğitim görmüş olan ve asıl ismi Leendru olan bu genç, son derece cesurdur. Hayatını gazete muhabirliği yaparak kazanır. Olaydan sonra bir vesile ile tekrar bu gençle karşılaşan Sitdefani onunla diyalog kurmaya çalışırsa da Andru buna yaklaşmaz.

Napolyon Elb Adası'ndan gelerek yüz günlük hükümetini kurar. Pol Tonak'ın işleri tekrar yoluna girer. Daha önce Pol Tonak'ın iflasına sebebiyet veren Simon Ponkar ise suçunu Tunak'ın yardımcısı Piyer'e yükler. Hükümetin ve Tonak'ın gözdesi olmayı başarır. Aslında kralcı olmasına rağmen imparator yönetimine yaranmayı başaran Ponkar'ın yaptığı iftiraya Piyer, dayanamayarak onu öldürmek isterse de başaramaz ve yakalanır. Mahkemeye verilir sonra idama çarptırılır. Andru, Piyer olayını araştırır ve onun idamından bir önceki akşam olayların aslını gazetede yayımlar. Olayların aslı ortaya çıkınca Simon Ponkar Belçika'ya firar eder.

Bu arada Andru ile Sitephani arasındaki ilgi aşka dönüşür. Fakat Andru bir türlü evlenmeye yanaşmaz. Pol Tonak'ın da beğensini kazanan Andru'nun bu tavrına bir mana veremez. Leendru'nun ise Sitephani'den kaçmasının sebebi kendisinin bir cellatzade olması ve bu durumunu sevgilisiyle evliliğine yakıştıramamasıdır.

Napolyon Bonapart, bütün Avrupa'ya yapacağı ilan-ı harp öncesi Elisa sarayında büyük bir kıyafet balosu verir. Bu baloya Simon Ponkar da katılır. Bonapart'ın iki komutanıyla kuytu bir yerde görüşen Ponkar onları imparatora ihanet yönünde ikna eder. Bu olaydan haberdar olan Andru, daha sonra durumu Pol Tonak'a açar. Ancak balonun bitiminde Bonapart sefere çıkmıştır. Linye'de galip gelen Bonapart, Voterlu'da komutanlarının ihanetiyle mağlup olur.

Amacı Sitephani ile evlenerek babasının ona tahsis ettiği altı milyon franka ulaşmak ve Sitephani ile yaşamak olan Simon Ponkar, evlenme isteğini Sitephani'ye açar. Şiddetli bir şekilde reddedilir. Buna engel olarak Andru'yu gören ve ondan intikama karar veren Ponkar, değişen hükümetle düşman olarak kabul edilen Bonapart taraflılarına Andru'yu da katarak onun hapsedilmesi için çalışır. Bununla da yetinmeyerek Eyana köprüsünde Andru ile düello eden Leon'u hapisten çıkartır ve Andru'yu silahla ona vurdurtur. Andru yaralanır. Andru'nun babası Simon Groz, Simon Ponkar'dan intikam almaya karar verir ve onu işkenceyle öldürür. Sitephani ve Andru ise evlenirler.

HAYRET⁶

Aslen Türk olan İsmail Azmi, İstanbul'un asilzadelerinden olup saygın bir aileye mensuptur. İyi bir eğitim gören İsmail, küçük yaşta babasını kaybedince sefahat alemine dalarak babasından kalan mirasın kendine düşen payını yer bitirir. Sefahatleri ve servetini bu uğurda tüketiş kendisine olan güvensizliği de beraberinde getirir. Bunun üzerine İstanbul'a gelen İspanyol asıllı Amerikalı hokkabaz Mösyö Sanço'nun yanına tercüman olarak girer. Mösyö Sanço'yla

⁶ Ahmet Midhat Efendi, Hayret, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1302/1885, 507 s.

İstanbul'dan ayrılarak dünyanın bir çok yerini gezer. Mösyö Sanço'nun evlatlığı olan Madam Ansır ile İsmail onun evlatları olurlar.

Mösyö Sanço'nun kumpanyası Paris'teyken Madam Ansır'a Mösyö Cemys isimli bir sihirbaz-medyumdan sujelik teklifi gelir. Bu teklifi kabul eden Ansır

Cemys'in medyumluk oyunlarında suje olmaya başlar. Bu sıralarda Lord Charles isimli bir kişi bu kumpanyanın müdavimi olur. Çok güzel bir kız olan Ansır'a âşık olur. Ansır'ı elde etmek isteyen Lord, türlü çarelere başvurursa da bunda başarılı olamaz. Bu olayın ortaya çıkması Ansır'la İsmail'in yakınlaşmalarına neden olur ve evlenmeye karar verirler. Lord bir yolunu bularak Ansır'ı kaçıır. Ansır'la iki ay birlikte yaşayan bu adam, daha sonra onu terk eder. Ansır da Amerika'ya giderek bir tiyatro aktristi olur ve Madam Vazil Karolin ismiyle sahnelere çıkar.

İsmail ile Mösyö Sanço bu hadiselerle öfkelenip Ansır'ı aramak için dünyanın bir çok yerini gezmeye başlarlar. Singapur'dayken İsmail, Ansır'ın kaçırılmasında önemli rol oynayan Atiyen'i görür ve ondan Ansır'ın Amerika'da olduğunu öğrenir. İsmail Amerika'ya gider ve orada Ansır'ı bulur. Ansır'ı yine kendileriyle birlikte yaşamaya davet eden ve evlenmelerini isteyen İsmail'in bu teklifine olumlu cevap veren Ansır, onunla birlikte Mösyö Sanço'nun yanına gider. Singapur'dan sonra kumpanyalarını Hindistan'a götürmeye karar verirler. Burada gösterileri sürerken Lord Charles yine karşlarına çıkar. Bu kez Mösyö Sarpson adıyla ortaya çıkan bu adamın Hindistan'da bulunmasının sebebi Prens Sofakukranc'ın kızı Prenses Maya Mihriban ile evlenmektir.

Lord, Ansır'la temasa geçerek ona metreslik teklifi yapar. Ansır'ın bu adamdan biraz para koparmak amacıyla onu oyalaması Sarpson'a daha da cesaret verir. Ansır durumu İsmail'e açar. Tekrar evlenmeye karar veren bu iki genç olayı Mösyö Sanço'ya söylemeleri üzerine Hindistan'dan kaçmaya karar verirler. Yolda Sanpson bunları yakalatır ve Mösyö Sanço'yu öldürüp İsmail'i ağır yaralatır. Ansır'ı alarak bir adaya götürür. Ansır burada amellerine alet olmayınca onu öldürür.

Acem hokkabaz Mirza İsmail'in ruhlarla irtibatı oyununda naklettiği yukarıda anlattığımız kısma mukabil romanın asıl olay örgüsü, İstanbul Büyük Ada'daki xxx otelinde başlar. Prens Sofakuk Sanc'nin odasını basan on iki haydut ondan bir senete imza atmasını isterler. Bu senet Prenses Maya'nın Hristiyan olmasıyla ilgilidir. Prens bu senete imza atarken son derece üzüntülü olup ağlamaktadır. Odayı basanlar içerisinde bulunan Azmi isimli kişi bu seneti tekrar yazmasını ister. Seneti yazdıktan sonra onu öldürmek isteyen haydutların reisine Azmi karşı koyar. Azmi ile haydutların reisi Ceyani arasında tartışma çıkar. Azmi, Mirza İsmail olup buraya Sanpson'dan intikam için gelmiştir. Medyum ve sihirleriyle haydutları korkutur. Hintli aile daha sonra Napoli'ye giderler. Onları takip eden İsmail burada bir kumpanya açar ve orada gösterilere başlar. Amacı İstanbul'daki olayları da tertipleyen Sanpson'un bütün entrikalarını ve kötülüklerini ortaya çıkarmaktır. Napoli'de yaptığı gösterilerle ve ruh çağırmalarla Sanpson'un teker teker oyunlarını ve kötülüklerini çıkaran Mirza İsmail, Prenses'in Sarpson hakkında kanaatlerini değiştirmeye başlar. Sarpson Paris'e kaçır ve orda yakalanır. Paris'e gelen Sofakuk ve ailesi Sarpson'un mahkemesinde şahit olacaklardır. Mirza İsmail de Paris'e gider ve orada oynadığı oyunlarla Sarpson'un bütün maceralarını ortaya koyar. Prenses'in Sarpson

hakkındaki kanaatlerinin tümüyle değişmesini sağlar. Sanpson'la hapiste görüşen Mirza İsmail ve Prenses olaylara yeni bir boyut kazandıracakken Mirza İsmail'in daha uyanık çıkmasıyla ve Sanpson'a hapishanede verdiği zehirle Sanpson hayatına son verir.

Altı ay sonra Prens Sofakak da ölür ve Mirza İsmail'le Müslüman olarak Hidayet ismini alan Prenses olaydan iki buçuk yıl sonra İstanbul'da evlenirler.

BAHTİYARLIK⁷

Sezâî, Bursalı zengin bir ailenin çocuğudur. Kendisinin okuma isteği ve babasının teşvikiyle İstanbul'da Galatasaray Sultanisi'ni bitirir. Alafrangalığa meraklı olan Sezâî, böyle bir yaşam arzular. Bu nedenle İstanbul'da kendisine daha ziyade Beyoğlu'nu yakın bulur. Burada Flamme gazinosuna sık gider ve kendisine bir aktrist emeklisi sayılacak Rizet isimli bir metres edinir. Rizet Sezâî'den para bakımından faydalanır.

Daha sonra düşüncesine ve yaşamına dar ve ilkel bulduğu İstanbul'dan az da olsa uzaklaşmak için Paris'e gitmeye karar verir. Orada Hukuk tahsil ederek birinci sınıf bir avukat olacaktır. Ancak dokuz ay kaldığı Paris'te sefahat alemlerinden ve kumar merakından kendini alıp bir türlü tahsile zaman ayıramaz. Sonunda hastalanır ve doktor tavsiyesiyle İtalya-Sicilya'ya tebdil-i hava için gider. Orada hem sıhate kavuşmayı düşünür hem de hukuk tahsil etmeyi plânlar. Fakat bir gezi sırasında haydutlar tarafından soyulup beş parasız kalır. Bunun üzerine sefil ve perişan bir halde İstanbul'a döner.

Sezâî Bey ile Galatasaray Sultanisi'nde okuyan Şinasi adlı köylü genci ise okulunu bitirdikten sonra öğrendiği modern ziraatçilikle bir çiftlik açıp zengin ve mutlu bir yaşama kavuşur. Sezâî İstanbul'a geldikten sonra Abdulcabbar adlı Mısırlı zengin birinin kızıyla evlenir. Cabbar Efendi alafranga olmasa da çocukları olan Nusret ve Mansur'a Fransız bir mürebbiye tutarak onları alafranga birer genç olarak yetiştirmiştir. Oldukça serbest olarak yetişen çocuklarından Mansur Bey mühendislik tahsili için Avrupa'ya gider. Nusret ise zengin bir alafranga olduğu için Sezâî Bey ile evlenir. Ancak Sezâî Bey'in parası kalmamış ve babasından kendisine kalan 17.000 liralık menkul ve nakit sefahat uğrunda tükenmiştir. Sezâî'nin bu durumu sefahat merakıyla kayınpederini de büyük bir maddi kayba uğrattıktan sonra anlaşılmıştır. Nusret ise kocasının aydın bir insan olmadığını üzümlü hayal kırıklığına uğrar.

TEZKİR-İ MAZİ⁸

Jak adlı bir şair, sık sık âşık olma tabiatına sahip bir gençtir. İlk sevgilisine Tepebaşı bahçesinde rastlar. Ancak bu sevgilisi ile konuşamaz. Bir gün vapurda çok güzel bir İtalyan kız görür. Onu unutamaz. Yine aklına İtalyan kızın geldiği bir boğaz gezisinde onu denize girerken görür. Gizlice onu seyrederek. Üç gün sonra yine bu kıza bir sandal gezisinde rastlar. Hemen kızın sandalına yanaşır ve ona

⁷ Ahmet Midhat Efendi, Bahtiyarlık, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1302/1885, 194 s.

⁸ Mustafa Reşit, Tezki-i Mazi, S. Şirket-i Mürrettibiye Matbaası, İstanbul 1303/1886, 72 s.

yardım etmek için sandalına atlar. İtalyan kıza bir uzun manzume okuyarak ilan-ı aşk eder. Kız kabul eder. Uzun müddet görüşürler. Ancak bir yıl sonra kız ölür. Şair çok üzülür.

Çok geçmeden şair Büyükdere Venüsü denilen kıza âşık olur. Bu bayan Matmazel xxx'dir. Ressam olup, şairlere ilgi duyar. Bu nedenle genç şair onunla kolayca tanışıp ve kısa süre dost olur. Oldukça güzel olan bu kız şairi çok etkiler. Bir müddet sonra şair Jak buna da âşık olur. Bir çok kez buluşurlar. Kışın Matmazel xxx Beyoğlu'na yerleşir. Babasının Paris'le ilgili işi nedeniyle onunla Paris'e gider. Fakat orada evlenir. Şair Jak yine yalnız kalır.

ORORA ⁹

Eser, aşk kıskançlığı ve bunun getirdiği cinayetle örülmüş şekildedir. Orora, oldukça güzel bir kızdır. Asıl adı Fransuva olan Şair Piyer'in kızıdır. Yaşlı bir anne ve babaya sahip olan Orora, Paris'te doğmuştur. Refail adlı bir sevgilisi olan bu genç kız, çok mutludur. Fakat kendisini, Refaili seven Ojeni adında bir kız çok kıskanmaktadır.

Bu arada Şair Piyer'den şiir dersi almak için evlerine sık sık ziyaretlerde bulunan Pol adlı bir genç, Orora'ya ilgi duymaya başlar. Kalbini kazanmak isterse de başarılı olamaz. Bu nedenle o da Refail'i kıskanır. Ojeni ile Pol'ün kıskançlıkları birlikte hareket etmelerine neden olur. Orora ile Refail'e bir kötülük yapmayı plânlar.

Orora ile Refail mutlu bir şekilde evlenirler. Orora'nın ailesi bundan çok memnun olur. Mevsim yaz olduğundan Paris'in dışındaki sayfiyelerinde yaşamaktadırlar. Refail, bazen Paris'e gitmekte ve arkadaşlarıyla görüşmektedir. Sayfiyeden ayrılışının birinde Ojeni onu Pol ile ilgili gazetenin birine verdiği yalan bir haberle evine alır. Sohbet esnasında onu sarhoş ederek uyutur. Bu esnada Orora'yı evine davet etmiştir. Refail uyuduktan sonra gelen Orora'yı da Refail gibi Pol ile ilgili bir yalan haberle aldatır. Pol'ün Refaili öldüreceğine dair bilgi verir ve Pol'ün evde uyuduğunu ve onu öldürerek kurtulması gerektiğini söyler. İçkinin de etkisiyle Orora, bunu gerçekleştirmek için karanlık bir odada uyuyan Refail'in odasına girer ve onu Pol diye öldürür. Ancak oda aydınlatılınca, Pol yerine Refail'i öldürdüğünü anlar. O anda olayı tezgahlayan ve gülererek Orora'yı seyreden Ojeni'nin kalbine bıçağı saplar.

Orora ve ailesi büyük bir yıkıma uğrarlar. Çok sürmeden Orora veremden ölür.

KİSMETİNDE OLAN KAŞIĞINDA ÇIKAR ¹⁰

Paris asilzadelerinden olan Oktav, yakışıklı, çapkın ve mirasyedi bir tiptir. Kendisi bu haliyle dönemin Don Juanı olur. Gününü zevk ve eğlence yolunda

⁹ Mehmet Celal, Orora, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul 1304/1887, 63 s.

¹⁰ Ahmet Midhat Efendi, Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar, Kırkanbar Matbaası, İst. 1304/1887, 103 s.

harcayan Oktav'ın çoğu zamanı dolu dolu geçer. Yine öyle bir gün geçirmek için erkenden kalkar -öğlen vaktidir- ancak arkadaşı Mösyö Munberun gelir ve kendisinden yardım ister. İsteddiği yardım şudur: Mösyö Munberun, güzel ve asilzade bir kızla evlenecektir. Fakat metresi olan Madam Doreveli'den ayrılmaktan korkmaktadır. Onun kendisinde olan aşk mektuplarını evlendikten sonra eşine göndereceğini ve böylece de eşinden ayrılabilceğini söyler. Oktav, yardımını güç de olsa kabul eder ve Madam Doreveli'in evine gitmeyi uygun görür. Fakat Oktav'ın gittiği ev madam Doreveli'nin evi değildir. Oktav yanlışlıkla Madam Dorej Yakurt'un evine gitmiştir. Bu kadın Britanya'dan âşığı Hovares için gelmiş bir kadındır. Oktav bu kadında âşığının kendisinden ayrılacağını söyleyerek onda olan mektupları da kendisine vermesini ister. Kadın bayılır ve Oktav onu güçlükle ayılır. Ancak Oktav sevgilisinin isminin Hovares olduğunu öğrenince ona durumu izah eder. Kadın bu kez de gülme krizi yaşar. Derken Oktav bu evde uzun süre kalır ve ayrılarak akşam davetlisi olduğu Avusturya seferinin balosuna gider. Burada Madam Doreveliyle tanışan Oktav, ona M. Mundeberun'un kendisinden ayrılacağını ve kendisinde olan Mösyö Mundeberun'un mektuplarını ister. Kadın fazla bir tepki göstermeden mektupları verir ve Mösyö Mundeberun da böylece rahatlıkla evlenecektir. Bunları Mösyö Mundeberun anlattığında, dolaylı olarak Mösyö Mundeberun "kısmetin kısmeti" der ve Oktav'da kısmetinde olan kaşığında çıkar atasözleriyle tamamlanır.

SERGÜZEŞ¹¹

Kafkasya'dan çok küçük yaşta kaçırılan Dilber, esirci Hacı Ömer tarafından eski bir malmüdürü olan Mustafa Efendi'lere satılır. Dilber bu evde son derece çirkin ve katı kalpli olan Hanım'dan ve hizmetçi Teravet'ten çok eziyet çeker. Bir zaman sonra Mustafa Efendi Erzurum'un bir ilçesine mutasarrıf olarak atanır. Çelimsiz bir kız olan Dilber'i satmaya karar verirler. Yeniden bir esirci tarafından alınan Dilber bu evden kurtulur. Dilber'i satın alan esirci Hacı Ömer'e göre Dilber şefkatli ve zekidir. Onu Asaf Paşa konağına iyi bir fiyatla satar. Dilber'in hanımı olan Zehra Hanım ona sıkıntı çıkarmaz. Evin oğlu olan Celal Bey beş altı yıl Paris'te kalarak meşhur ressam Jerou'dan resim dersi almış aydın bir gençtir. Yirmi üç yaşında olan Celal Bey sanatına âşık bir kişidir. Dilber'i resim modeli olarak türlü hallere sokar. Bir gün dilenci kıyafeti giymesini ister ve bunu Dilber'e istemeyerek yaptırır. Elbiseyi giyen Dilber ağlar ve Celal Bey'in şefkatini celbeder. Bununla birlikte delikanlı Dilber'deki güzelliği fark edip ona âşık olur. O zamana kadar hiç bir kızı sevmemiş olan Celal Bey'de bu duygu çok tesirli olur. Geceleri artık uyumamaya başlar. Bir gün dayanamayarak Dilber'in odasına girer ve onu yatarken bulur. Kızın elinde bir resim farkedir ve resme baktığında kendi resminin olduğunu görür. Dilber'in de bu aşka ilgisiz olmadığını anlar. Zehra Hanım, Celal Bey'le Dilber'in aşkını farkedir ve bu nedenle Dilber'i oğluna layık görmeyip satar. Amacı oğluna kendileri gibi asilzade ve zengin bir kız bulmaktır. Celal Bey psikolojik depresyonlar yaşar ve sonunda beyin humması

¹¹ Samipaşazade Sezâi, Sergüzeşt, Mahmut Bey Matbası İstanbul 1305/1888, 175 s.; Çalışmada, Ankara 1984, 100 s. 1978, 143 s. (Günümüz Türkçesine Çeviren: Zeynep Kerman) eser esas alınmıştır.

olur. Mısırlı bir zengin haremine satılan Dilber yıkılır. Dilber'i satın alan kişi onu beğenerek odalık yapmak ister. Fakat Dilber kabul etmez. Harem Ağası Cevher Dilber'in dert ortağı olur. Dilber odalık olmayı kabul etmediğinden dolayı hapsedilir. Cevher Dilber'i kurtarmaya kara verir. Fakat bunu gerçekleştireceği esnada merdivenden düşerek ölür. Dilber, Cevher'in temin ettiği İstanbul'a vapur biletleri olduğu halde, kendini yalnız hissettiği bu dünyada artık kalıp ıstırap çekmek istemez ve Nil'in soğuk sularına kendini bırakarak intihar eder.

DEMİR BEY Yahut İNKİŞAF-I ESRAR¹²

Demir Bey, uzun süre Fransa ve Cezayir'de bulunmuş ve sonunda İstanbul'a gelmiş bir askerdir. Esrarengiz bir geçmişe ve kişiliğe sahip olan Demir Bey, Cihangir'de bulunan Şemsizadelerin son azası olan Feride Hanım'la evli olup bir çocuğu vardır. Demir Bey, çocuğu Mustafa Kamareddin'in eğitimiyle yakından ilgilenir ve ona özel hocalar tutar. Okumaya meraklı olan Mustafa'yı on sekiz yaşında Paris'e hendese (mühendislik) öğrenmek için gönderir. Mustafa Kamareddin Paris'te bir arkadaş gurubu kurar, dörtler adıyla anılar gurup her türlü eğlenceyi birlikte yapar ve aynı evde kalırlar. Tatillerini yakın ülkelerde geçirirler. Mustafa Kamareddin ve arkadaşları İsveç'e bir tatili değerlendirmek için giderler ve orada, Polini isimli bir kızla tanışır. Polini Paris'li bir kız olup İsveç'e kendisine hamilik eden Duran ailesiyle birlikte gelmiştir. Yapay süs çiçekçiliği ile meşgul olan kimsesiz bir kızdır. Mustafa bu kıza ulvî bir yakınlıkla bağlanır. İsveç'de bir iki kez görüşüp ve Paris'teki adreslerini birbirlerine vererek ayrılırlar. Paris dönüşü Mustafa, onun yolunu gözler ve çok geçmeden Polini gelir, yine görüşmeye başlarlar. Münasebetleri dostluğa ve kardeşliğe bağlı bir şekilde gelişme gösterir. Mustafa Kamareddin artık arkadaşlarının kızlı erkekli eğlencelerine katılmaz olur. Bu nedenle arkadaşlarından ayrı bir yaşam sürmeye koyulur. Bu arkadaşlarınca kabul edilmez ve Mustafa arkadaşlarından ayrılmak zorunda kalır. Mustafa, Polini'nin yardımıyla Rozali isimli bir İtalyan pansiyoncunun yanına yerleşir. Bu arada Duran ailesinin oğlu olan Alfons öteden beri ilgi duyduğu Polini'ye evlenme teklifinde bulunur. Polini, Mustafa'dan dolayı tereddüt ederse de kabul eder. Ancak Duranlar, Polini'den nesebine dair belge isterler. Polini Mustafa ile bunun için yetiştirdiği manastıra gider. Burada elde ettiği belgelerin yetersizliğinden dolayı İstanbul'a gelme söz konusu olur. Buradan Mustafa Kamareddin'e annesinden Demir Bey'in hastalığına dair haber gelir ve böylece çabucak İstanbul yoluna koyulurlar. Mustafa İstanbul'da Polini'yi Beyoğlu'nda bulunan bir otele yerleştirir ve Cihangir'deki evlerine gider. Babasının sağlık durumunun iyiye gittiğini görür. Bu arada annesi Feride Hanım, oğluna babası hakkında gizli bilgiler verir ve bunların kanıtı olarak belgelerin Demir Bey'in atölyesinde olduğunu bildirir. Mustafa Kamareddin, babasına ait özel mektup, elbise ve madalyalarla karşılaşır. Mektupları okuduğunda Piyer Haydov ismine ve Polini'nin annesinin resmine rastlar. Böylece kafasındaki soru işaretleri çözüme kavuşur ve babasının Polini'nin babası olduğunu öğrenir. Mustafa Kamareddin konuyu babasına açar. Demir Bey bazı açıklamalarda

¹² Ahmet Midhat Efendi, Demir Bey yahut İnkışaf-ı Esrâr, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1305/1888, 293 s.

bulunur. Mustafa'ya Polini'yi otelden alıp getirmesini söyler. Demir Bey'le kızı görüştüktan sonra tüm geçmişini Feride Hanım'ın yanında oğlu Mustafa Kamareddin'le Polini'ye anlatır.

Mustafa Kamareddin ile Polini, Duranlara bir mektup yazarak Polini'nin ailesinin bulunduğunu ve Polini'nin İslamiyeti tercih ettiğini yazarak Elfans Duran'la izdivacının mümkün olamayacağını belirtirler. Mustafa Kamareddin, Paris'e kendi eşyalarını alıp Polini'nin atölyesini satmak için gider. Orada Duranlara uğrar ve durumu bir kez de sözlü iletir. Mustafa Kamareddin İstanbul'a dönerken gemide Elfans'a rastlar. O da İstanbul'a gelmektedir. Mustafa ona durumu izah eder. Elfans Polini ile konuşmak ister, Polini ile görüşen Alfonsns Müslüman olur ve Polini ile elenir.

FENNİ BİR ROMAN YAHUT AMERİKA DOKTORLARI¹³

Amerikalıların bilim ve teknikte gelişmişliğini esas alan eserde yazar bu ilerlemenin Amerikalılarda yol açtığı tuhaflıkları anlatır. Komik ve heyecanlı bir atmosfere sahip romanın olay örgüsü şu şekildedir:

Doktor Gripling genç ve yakışıklı bir Fizik doktorudur. Golvanplast ilmi üzerine yoğunlaşan doktor, varlıkların kaplama heykelini yapmaktadır. Bu nedenle evini bir laboratuvara dönüştürmüştür. Gripling'in dairenin karşısında ise elli beş yaşlarında son derece çirkin Doktor Buvlay ile onun çok genç ve güzel eşi Madam Juli yaşamaktadır. Doktor Buvlay, Günagun zehirinin insanlara etkisi gibi bir alanda çalışıp bu yolda eserler veren ünlü bir doktordur. Bu iki doktor bir gün, Amerika'da ölen kişilerin cesetlerini ne yapalım konulu toplantıda yaptıkları konuşmalar vesilesiyle diyaloglarını arttırmırlar. Doktor Buvlay ve onun Paris'li güzel eşi Juli Doktor Gripling'le ziyaretleşirler. Madam Juli, Doktor Gripling'e heykelini yaptırmak ister. Bu onların yakınlaşmasını sağlar. Bu arada Doktor Buvlay yeni bir deney yapmak üzeredir. İnsan üzerinde geçici bir ölüm etkisi meydana getiren ve narkotikten insana uyarlamayla gerçekleşen bir deneyde narkotiği olan kişi etrafında olup bitenleri duyup hissederken herkes onu ölü sanacaktır. Bu deneyi önce kendi üzerinde denemek mecburiyetinde kalır. Bu aslında daha da iyi olacaktır. Çünkü yazacağı kitapta hissedip yaşadıklarını çok daha gerçek olarak anlatacaktır. Deneyi yapmadan önce arkadaşı Doktor Dudil'le anlaşır. Doktor Dudil, onu kırksekiz saat sonra uyandıracaktır. Ancak Doktor Buvlay, deneye erken başlar ve plânu yolunda gitmez. Doktor Dudil'in gelişen hadiselerle, kendisinin öldüğüne gerçekten inandığını zannederek soğuk terler döker. Bu arada Doktor Gripling ve Madam Juli, Buvlay'ın gerçekten öldüğünü sanarak cesedinin yanında evlenmeye karar verirler. Doktor Buvlay'ın üye olduğu Teşrik-i Mütakabil Cemiyeti Buvlay'ın cesedini almak ve otopsi yapmak ister. Cemiyet üye olanların ölümleriyle birlikte bunların cesedini alır ve otopsi yapar. Böylece insan vücudu hakkında daha çok bilgi edinilir. Bütün bunları duyan ve akıbetinin teşrih masası olacağını düşünen aynı zamanda eşinin sadakatsizliğine şahit olan Doktor Buvlay kahrolur.

¹³ Ahmet Midhat Efendi, Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1305/1888, 87 s.

Doktor, Madam Juli ve Doktor Gripling'in isteği ile bir gece mezarlıkta kalacak şekilde defnedilir. Gripling'in amacı Buvlay'ın cesedini Galvanlast ile heykelleştirmektir. Geceleyin ceset mezardayken Gripling ve yardımcısı onu eve getirirler. Onu Galvaniz havuzuna daldırmaya çalışırken havuzdaki elektrik etkisiyle Doktor Buvlay uyanır. Herkes şoke olur. Doktor, eşini ve komşusunu suçlarsa da onları affeder ve karısını boşamaz. Doktor bu deneyiyle yaşadıklarını ve hislerini kitaplaştırarak ününe ün katmayı düşünür.

Eserde zayıf bir Paris motifi vardır. Bu Madam'ın Paris'li oluşu ve ölümleri ne yapalım konulu toplantıda birinin dostunun Paris'te gördüğü Perlaşiz Mezarlığı'nın anılmasından ibarettir.

DİPLOMALI KIZ¹⁴

Roman kahramanı Juli, bir demirci ustası babanın ve çamaşırcı annenin kızı olarak dünyaya gelir. Hayata gayr-i meşru bir çocuk olarak gözlerini açan Juli'nin babası ve annesi onun dünyaya gelişiyle birlikte nikahlarını kıyarlar.

Juli'nin annesi Madam Polini Döpre oldukça ince düşünceli ve hesabını bilen iktisatçı bir kadındır. Babası ise gençliğinde fiziği ile şöhret bulmuş bir kişi olup okumaya ve felsefeye oldukça meraklı bir insandır. Bu nedenle Juli'nin okumasıyla ilgili, dönemin moda mesleği olan muallimeliği tercih eder. Kızını okutmak için varını yoğunu verir. Başlarda eşi buna karşı çıkarsa da kocasına karşı olmamak için rıza gösterir. Ancak Juli'nin okuması oldukça masraflı ve uzun olur. Aile geçim sıkıntısına düşer. Öyle ki yaşamlarını çatı katlarında sürdürmeye başlamışlardır. Juli sonunda eğitimini tamamlar ve diplomasını alır. Fakat muallimelik mesleği değerini kaybetmiş ve kendisiyle birlikte bir çok muallimeler açıkta kalır. Ümitlerini kızlarının mezuniyetine bağlayan baba ve anne büyük bir ye'se düşer. Juli bir çok yere iş için müracaat ederse de iş bulamaz. Bunda bakımsızlığından kaynaklanan çelimsizliğinin rolü büyüktür. Çünkü Paris'te bir bayanın çalışabilmesi için işveli ve güzel olması şarttır. Öte yandan Mösyö Jan (Juli'nin babası) eski gücünü kaybettiğinden çok az para kazanmaktadır.

Sonunda Juli tiyatroların önünde çiçek satmaya başlar. Çiçek sattığı kişilere çiçeklerle birlikte şiirler de sunması ilgi toplar. Bu ilgi daha da fazla çiçek satıp para kazanmasını sağlar. Bir ay zarfında yüklü bir para kazanarak ailesine Rişaldo Sokağı'nda bir apartman dairesi alır ve kendisi yılda 12.000.000 frank sağlayacak bir iş teklifi alır. Mutlu bir şekilde aile yaşamlarını sürdürürler.

¹⁴ Ahmet Midhat Efendi, Diplomalı Kız, İlk defa Tercüman-ı Hakikat tefrika edildi. Kırkanbar Matbaası 1307/1890, 228 s.

TURFANDA MI TURFA MI ¹⁵

Mansur, Cezayir’de yaşayan “İbn-i Galib” isimli bir Türk ailesine mensuptur. Babası bu ailenin önde gelenlerinden olup, Fransızların Cezayir’i işgali sırasında şehit olmuştur. Mansur, Fransızlara menfaatleri için yaklaşan ve yoz bir tip olan amcası Ahmet Nasır’ın yanında annesi ile birlikte yaşar.

Nüfuzlu ve zengin olan amcasının tuttuğu hocalardan diğer amcasının kızı olan Zehrayla özel dersler alırlar. Mansur, yetişme çağlarında Avrupa’da tahsil görmeye karar verir ve amcasını bu konuda ikna eder. Bunun üzerine orta öğretim için önce Marsilya’ya, yüksek öğrenim içinse Paris’e gider. Paris’te tıp tahsili yapar.

Yabancı ülkede eğitim görme imkânını çok iyi değerlendiren Mansur, islamcı ve milliyetçi anlayışını kuvvetlendirici mahiyette zengin bir okuma süreci geçirir. Paris’te siyasi konferanslara ve sohbetlere katılır. Bu alanda bilgisini bir hayli artırır. Çok başarılı bir tahsil hayatı geçirir ve hocalarından üniversitede kalma teklifi alır. Fakat o, bunları kabul etmez. Gönlünde daima görme arzusu duyduğu İstanbul’a gitmeyi düşünür. Fakültesini bitirir bitirmez ihtisas eğitimini tamamlayıp İstanbul’a gelir.

İstanbul’a gelen Mansur, burada bulunan diğer amcası Şeyh Salih Efendi’nin yanına gider ve onun yoğun ısrarları neticesi konağa yerleşir. Şeyh Salih Efendi, ulema sınıfından olup devletçe ve ilim camiasınca sevilip, değer verilen nüfuzlu, zengin ve akıllı bir kişidir. Büyük bir konağa sahiptir. Kalabalık ailesi ile birlikte Mansur’un Cezayir’den gelen amcası kızı Zehra da bu konakta yaşamaktadır. Zehra oldukça kültürlü ve dirayetli, akıllı bir kız olmuştur. Mansur’a küçüklüklerinde yaşamış oldukları bir kalp kırıcı hadiseden dolayı uzak durmaktadır.

Şeyh Salih Efendi’nin on dokuz yaşında Sabiha Hanım isimli bir kızı vardır. Salih Efendi ile eşi, kızlarını Mansur’la evlendirmek istemektedirler. Bunu Sabiha da isterse de Mansur kabul etmez. Mansur, İstanbul’da kısa sürede şöhret kazanır. Mehmet isimli bir Çankırılı doktorla samimi olur. Doktor Mehmet’in kızkardeşi Fatma Hanım Zehra ile çok samimi olur.

Oldukça kötü niyetli ve entrikalı bir insan olan Reşit Efendi isimli bir kişinin Müzeyyen isimli genç kızkardeşiyle Şeyh Efendinin evlenmesini sağlar. Bu durum kısa sürede çözülmüştük getirir. Reşit Efendi hafif meşreb olan Sabiha Hanım ile bir paşazade olan fakat o da hoyrat bir tip olan Kâzım Bey’in arası görülür ve evlendirilmeleri sağlanır. Fakat, bunun öncesinde Reşit Bey, Şeyh Salih Efendi’nin tek oğlu olan İsmail Bey’i bir suikastle ortadan kaldırır. Kâzım Bey’le Sabiha Hanım’ın evlenmelerine zemin hazırladığı gibi, onların gizlice buluşmalarını da sağlayan Reşit Efendi, böylece Sabiha Hanım’ın evlilik öncesinde hamile kalmasına neden olur. Çocuğunu düşürmek için ilaç kullanan Seniha bunun sonucunda hayatını kaybeder. Reşit Efendi’nin amacı, kızkardeşinin

¹⁵ Mizancı Mehmed Murad, Turfanda mı Turfa mı, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1308/1891, 416 s.; Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul 1980, 380 s. (Sadeleştiren, Doç. Dr. Birol Emil) Çalışmada bu kaynaktan yararlanılmıştır.

Şeyh Efendi'den olan çocuğunu mirasçı bırakmaktır. Bütün bu olaylardan haberdar olan Mansur ile Zehra'yı da ortadan kaldırmak için konağı yakmaya kalkarsa da bunda başarılı olamaz ve Mansurla bir boğuşmada denize düşerek boğulur. Şeyh Efendi tüm olaylar ile kahrolur.

Mansurla Zehra evlenir. 1877 Türk-Rus savaşı nedeniyle Mansur Kafkasya'da doktor olarak görev yapar. Hastalanır ve Kuzey Afrika'da sıhhati nedeniyle gititği bir yerde vefat eder.

Mizancı Murad'ın idealize etitği bir tip olan Mansur, inançlı bir Türk genci olup yazarının görüşlerinin romanda sözcüsü durumundadır.

ELVÂH-I SEVDÂ¹⁶

Şair Cemil, Çamlıca'da teyzesi ile oturan Matmazel Anjel adlı bir kızı sevmektedir. Sık sık görüşerek birbirlerine sevgilerini ifade ederler. Anjel'in İtalyan müzik hocası Mösyö Andorya'dan dolayı Cemil, Anjel'i çok kıskanmaktadır. Cemil daha sonra babasının işi nedeniyle bulunduğu İskenderun'a gitmek zorunda kalır. Anjel'den ayrı kalacağını düşünen Cemil buna çok üzülür. İstanbul'dan ayrılmadan önce Anjel'i bir yıl önce tanıştığı arkadaşı Nadir Bey'e teslim eder. Nadir Bey her hafta Cemil Bey'e mektup yazarak onu bilgilendirecektir. Anjel ile Cemil sık sık mektuplaşırlar. Bu arada Nadir Bey, Cemil Bey'in Anjel'e tavsiyesi nedeniyle Anjel'i ziyarete başlar. Bu ziyaretler Anjel'e ilgisini doğurur ve çok sürmeden ona âşık olur. Nadir Bey'in aşkını Anjel şiddetle reddeder. Bunun üzerine Nadir Bey Anjel ile Cemil Bey'i ayırmaya karar vererek Cemil Bey'e Anjel ile müzik hocası Andorya arasında ilişkiden bahseden yanlış bilgi verici mektuplar yazar. Cemil Bey buna çok üzülür ve Anjel'e onur kırıcı mektup yazarak onu fahişlikle suçlar. Anjel büyük bir buhran yaşayarak Cemil Bey'den nefret eder ve rahibe olmaya karar verir. Andorya durumu Cemil Bey'e yazar ve Cemil Bey İstanbul'a gelirse de artık iş işten geçmiş olur. Anjelin teyzesi ölür ve Anjel Beyoğlu'nda bulunan xxx kilisesinde rahibe olur. Daha sonra kilise tarafından kısa süre için Paris'e gönderilir. Cemil Bey önce kiliseye gider. Sonra da Anjel'i bekler. Anjeli le bir gün yolda rastlaşır. Anjel'den af diler ancak Anjel onu affetmez.

Cemil Bey çok geçmeden bir Fransız ailesi ile tanışır. Bu ailenin Margerit adlı kızlarına âşık olur. Margerit de kendisine ilgilidir. Cemil Bey Margerit'i sık sık ziyaret eder. Çok geçmeden Margerit'in aile dostu olan Mösyö Armand, Paris'ten İstanbul'a gelir. Fransız ailesi ile kalmaya başlayan Armond, Margerit ile kısa sürede diyalogunu geliştirir. Margerit, Cemil Bey'den soğumaya başlar. Cemil Bey bir akşam onları uygunsuz bir şekilde yakalar. Buna çok üzülür ve akşam Armond'un günlüğünü ele geçirip onun nasıl bir insan olduğunu öğrenir. Armond ile Margerit Paris'e kaçarlar. Armond'un günlüğünün etkisi ve Margerit'in ailesinin isteği ile Cemil Bey Paris'e gider. Armond'u bulur ve ona Margerit'e karşılık günlüğü vereceğini Armond'a söyleyen Cemil Bey, ondan Margerit'i iade edeceğine dair söz alır. Ancak Armond, Margerit'in hasta

¹⁶ Mehmet Celal, Elvah-ı Sevdâ, Alem Matbaası, İstanbul 1308/1891, 351 s.

olduğunu söyleyerek Cemil Bey'i bir hafta oyalar. Bir hafta sonraysa Margerit'i zehirler. Cemil Bey ise daha önceden Armond'un günlüğünü kitaplaştırmıştır. Polisin de haberdar olduğu bu kitaptan dolayı Armond tutuklanır. Cemil Bey, İstanbul'a döner. Margerit'in annesi ölmüş; babası ise çıldırmıştır.

Şair Cemil Bey'in son aşkı ise Büyükkada'da oturan Sara'dır. Cemil Bey bir gün Büyükkada'da deniz kenarında otururken oraya gelen Sara'ya âşık olur. Sara on beş yaşında güzel bir kızdır. Ailesi oldukça fakirdir. Babası sefahat ehli bir insan olduğundan önceleri zenginken kumar ve içki merakı yüzünden servetini kaybetmiştir. Cemil'in sevgisine mukabil ona ilgisiz kalmayan Sara, çok sürmeden Ona bağlanır. Fakat Sara'nın ailesi bu duruma pek olumlu bakmaz. Çünkü Cemil istedikleri düzeyde varlıklı değildir.

Bu arada Rasih Efendi adlı İstanbul'un en sefih insanlarından olan bir kişi Büyükkada'ya kayık yarışlarını izlemek için geldiği sırada Sara'yı görür ve âşık olur. Onunla evlenmek için ailesine başvurur fakat reddedilir. Rasih Efendi İstanbul'un soylu ve zengin bir ailesine mensuptur. Ancak lalası tarafından küçük yaştan ahlâkı bozulmuş içki ve kumara alıştırmıştır. Evlenip ve iki çocuk babası olursa da bu kötü huylarından vazgeçmez. Bunlarla da kalmayarak temiz, genç kızları iğfal ederek onları kötü yola ya da ölüme sürüklemeye başlamış biridir. Sara ve ailesi Müslüman olarak rahata kavuşmayı isterler. Fakat bir türlü fakirlikten ve evsizlikten kurtulamazlar. Çaresiz kalarak Melek ismini alan Sara'yı babası, Rasih Efendi ile evlenmeye ikna eder. Melek Rasih Efendi ile evlenir ve ölür. Onun ölüsüyle karşılaşan Rasih Efendi önceki öldürdüklerinin hayalleriyle cinnet geçirerek kendini pencereden kayalıklara atar. Bu sevgilisinden de bu şekilde ayrılmış olan Cemil Bey, ilk ve en büyük aşkı Anjel'in adını ana ana deli olur. Anjel ise Cemil'i affettiğini son nefesinde söyleyerek ölmüştür.

RESSAM¹⁷

Culyo, İstanbul'a hem ticaret hem de ziyaret için gelmiş yirmi beş yaşında Roma Sanayi-i Nefise Mektebinden mezun olmuş bir ressamdır. İstanbul Beyoğlu'nda ikamet eder, özenli giyim ve bakımıyla Beyoğlu kibarlarının ve özellikle de kadınlarının dikkatini çekmektedir. Kendisine bir çok resim yaptırılır. Bir gün zengin birinin verdiği baloda Oraniya adlı bir asilzade güzel kızla tanışır. Sohbet edip dans ederler. Üç gün sonra Oraniya, Culyo'ya resmini yaptırmak ister. Culyo, Oraniya'nın resmini yapmaya başlar. Ancak resim bir türlü bitmez. Oraniya ailesiyle Büyükkada'ya gider. Resim bahanesiyle Culyo da sıklıkla onu ziyaret eder. Daha sonra o da Adaya yerleşir. Artık aralarında bir aşk başlamıştır.

Oraniya'nın, Culyo'nun atelyesinde bulunduğu bir gün atelyeye Viyolet adlı, konuşmasından Paris'li olduğu anlaşılan bir bayan gelir. Culyo'ya resmini yaptıracaktır. Ancak Culyo'ya sergilediği tavırlarıyla Oraniya'nın dikkatini çeker. Oraniya onun resmini yapmaması noktasında Culyo'ya ısrar eder. Culyo kabul eder. Bu arada Culyo'ya âşık olan Viyolet onu evine davet ederek evlenme teklifinde bulunur. Culyo kabul etmez. Viyolet bunun nedeninin onunla Oraniya

¹⁷ Mustafa Reşit, Ressam, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1308/1891, 64 s.

arasındaki aşktan kaynaklandığını anlar. Bunun için uzun süreden beri Oraniyo ile evlenmeyi düşünen Yanko adlı bir kişiyi kullanarak onları ayırmak ister. Yanko, yirmi yedi yaşında bir kişi olup Oraniya ile evlenecektir. Bunu Oraniya'nın ailesi de tasvip etmesine rağmen Oriyana kabul etmez. Viyolet'in tahrikiyle Yanko Oraniya'yı tekrar ailesinden ister. Oraniya'nın babası kızını kabul etmesi için zorlar. Culyo ile Oriyana kaçmaya karar verirler. Bunu haber alan Viyolet, Yanko'yu bilgilendirir. Culyo ile Oriyana'nın kaçtıkları gece onları takip eden Yanko, Culyo ile düello eder, Culyo ölür. Bunun üzerine Oriyana Culyo'nun silahıyla intihar ederek Culyo'nun yanı başına düşer.

ÜLFET¹⁸

Henüz on altı yaşında bir genç kız olan Hasibe, babasıyla yalnız yaşamaktadır. Kendisini evlendireceği vaadiyle Emine Hanım adlı bir kadın onu evinden kaçırr. Esirci bir kadın olan Emine Hanım, zengin bekarlara “Kul Cinsi” tabir edilen odalık kız satmaktadır. İyi bir geçmişe sahip olmayan yaşlı bu kadın, Hasibe'ye Ülfet adı vererek onu Râmiz Efendi için kız kardeşi Habibe Hanım'a üç yüz liraya satar.

Râmiz Efendi, önceden zahire tüccarı olup yaşlanınca evine çekilmiş, yaşı altmışı geçkin biridir. Kızkardeşi Habibe Hanım, genç sayılabilecek yaşta iki çocuğuyla dul kalmıştır. İkiz olan bu çocuklarının adları Nâil ve Akil'dir. Râmiz efendi eniştesinin ölümüyle dul kalan kardeşini yanına getirmiş ve yeğenlerinin eğitimi kendi üzerine almıştır. Nâil gittiği okulları başarıyla tamamlar. Akil ise okumaya hiç niyetli olmayıp serazad yaşamayı sever. Dayıları Râmiz Efendi, Nail'in eğitimi tamamlamasını, Akil'in ise en azından Fransızca öğrenmesini temin için onları Paris'e gönderir. Nail burada Hendesehane'ye (Mühendislik Okulu) kaydolar. Akil önce Hukuk mektebine kaydolursa da okulla ve eğitimle pek ilgisi olmadığından bir süre sonra okuldan ayrılıp başıboş kalır.

Ülfet, Râmiz Efendi ile evlendikten sonra önce onu kocasının babası sanır. Fakat çok geçmeden gerçeği anlayınca aldatıldığını ve Emine Hanım tarafından yalnız para için hayatıyla oynandığını görerek büyük bir ye'se düşer. Artık tek ümidi vardır. O da Raimz Efendi'nin bir an önce ölmesi ve kendisine yüklü bir miras bırakmasıdır. Böylece de genç bir koca ile evlenmesidir.

Beş yıldır Paris'te bulunan Nâil ve Akil artık döneceklerdir. Nâil tahsilini tamamlamıştır. Habibe Hanım oğullarıyla özellikle de Akil'le övünmeye, Ülfet ise Nâil'le bol bol sohbet etmeye başlar. Ülfet'in Nâil ile diyalogu ona ilgiye va daha sonra da aşka dönüşür. Habibe Hanım'ın Nâil'i evlendirme isteği Ülfet'i çok üzer. Bir gün Nâil'e duygularını ve aşkını itiraf eder. Ülfet'in bu davranışı Nâil'i çok şaşırtmıştır. Meselenin duyulmaması için kabul etmiş gibi görünür.

Bir sonbahar günü Ülfet'i bahçede gören Nâil onu arzular. Derken Ülfet'i izlediği odaya dekolte kıyafeti ile Ülfet girer ve Nâil bütün ömrünce vicdan azabı duyacağı bir durumda kalır. Çok geçmeden onların konuştuğu bir gece Akil, Nâil'le Ülfet'i gizlice dinleyerek ilişkilerini öğrenir. Bu ilişkiyi yengesini elde

¹⁸ Ahmet İhsan Tokgöz, Ülfet, Alem Matbaası, İstanbul 1309/1892, 192 s.

etmek için şantaj malzemesi olarak kullanmaya başlar. Bir gün Akil yengesine sarkıntılık ettiği bir sırada hasta olan Râmiz Efendi, onları görür. Hastalığı daha da ziyadeleşir. Bütün servetini Nâil ve Habibe Hanım'a bırakıp vefat eder. Nail İstanbul'u terkeder. İzmir'e lalasının yanına gider ve orada evlenir. İçindeki vicdan azabını dindirmek için sık sık seyahatler yapar. Avrupa, Amerika ve Hindistan'a gider.

Râmiz Efendi'nin vefatından sonra hastalanan Ülfet iyileşmiş ve Akil'le evlenmiştir. Ancak çok sürmeden Akil'den sıkılarak boşanır ve iki gün sonra da başkasıyla evlenir. Akil bu duruma çok üzülür ve intihar eder.

AHMET METİN VE ŞİRZÂD¹⁹

İslam Dragoza isimli çok zengin bir Boşnak'ın oğlu olarak dünyaya gelen Ahmet Metin, küçük yaşta özel hocalardan ders almaya başlar. babasının isteğiyle İtalyanca öğrenir. On beş yaşında babasını kaybeden Ahmet Metin, Mekteb-i Sultaniye'ye gider. Yirmibir yaşında hayatın her halini yaşar. sefahatin her türlüşünü görür ve içinde bulunur. Yirmi beş yaşında, kendisine Avrupa'yı, özellikle Paris'i görme merakı doğar. Paris'e gider. Orada kibar alemlerinde ve sefil insanların kaldığı yerlerde bulunur. Dönem için Avrupa'nın kültür ve eğlence merkezi olan Paris hakkında belli bir kanaate ulaşır. Bir gün İtalyanca yazılmış Şîrzâd-ı Selçukî isimli roman okur. İtalya'nın güney sahillerinde yaşanmış bir olay örgüsüne sahip bu roman, merakını uyandırır ve oraları görmek ister. Bunun için bir seyahat tertipler.

Ahmet Metin'in okuduğu Şîrzâd-ı Selçukî'nin özeti ise şudur: Selçuklu hanedanlarından olan Şîrzâd o dönemlerde İtalya'nın sahil kentlerinde yaşayan Arapların yanlarına gider. Onlarla bir sohbetle kahramanlık bahsinin açılmasıyla söz kendilerine ihanet eden Kâzım el Mürted'den intikam alınmasına gelir. Onun bulunduğu Ustika adasındaki manastırı basıp onu kaçırmaya karar verirler. Manastır basılır ve Kâzım el Mürted bulunur. Ancak tam bu sırada papalık askerleri gelir ve Araplarla çatışırlar. Oldukça kalabalık papalık askerlerine karşı çok az sayıdaki Araplar ve yanlarında bulunan Şîrzâd esir düşer ve Roma'ya götürölmek üzere yola koyulurlar.

Hadiselerin kaynağı sayılan ve Hıristiyanların da güvensizliğini kazanan Kâzım idam edilmek istenir. İdam edilecekken boynundaki armayı gören Kâzım'ın sevgilisi Rozanın annesi onu tanır. Kâzım onun öz evladıdır. Nüfuzlu bir kadın olan Roza'nın annesi sayesinde Kâzım affedilir. Daha sonra çıkan bir fırtınada Roza denize düşer ve onunla birlikte suya atlayan Şîrzâd, Roza'yı kurtarır. Fakat gemiyi fırtına nedeniyle göremezler. Bir adaya çıkarlar. İssız olan bu adada altı ay kalırlar. Adada midye ve yaban hayvanlarını yiyerek yaşarlar. Birbirlerini sever ve evlenirler. Altı ay sonunda Aydınogullarına bağlı Kulaksız

¹⁹ Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Metin ve Şîrzâd, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1309/1892, 727 s.

Kaptan komutasında gelen bir gemiyle adadan kurtulup Roma'ya giderler ve orada Arapların affedildiğini öğrenirler. Anadolu'ya gelir ve mesut yaşarlar.

Ahmet Metin'in amacı bu romandaki yerleri gezip görmektir. Mükemmel bir kotra yaptırarak iki kadınla birlikte tayfalarla yola koyulurlar. Pire'de Çokagana ailesine rastlarlar. Büyükçe bir kotrayla Avrupa seyahatine çıkmış bu ikiliden Bayan Neofari seyahat neticesi bir kitap yazmayı düşünür. Tanıştıkları Ahmet Metin'in bilgisine itimatla onunla bu seyahati yapmayı uygun görür. Eşi olarak tanıttığı Nikola'yı da buna ikna eden Neofari, Ahmet Metin'in kotrasını kotralarıyla takip ettirir. Neofari'yi ilk gördüğü anda tanışık bulan Ahmet Metin, daha sonra düşündüğünde bu kadının Bugdan'lı Askilo isimli, babasının tüccar arkadaşının hanımı olduğunu hatırlar. Aslında Nikola ile metres hayatı yaşayan bu kadının başından geçenler romanda Şirzâd öyküsünden sonra ikinci bir roman niteliğinde vakaya sahiptir.

Neofari'nin üvey abisi Sittefano Viyana'da eğitim görmüş alafranga bir adamdır. Neofari'yi tam anlamıyla modern yetiştiren Sittefano ona çok küçük yaşta mürebbiye tutar, sonra da Paris'e özel bir okula gönderir. Bu okulda Paris sosyetelerinin çocuklarıyla oldukça modern bir eğitim gören Neofari çok başarılı bir öğrenci olur. Okulunu bitirince ailesinin yanına, Yaş'a gelir. Akilo isimli kendinden oldukça yaşlı adamla sırf alafranga yaşamı için evlenir. Yaş'ta Paris'te tek eğitim gören erkek Akilo'dur. Balayı içir Avrupa'ya giden çift kışları Paris'te, yazları Yaş'ta geçirirler. Yaşlı olan Akilo Neofari'ye ayak uydurmakta güçlük çeker. Onu eğlendirmek için her türlü yola başvurur. Fakat Neofari'yi bir türlü memnun edemez.

Bu arada Nikolso isimli bir gençle yasak aşk yaşamaya başlayan Neofari ile kocası arasındaki mesafe büyür. Paris'te bir ev kiralayan Akilo ile Neofari, burada itibarlı ailelerle birlikte partiler verirler. Nikolso bu partilerin müdavimidir. Daha sonraları Paris'ten ayrılmak durumunda kalan Akilo, Yaş'ta ikamet eder. Nikolso ile Neofari ise münasebetlerini daha ileri götürerek adeta karı koca gibi kendilerini tanıtırlar. Daha sonra Neofari bir İngiliz bayan yazarın yazdığı deniz seyahati ile ilgili eserinden esinlenerek seyahate çıkmaya karar verir. Bunun üzerine aldığı büyük bir kotra ile seyahate koyulur. Ancak bu konuda tecrübesizdir. Pire'de rastladığı Ahmet Metin'le hareket etmeyi uygun bulur.

Ahmet Metin'in kotrasıyla Neofari'nin kotrası beraber seyahat yapmaya başlarlar. Gittikleri yerler ise Şirzâd'ın macerasının mekânlarıdır. İtalya'nın güneyinde, Otranto, Korfo, Mesine Şehri, Ustika adası ve manastırı ve Roma. Yolda Neofari'nin kotrası, tayfasından iki rum tarafından soyulur ve yakılır. Neofari ve Nikolso Ahmet Metin'in davetiyle onun kotrasına gelirler ve seyahate bu kotrayla devam ederler. Bu arada Neofari Ahmet Metin'e âşık olur. Fakat onu bir türlü elde edemez. Neofari hizmetli Vasilki'yi Ahmet Metin'in metresi sanır ve onu gemiden uzaklaştırmak için kotranın diğer tayfası-hizmetlisi, Katerin ile plân yaparken onları duyan ve durumu Vasilki'ye ulaştırmaya çalışan kılavuz'u boğarak öldürür. Nikolso kendisinin ve Neofari'nin ilişkilerinin aslını yazan bir gazeteci muhabiri ile yaptığı düelloda öldürülür. Ahmet Metin ve Neofari seyahatlerini tamamlayarak İstanbul'a dönmek için Korfo'ya uğrarlar. Ahmet Metin'in ulvi özelliklerinden ve alicenaplığından etkilenecek Neofari uslanır.

Ahmet Metin'den aldığı tavsiye üzerine Paris'te bıraktığı kızına ve Yaş'taki kocasına döner.

NEMİDE²⁰

Şevket Bey İstanbul'un zengin ailelerinden birine mensup olup ailesinin tek varisidir. Babasının sağlığında yalnızlık duymayarak hayatı dolu dolu yaşamış ve bir çok şeye heves ederek uğraşmıştır. Babasının ölümüyle birlikte oldukça üzülür ve yalnız kalır. Bir gün yolda rastladığı bir kıza ilgi duyar veilesini araştırır. Naime isimli bu kızın on dokuz yaşlarında olduğunu ve soylu bir zengin ailenin kızı olduğunu öğrenir. Kızın annesine bir mektup yazar ve kızı ister. Bir ay sonra evlenirler.

Naime Hanım hastalıklı bir kadındır. Bünyesi anne olmaya elverişli olmadığından çocuğunu dünyaya getirirken ölür. Şevket Bey büyük bir yıkıma uğrar. Tek tesellisi kızı Nemide'dir. Nemide onun her şeyi olur. Ancak Nemide de hastalıklıdır. Naime Hanım'ın doktoru Osman Bey, onunla özel olarak ilgilenir. Şevket Bey'in yeğeni Nail, Nemide'den yedi sekiz yaş büyük bir gençtir. Konağa sık sık gelip Nemideyle ilgilenir. Bu ilgilenmeler Nemide'de Nail'e karşı bağlılığı netice verir. Nail tıbbiyeye gider ve bitirdikten sonra dayısı onu üç yıllığına ihtisas için Paris'e gönderir. Nail, Paris'te eğitimini tamamlayıp döndüğünde yirmi üç yaşlarında, Nemide ise on beş yaşlarında gençtirler. Bu arada Nail'in teyzesi vefat etmiş kızı Nahit kendilerinde kalmaya başlamıştır. Nahit, Nail'e ilgi duyar ve onu sever.

Şevket Bey kızı Nemide'nin Naille evlenmesini ister. Bunu Nemide de istemektedir. Durum Nail'e iletilir. Nail kabul eder, nişanları yapılır. Nail'i gizliden gizliye seven Nahit, buna dayanamaz. Naille konuşmaya karar verir. Bir akşam buluşup birbirlerini sevdiklerini ifade eder ve gizlice görüşmeye başlarlar. Nemide onları takip eder. Bu durum onu çok üzer. Zaten hastalıklı olan vücudu bu üzüntüyü kaldıramaz ve verem olur. Nail'le nişanı bozar. Bütün bu olanlar Şevket Bey'i üzerse de elinden bir şey gelmez. Nemide Nahit ve Nail'le ayrı ayrı konuşarak kendilerine evlenmeleri için izin verdiğini ve kendisinin aradan çekileceğini belirtir. Bununla da yetinmeyerek bu isteğini Nail'in annesine iletir. Nahit ve Nail bu isteğe boyun eğerler.

Nemide gün geçtikçe kötüler ve ölür. Bir yıl sonra Şevket Bey aklını kaybetmiş, Nahit'le Nail ise evlenmişlerdir.

²⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, Nemide, Şirket-i Mürrettebiye Matb. İstanbul 1309/1892 228 s.;İnkılap ve Aka Kitapevleri İstanbul 1984, 149 s. (Bu kaynaktan yararlanılmıştır.

LORANS²¹

Lorans, Paris'li bir ailenin kızıdır. Babasının ticaret işleri nedeniyle bulunduğu İstanbul'a babasını ziyaret için gelir. Babasının ikâmetgahı olan Beyoğlu'nda genellikle gayr-i müslimler tarafından verilen balo ve partilere iştirak eder. Bu eğlence toplantılarında Pertev Bey adlı bir İstanbul beyefendisi ile tanışır.

Pertev Bey, yirmi yedi yirmi sekiz yaşlarında bir genç olup tahsilini edebiyat ve fûnun üzerinde tamamlamıştır. Roman okumayı çok sever. Tiyatroya, Batı müziğine ilgi duyan bir alafranga tiptir. Ailesinden kalan yüklü bir mirasla çok iyi bir şekilde giyinir, yer içer ve eğlenir. Beyoğlu kibarlarınca tanınan, sevilen ve toplantılarda bulunması arzu edilen bir kişidir.

Kısa sürede Lorans ile münasebeti sağlayan Pertev Bey, çok sürmeden ona âşık olur. Aralarında bir aşk doğar. Bu arada Loransla Pertev Bey arasında Madam Vazil de Ateris adlı bir bayan girmeye çalışır. Lorans'ın Beyoğlu'na gelmeden önce en güzel bayanı kabul edilen Madam Ateris, Pertev Bey'i Lorans'tan ayırmak isterse de başarı sağlayamaz. Baron Duran isimli bir gençse Lorans'ın kalbine girmeye çalışır. Ancak o da Madam Vazil de Ateris'in durumuna düşer. Sonunda Ateris ile Duran birlikte İtalya'ya kaçar ve Milan'da evlenirler.

Lorans ve Pertev Bey'in birbirlerine olan alakaları artar. Bunda Madam Hanriyet adlı kibardan bir bayanın rolü büyük olur. Lorans'ın babası kısa süre için Paris'e gitme durumunda kalır. yanına Lorans'ı da alarak Paris'e gider. Lorans ve Pertev Bey'e kısa da olsa bu ayrılık çok zor gelir. Birbirleriyle mektuplaşırlar. İstanbul'a döndüklerinde evlenmeye karar verirler. Lorans'ın babasına Madam Hanriyet durumu iletir. Fakat buna karşı çıkarak kızını bir Fransızla evlendirmeyi düşündüğünü belirtir. Bunun üzerine Lorans hastalanır. Güzelliğini ve letafetini yitirir. Çok sürmeden de önce aklını sonra hayatını kaybeder. Babası Fransaya gider. Pertev Bey ise büyük bir yeis içinde hayatını sürdürür.

ANA KIZ²²

Jörmin Valde, Lyon'un köylerinden birinde doğmuştur. Genç kızlık çağına geldiğinde Mişel Nardik adlı bir kişi tarafından nikahlanıp Paris'e getirilir. Bu adam uzun zamandan beri Paris'te zengin bir kişinin hizmetçiliğini yapmaktadır. Jörmin Valde ve kocası efendileri ölünceye kadar çok rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Onun ölümünden sonra oğlu tarafından işlerine son verilir.

Jörmin Valde ve kocası bu nedenle çok sıkıntı çekerler. Çalışarak zor da olsa hayatlarını sürdürürler. Adını Anjelik koydukları bir kız çocukları olur. Jörmin'in kocası ilme ve eğitime verdiği önemden dolayı kızını hanımıyla türlü

²¹ Mustafa Reşit, Lorans, Enver Efendi Matbaası, İstanbul 1310/1893.

²² Ahmet Midhat Efendi, Ana Kız, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1311/1893, 101 s.

güçlülere katlanarak okutur. Kendisi bir kış günü kurabiye satarken üşütürken zatürriye olur ve ölür. Kız okulunu bitirir ve bir borsacı ile evlenir. Günü birlik para kazanan bu adam sefahatperver bir kişidir. Çok sürmeden eşiyle birlikte Anjelik de sefahate kendini kaptırır. Eşi ölür ve bu arada bir kızları olmuştur. Anjelik, Luiz isimli kızını annesine bırakarak tam bir serbestlikle hayat sürdürmeye başlar.

Torunuyla baş başa kalan Jörmin Valde oldukça fakir hale düşmüş bir şekilde çalışmasını sürdürür. Luiz bakımsızlıktan hastalanır. Bu arada Jörmin Valde'nin kocasını tanıyan Baron Marsel de Karniyol isimli bir kişi kendisine ve torununa bakmaya başlar. Luiz'i konaklarına alır ve Jörmin Valde'ye de aylık bağlar. Bir süre sonra Jörmin Valde ölür. Luiz ise bu ailenin tanıdığı bir yüzbaşı ile evlenerek Afrika'ya gider. Anjelik ise birlikte olduğu kişilerden birinden zührevi bir hastalık kaparak oldukça çirkinleşir ve kilise avlularında dilenmeye başlar.

CAN KURTARANLAR²³

Çançanlık ve çalçenelik Avrupalıların ve özellikle de Fransız ve Marsilyalıların vazgeçemedikleri bir eğlence türüdür. Bu tür sohbetli eğlencelerde mübalağalı hadiseler anlatılır. Bir kış gecesi Marsilya'da, içerisinde Marsilyalıdan Fransız-Parislisine kadar bir çok kişinin bulunduğu toplantıda çançanlık edilir. Bu çançanlıkta "Can Kurtaran" başlığını taşıyan hadiseler anlatılır. Hadiselerin ilkinin toplantıda bir kişi anlatır. Olayı anlattığı zamandan bir yıl önce yaşadığını, Lyon şehrinde boğulma tehlikesi geçiren bir insanı kurtardığını buna mukabil olarak da kendisine "tahlisiyye Madalyası" (Can Kurtaran Madalyası) verildiğini söyler. Ancak toplantıda bulunanlardan birisinin anlattığına göre bu olay, boğulma tehlikesi geçirenle arkadaşlarının bir tertibidir. Bunu da eğlenmek için yaptıkları ortaya çıkar. Buna rağmen toplantıdakiler adamı takdir ederler.

Boğulma hadisesini anlatan adamdan sonra ikinci bir Can Kurtaranlık anlatılır. Bu olay ise Marsilyalı ev sahibinin başından geçmiştir. Gençliğinin bir vaktinde ev sahibi deniz açıklarındaki bir kayalıkta çubuğu ile (Bu çubuk İstanbul'dan getirilmiş bir Osmanlı tütün çubuğudur.) tütün içerken gelgit olayı olur. Böylece deniz yükselmeye başlar. Bunu gören adam önce umursamaz bir tavırla etrafı izleyerek tütün içişine devam eder. Ancak denizin süratle yükseldiğini görünce sahile doğru hızla gitmeye başlar. Bu sırada ise ayağı takılır ve yerinde sabit kalır. Bunu üzerine su altında kalır, ancak boyunu geçen suyun altında çubuğuyla nefes alır ve cezirle birlikte su alçalınca kurtulur. Bu hadisede Can Kurtaranı Osmanlı Çubuğu'dur. Kahraman bunu takdirkârane bir tarzda dinleyicilere anlatır.

Üçüncü Can Kurtaran olayı ise toplantıda bulunan yaşlı bir Marsilyalının gençliğinde başından geçmiş bir hadisedir. Bu olayın temeli evlenmeye dayalıdır. Gençliğinde tahsil için Paris'e giden bu olay kahramanı, orada talebelerin sıklıkla

23 Ahmet Midhat Efendi, Can Kurtaranlar, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1311/1893, 80 s.

yaşadığı bir mahallede oda kiralar. Dört yıl bu odada mesut yaşar. Ancak tahsilinin beşinci yılında çok kötü bir komşusu olur. Bu aile son derece edepsiz ve kavgacıdır. Bu arada ailesince evlendirilmek istenen bu genç adam Terovil’de bir genç kızla tanışır ve onunla evlenmek ister. Bu kız, Paris’ten Terovil’e gelmiş bir ailenin kızıdır. Kahramanımızla Paris’e giderler ve kızın ailesiyle genç adam tanışır. Bu esnada evdeki papağan sayesinde bu ailenin kendisine yeni komşu olan edepsiz ve kavgacı aile olduğunu öğrenir ve hemen o evden uzaklaşır. Bu hadisede ise Can Kurtaran papağan olur.

TESİR-İ TERBİYE²⁴

Haristo, Atina’nın soylu ve zengin bir ailesine mensuptur. Babasının ölümüyle büyük bir servete sahip olur. Haristo bu parayı harcamak için Paris’e gider. Bir kaç senede servetini Paris’te tüketir. Atina’ya dönmeyi gururuna yediremeyerek İzmir’e gelir. Burada babasının dostu olan Atana Siyadi adlı bir kişiyle karşılaşır. Atana Siyadi’nin ısrarıyla evlerine gider. Kısa süre sonra onun damadı olur. Eşi Asina ile daha sonra İstanbul’a taşınır. Burada bir gemi kumpanyasında müdürlük yapar. Elpida ismini verdikleri bir kızları olur.

Yedi yaşına gelen Elpida’ya Marta adlı bir Mürebbiye tutarlar. Alman bir kadın olan Marta iki erkek tarafından aldatılıp sonra terkedilmiştir. Bu nedenle erkeklere karşı kötü hisler ve düşünceler taşımaktadır. Elpida’yı da kendisi gibi yetiştirir. Aradan on yıl geçtikten sonra Elpida ile Marta hemfikir, iki yakın dost olmuşlardır. Evlilik çağına gelen Elpida, Marta’nın etkisiyle evlenmek istemez.

Bu arada tahsilini Paris’te tamamlayarak İstanbul’a gelen Aleksandrus, bir sandal gezisinde Elpida’yı görerek âşık olur. Onunla evlenmek ister. Elpida’nın ailesi buna taraftar olurlarsa da Elpida’yı ikna edemezler. Marta ile yaptığı çok sıkı şiir ve yazı mütalaaları Elpida’yı hasta eder. Günden güne çirkinleşip zayıflar. İstanbul’daki doktorlar çare bulamazlar. Viyana’dan gelen bir doktor Elpida’nın zihnen çok yorgun olduğunu ve mürebbiyesinden uzaklaştırılarak evlenmesi gerektiğini tavsiye eder. Elpida ile Aleksandrus evlenirler. Ancak Elpida evlenme şartı olarak mürebbiyesini de beraberinde evlerine almayı şart koşar. Aleksandrus çaresiz bunu kabul eder, evlendikten sonra ne kadar Elpida’yı kazanmak ve kalbinde yer etmek isterse de bunu başaramaz. Nedeninin mürebbiyesi Martaya bağlı olduğunu görünce onu evden uzaklaştırarak Paris’e gönderir. Eşiyle birlikte Napoli’ye giderler. Marta ile Elpida sık sık haberleşirler. Sonunda Elpida Paris’e kaçarak Marta’nın yanına gider, orada tekrar rahatsızlanır ve ölür.

Elpida’nın ölüm haberi eşi ve ailesi tarafından duyulur. Viyanalı doktor sebebini “tesir-i terbiye”ye bağlar. Marta, Paris’te her gün Elpida’nın mezarını ziyaret eder. Bir gün yine ziyarete gider ve oradan da Bulunya ormanı’na gezmek ister. Ormanda kendisini aldatan ve uzun müddet nikahsız yaşadıktan sonra çocuğuyla kendisini terk eden Herman’ı görür ve hemen onu öldürür. Daha sonra polise teslim olur.

²⁴ Mustafa Reşit, Tesir-i Terbiye, Estigen Matbaası, İstanbul 1311/1893, 100 s.

TAAFFÜF²⁵

Sanihâ Hanım Daniş Bey adlı eski mutasarrıflardan zengin ve soylu bir kişinin kızıdır. Küçük yaşından itibaren mükemmel bir Fransızca öğrenmiş ve aile doktorları Alman Frantenberg'den bir çok beşeri ilimlere dair dersler almıştır. Bununla birlikte okuma merakıyla da fennî bir çok kitaplarla coğrafya, astronomi, jeoloji, fizik, kimya öğrenmiştir. Evlenme yaşına geldiği halde bir çok talibini reddetmiştir. Ancak Daniş Bey'in ölümü ve akabinde Dr. Frantenberg'in de ölümü annesinin ve kendisinin yalnız kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle evlenmeye karar vermiştir.

Bu sırada Rasih Bey isimli aslen Belgrad'lı olan bir kişi Sanihâ Hanım'ı Büyükada'da görüp âşık olur. Madam Miryel adlı Sanihâ'ların aile dostu bir kadınla Sanihâ'ya evlenme teklifinde bulunur. Bu teklifi kabul edilir ve evlenirler. Rasih Bey İstanbul'da yaşayan yalnız bir kişidir. Paris'te felsefe ve edebiyat tahsilinde bulunmuş aydın bir gençtir. Bazen gazetelerde felsefi yazılar yazar. Ailesinden kalan Belgrad'daki topraklarını satmış ve parasının geliriyle yaşamaktadır. Sanihâ ile mutlu bir yaşam sürerler. Alafranga yetişmiş olmasına rağmen millî ve manevî değerlerine yabancı olmayan Sanihâ da batılı bir insan bilgeliğindedir. Kocasını da kendisi gibi bulunca bundan mutluluk duyar. Mutlu yaşamları sürerken Rasih Bey'in hazperver, sefih arkadaşı Tosun Bey, Rasih Bey'e sık sık gelmeye başlar. Konağa geldiği sıralarda çaldığı mesajlı ve gönül cezbedici piyano parçalarıyla Sanihâ ile bu yolda iletişimi sağlamayı başarır. Böylece âşıkane olmasa da ilgiye dayalı mektuplaşmaları olur. Tosun Bey bu mektuplaşmaları ilerleterek Sanihâ'yı kendisine âşık etmeye çalışırsa da başarılı olamaz. Olaya vakıf olan Rasih Bey'in soğukkanlılıkla eşine karşı akl-ı selimle yaklaşımı, Sanihâ'nın Rasih Bey'e ve evlilik bağına sadakati Tosun Bey'le olan bağını koparır. Böylece Rasih Bey'le Sanihâ Hanım mutlu yaşamlarına devamı başarırlar.

MESAIL-İ MUĞLAKA²⁶

Öğrenim için Paris'te bulunan Abduh Nahifi karlı ve tipili bir kış gününde yolda giderken bir erkek ile kızın kavga ettiklerini görür. Kıza acıyarak yardım etmek ister. Yaklaştığında kız Abduh'a sığınır. Kıza saldıran genç Abduh'a vurur. Abduh çok sert karşılık verince cesaretini toplayamayarak Abduh'a tehditler savurup oradan ayrılır. Abduh Nahifi'nin bu davranışına kız çok memnun olur ve böylece ona karşı bir ilgi duyar. Rozet'e sataşan genç, Fransız olup tıp öğrencisidir. Paris'teki çevresinden destek alan bu genç Abduh'tan intikam almak ister ve beş arkadaşıyla birlikte bir gün Abduh'u bir kahvede dövmeye kalkarlar. Abduh bunlarla kavga eder ve yaralanır. Olay gazetelerden duyulur. Bunu öğrenen Rozet, Abduh'u bulmak için adresini öğrenir. Onu eskiden tanıdığı Mişel

²⁵ Ahmet Midhat Efendi, Taaffüf, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313/1895, 339 s.

²⁶ Ahmet Midhat Efendi, Mesail-i Muğlaka, Tarık Gazetesi Matbaası, 1316/1898, 350s.; x

Valide'nin evinde bulur. Abduh Nahifi'nin başına gelenlerden kendini sorumlu tutan Rozet'in ona ilgisi daha da fazlalaşır. Mişel Valide'nin isteğiyle onların yanında kalmaya başlar. Abduh Nahifi kendisine yapılan bu saldırıya karşılık vermek için onları düelloya davete der. Yapılan düelloda Abduh altı kişiyle mücadele edip onları yaralar. Olayı bütün Paris duyar ve Abduh şöhret bulur. Özellikle kadınlar onunla tanışmak isterler.

Dikişçi bir kız olan Rozet, bir mağazada çalışır. Bununla birlikte mesleği nedeniyle sık sık Madam de Ruz Butuni isimli bir kadının evine gider. Bu kadın Paris'te güzellik ve düşük ahlâkıyla ün salmış kişidir. Yeni kibarlardan olan Mösyö de Ruz Butuni'nin karısıdır. Bu arada kadınların Abduh Nahifi'ye olan ilgilerini kullanmak isteyen sahte bir Abduh Nahifi ortaya çıkar. Hristiyan bir Suriyeli olan bu kişi Madam Mösyö Ruz Butuni ile dostluk kurar. Madam'ın evinde bulunan Rozet, bir gün sahte Abduh Nahifi'ye ait bir visite rastlar. Bunun üzerine kıskançlık kaosa girer. Abduh Nahifi'den Madamla ilişkisi olup olmadığını sorar. Böyle bir ilişkinin olmadığını söyleyen Abduh'a inanmaz ve visit tarihinde Madam'ı izleyerek Abduh'la onu basmak ister. Bu arada Abduh'da sahte Abduh Nahifi'den haberdar olur. Madam'ın kocası De Ruz Butuni'nin de bu olaydan haberi vardır. Abduh Nahifi, Rozet'in Madam'a karşı bir saldırısı olmasın diye onu, takip eder. Bir randevu yerinde, Abduh, Madam De Ruz Butuniyle sahte Abduh Nahifi'yi yakalar orada başka bir kadın ile bulunan Mösyö Butuni onu boşar. Gerçek Abduh'la Rozet evlenir ve İstanbul'a yerleşirler. Aradan uzun müddet geçer ve İstanbul-Aksaray'da oturan Rozet ve Abduh Nahifi'lere ismini değiştirerek mürebbiyelik yapmak isteyen Madam De Ruz Butuni gelir. Rozet onu tanır ve kovar.

MÜREBBİYE²⁷

Anjel, doğdukları zaman nüfuz kütüğüne yalnız annelerinin adıyla yazılan nikahsız çocuklardandır. Annesi Paris'in hayat kadınlarından biridir. Anjel, böyle bir annenin elinde yetişir ve genç kın olur olmaz annesi gibi olur. Çok geçmeden de gebe kalır. Kendisi gibi çocuğunun da dünyaya babasız gelmemesi için çocuğunun babasını unutmaz ve karnındaki çocuğun babası olan Mösyö Andre'ye giderek durumunu anlatır, ancak kovulur. Bunun üzerine çocuğu evlatlığa kabul edecek duyarlı bir insan bulmaya çalışır. Paris'te dönemin ünlü yazarlarından Baudelaire, bu fikrini kabul eder düşüncesiyle ona gider. Baudelaire'yi tercihinde, onun duygu ve his yönünden ince olabileceğini düşündüğü gibi, yazdığı "Sefil Çocuklar veya Tabî Evlat" adlı beş perdelik bir dramın yazarı olmasının da rolü vardır.

Anjel, bu oyunun sahnelenmesinden cesaret alarak ünlü yazarın yanına gider. Anjel ile önceden de tanışıklığı olan Baudelaire onu iyi karşılar. Ancak Anjel'in teklifini kabul etmez. Bunun yerine kendisinin ve Anjel'in mesleklerine dair teorik düşüncelerini içeren bir eser kaleme alıp gelirini çocuğa bağışlayabileceğini söyler. Anjel bunu güzel bir teklif olarak değerlendirip kabul

²⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mürebbiye, Bahar Matbaası, İstanbul 1966 170 s., (İlk baskısı, İkdâm 1899.)

eder. Kitap basılır ve çok gelir elde edilir. Fakat Anjel, kitaptan elde edilen geliri harcar, doğan çocuğu ise annesine bırakarak yeni tanıştığı zengin bir tüccar olan Mösyö Maksim ile yaşamaya başlar.

Mösyö Maksim'in dört beş aylığına İstanbul'a gelmesi gerekir. Anjel de onunla İstanbul'a gelir. İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra Maksim tarafından bir Rum delikanlı ile beraber basılır. Bundan dolayı parasız ve sefil bir şekilde sevgilisi tarafından kovulur. Sokakta kalan Anjel, İstanbul'a yerleşmiş bir Fransız ailesine başvurur. İstanbul'a gelişini ve bu duruma düşüşünü temizliğine gölge düşürmeyecek şekilde anlatır. Ona acıyan bu aile kendisini mürebbiye sıfatıyla Dehri Efendi'nin konağına işe koyarlar.

Dehri Efendi, babasından yüklü bir mirası devralmış kişidir. Önemli devlet hizmetlerinde bulunarak kendine bırakılan mirası daha da arttırmıştır. Dehri Efendi, altmışbeş yetmiş yaşlarında fen ilimleriyle ilgili bir İstanbulludur. Kendinden on sekiz yaş küçük ahlâksız ve kambur kardeşi Amca Bey, kızı Melahat Hanım ve içgüveyi Sadri bey, ikinci eşinden olan küçük çocukları, yatılı okulda okuyan ve bu nedenle konağa belirli günler gelen Semi Bey adında genç oğlu ve hizmetliler yaşar. Anjel konağa geldikten sonra önce bir durumu tedkik ieder. Daha sonra ise erkekleri baştan çıkarmaya başlar. Semi Bey'den başlayan bu baştan çıkarma sıra ile Amca Bey ve Sadri Bey'e kadar uzanır. Üç âşığını uzun süre birbirlerine belli ettirmeden idare ederse de durum yavaş yavaş âşıkları ve onları izleyen aşçıbaşı Tosun Ağaca anlaşılır.

Anjel üç âşığından Sadri Bey'e daha fazla ilgi duyar. Bu nedenle diğer ikisini konağın hareminden uzaklaştırır. Toy bir delikanlı olan Şemi Bey durumu kendine yediremez ve eniştesiyle Anjel'den intikam almak ister. Bunun için onları yakalayarak öldürmeyi plânlar.

Bir gün Amca Bey, Şemi'ye Sadri Bey ile Anjel'in akşam üzeri buluşacaklarını haber verir. Şemi Bey bu buluşmayı amacını gerçekleştirmek için fırsat bilir. Odaya zorla giren Şemiyabancı kimseyi göremeyince Anjel'i tehditle gardrobun anahtarını alır. Ancak öldürmek için çıkmasını beklediği Sadri Bey yerine babası çıkınca düşüp bayılır. Onu Dehri Efendi takip eder, Anjel ise çoktan bayılmıştır.

TEEHHÜL ALEMİNDE²⁸

Osmanlı ricalinden Kudretullah Paşa'nın oğlu olan Fahima Sıdkullah Efendi, babası hayattayken evlenmiş olduğu eşinden mutlu olamadığından dolayı boşanır. Uzunca bir zaman sefahat alemlerinde yaşar. Annesi Safiye Hanım'ın isteğiyle yine evlenir. Fakat ikinci eşi onu evlendiğine pişman eder. Oldukça bilge olan bu kadın kocasını cahillikle suçlar. Beş yıl evli kaldığı bu eşinin ölümüyle ondan kurtulan Fahima Efendi evlenmemeye karar verir. Annesinin yoğun isteğiyle yine evlenmeye mecbur olur ve bir sandal gezisinde görüp beğendiği komşularının beslemesi Nigâr ile evlenir. Nigâr Hanım henüz on yedi yaşında körpe bir kızdır. Sanihâ ve Vedia isimli iki kızları olur.. Fakat geçen yıllar

²⁸ Safvet Nezihi, Teehhül Aleminde, Dersaadet-İkdam Matbaası, İstanbul 1317/1899, 691 s.

kocasıyla arasında yaş farkı bulunan Nigâr Fıtnat Hanım'ı rahatsız etmeye başlar. Kendini israfa kaptırarak tatmin olmak ister.

Bu arada Fahima Bey'in Manisa'da memur olarak bulunan akrabasının oğlu Mesut Kâmi okumak için İstanbul'a gelir. Ailesi onu Fahima Efendilere emanet eder. Henüz onbeş yaşında bir delikanlı olan Mesut Kâmi geceli olarak okula kaydedilir. Onun gelmesi konağa neşe ve canlılık kazandırır. Buna en çok da Nigâr Fıtnat Hanım sevinir ve arzularına Mesut Kâmi'nin cevap vereceği hûlyasıyla yaşar.

Mesut Kâmi'nin konağa geldiği bu dönemde yeni misafirler de gelir. Bunlar Nigâr Fıtnat Hanım'ı yetiştiren Zehra Hanım ve oğlu Hurrem'dir. On altı yaşında olan Hurrem, Sultaniyeye yerleştirilir. Sık sık devamsızlık yapan Hurrem vakit buldukça Beyoğlu'na gider. Daha sonra Sultani'nin beşinci sınıfındayken yaptığı gayr-i ahlâki bir davranıştan dolayı okuldan kovulur. Konağa gelen Hurrem, çok geçmeden bu uygunsuzluğunu konakta da devam ettirir. Kendisini konaktan uzaklaştırmak ve istikbal sağlamak amacıyla Fahimâ Efendi tarafından Paris'e gönderilir. Hurrem Paris'te hukuk tahsil edecektir. Ancak Hurrem tahsil için gittiği Paris'te hukuk tahsili yapma yerine sefahat alemlerine dalar.

Nigâr Fıtnat Hanım, Mesut Kâmi'den bir türlü hevesini alamamıştır. Tüm çabalarına rağmen Mesut Kâmi'yi kendine yakınlaştıramamış ve bilakis onu kendinden uzaklaştırmıştır. Kâmi, Sanihâ ile birbirlerini sevmektedirler, evlenmek isterler. Durum Nigâr Hanım'a iletildiğinde buna şiddetle karşı çıkar.

Uzun müddet Paris'te kalan Hurrem okulundan tasdiknamesini alarak yurda döner. Ancak Hurrem eskisi gibi değildir. Çok şık ve bakımlıdır. Bu durum, Nigâr Hanım'ın dikkatini çeker ve Hurrem'in İstanbul'a geldiğinin birinci haftası onunla yasak aşka başlar. Bununla birlikte Hurrem'in annesi onu kızı Sanihâ ile evlendirmek ister. Fakat Sanihâ buna karşı koyar. Bu nedenle Hurrem'i Vedia ile evlendirirler. Hurrem Paris'ten kendine miras kalan kumar merakından dolayı gece yarısına kadar Beyoğlu'nda kumar oynar. Eve oldukça geç gelir ve önce Nigâr Hanım'ın odasına uğrar. Sonra ise Vedia'nın odasına gelir. Kendisini ihmal eden Hurrem'den şikayetçi olan Vedia, onun kendisini ablası Sanihâ ile aldattığını sanır. Bir gece Hurrem'in yine geç vakit geldiği konakta onu ablasıyla yakalamak ister. Annesinin yatak odasında Hurrem'i görünce düşer bayılır. Olayı daha sonra ablasına anlatırken onları gizlice dinleyen Fahimâ Sıdkullah Bey, oracıkta ölür. Kızlar büyükanneleri Safiye Hanım'ın konağına giderler. Sanihâ Mesut Kâmi ile evlenir. Hurrem kumar merakıyla Fahima Efendi'den Nigâr Hanım'a kalan tüm serveti tüketir. Kiralık bir eve çıkarlar. Maddi bakımdan hemen her şeyini yitiren Nigâr hanım zührevi bir hastalığa yakalanır. Parasız kalan Hurrem, Mesut Kâmi'nin verdiği bir işle İstanbul'dan uzaklaşır.

KADIN KALBI²⁹

Ahmet Baha, Refik Bey ve Sadberk Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelir. Refik Bey babasından kalan mirası kısa zaman içinde sefahatte tüketir. Bu mirastan kalan bir miktarla ise Kuzguncuk'ta bir yalı alır. Yalı komşularından Nahifi Paşa ve eşi tek çocukları olan Cavidan ile yaşamaktadırlar. Paşa eski devlet adamlarından olup uzun müddet Avrupa'da bulunmuş bilgece bir insandır. Eşi Hanımefendi ise safça bir kadındır.

Sadberk Hanım, kızı Nebahat'i getirdikten sonra kocası Refik Bey'in kendini aldatmasına ve evini ihmaline daha fazla dayanamayarak veremden ölür. Ancak ölmeden önce Cavidan ile çok iyi arkadaş olan Ahmet Baha'yı Nahifi Paşa'lara emanete der. Annesinin ölümünden sonra babasının evlenmesiyle Ahmet Baha Nahifi Paşa'nın yalısına yerleşir. Paşa onu geceli bir okula kaydettirir. Kızı Cavidan'a ise özellikle Paşa'nın isteği ile Paris'li olmayan kırk yaşlarında bir bilgili mürebbiye tutulur. Ancak Cavidan ve annesi bu mürebbiyeyi bir türlü sevmezler. Çünkü Madam Vazil Vurson ciddi bir eğitimcidir.

Nahifi Paşa'nın ölümüyle birlikte Hanımefendi Ahmet Baha'yı geceleri yalıda bulunsun diye gündüzlü eğitime aldırır. Madam Vazil Vurson ise izin alarak Fransa'ya gider. Hanımefendi ise kızına hem ders verecek hem de arkadaş olabilecek genç bir mürebbiye tutar. Madam Polin oldukça çekici ve tuvaletli bir bayandır. Cavidan'a bol bol aşk romanı okur ve onu hayat konusunda bilgilendirmeye çalışır. Bu arada yalıda kalan ve büyümüş olan Ahmet Baha'yı da gözden kaçırmaz.

Aradan geçen zaman Cavidan ile Ahmet Baha arasındaki arkadaşlığı aşka bırakır. Ahmet Baha Paşa'nın ölümüyle ailesi tarafından kendi evlerine alınır. Yeni mürebbiye sık sık yalıya gidip gelen Ahmet Baha'yı elde etme yoluna gider ve buna da muvaffak olur. Ancak Ahmet Baha'nın Cavidan ile nişanlanmasına kızarak eski nişanlısından aldığı bir mektubu bahane ederek Paris'e gitmek ister. Ona oldukça bağlandığını hissedenden Ahmet Baha buna izin vermez ve Beyoğlu'nda kiraladığı bir apartman dairesinde onunla yaşamaya başlar. Cavidan ise hastalanarak yataklara düşer. Aradan geçen iki yıl ile mürebbiye Madam Vazil Polini, Ahmet Baha'ya annesinden kalan mirasın kendine verilmeyeceğini öğrenince Ahmet Baha'yı terkederek Paris'e gider. Ahmet Baha büyük bir hayal kırıklığı ile mezun olduğu Mekteb-i Hukuk'tan diplomasını alarak Mersin'de boş bulunan savcı yardımcılığı göreviyle oraya gider. Daha sonra Mersin'de Zekiye adlı bir kızla evlenir.

Evlendikten sonra eşini ailesine göstermek için İstanbul'a gelen Ahmet Baha, bir gün dostlarıyla bulunduğu Büyükdere'den İstanbul'a geçemez ve orada Cavidan'ı görür. Dünyası değişir. Cavidanlara komşu olur ve ona eşinden boşandığı takdirde kendisiyle evlenebileceğini söyler. Fakat Cavidan tarafından kabul edilmez. Cavidan bu arada evli olduğu oldukça kaba ve şahsiyetsiz bir insan olan Mail Bey'den boşanır. Ahmet Baha da Zekiye'den boşanır. Ancak Cavidan yine onu kabul etmez. Zekiye'nin Mail Bey'le evleneceğini duyan Cavidan, onu

²⁹ Safvet Nezihi, Kadın Kalbi, Malumat Matbaası, İstanbul 1319/1901, 959 s.; (Daha sonra Akşam Matbaası İstanbul 1927, 545 s. Çalışmada bu eserden yararlanılmıştır.)

Mail Bey'le evlenmesi noktasında uyarır. Çünkü Mail Bey frengidir. Bu hastalığa kendisi de yakalanmıştır. Zekiye ile Ahmet Baha tekrar evlenirler ve Mersin'e gitmeye karar verirler. Cavidan annesini kaybeder. Ahmet Baha ile Zekiye'yi uğurlamak için geldiği limanda yolcu vapurundan inerken denize düşer ve boğularak ölür. Ahmet Baha ise verem olmuştur.

ŞİPSEVDİ³⁰

Pehlevizade ailesine mensup olan Meftun Bey, ondört onbeş yaşlarında babasını kaybeder. Alaturka bir ailede yaşayan Meftun Bey'in alafrangalığı önce amcasının etkisiyle başlar ve daha sonra da eğitim için gittiği Paris'te artar.

Paris'e eğitimi tamamlasın diye gönderilen Meftun, hiç bir eğitim zahmetinde bulunmaksızın sefahat öğrenir. Paris'te bulunduğu müddetçe günlerini bu uğraşla geçirir. En basit insanların yaptıkları şeyleri dahi yapmaktan geri durmaksızın bütün zamanını ve parasını bu yollarda hovardaca harcar. Kendisine maddi bakımdan destek olan amcasını, yazdığı mektup ve düzenlediği sahte diplomalarla kandırmayı başarır. Amcasının ölümüyle özünden kopuk alafranga bir tip olarak İstanbul'a döner.

İstanbul'a dönüşüyle birlikte Erenköy'deki köşklere yerleşen Meftun Bey, evin büyük erkeği, reisi ünvanıyla ev halkı üzerinde etkisini hissettirerek onları da alafrangalığa ve bu yaşamın gereklerine teşvik eder. Elinde bulunduğu Fransızca kitaplarla "Savoir Vivre" ailesini talime tabi tutar. "Savoir vivre Pratique" adlı bir kitap dahi yazar. Bu kitaba Türkçe "Amel-i Adâb-ı Hayat" ismini verir. Konuşmaları arasına sıklıkla Fransızca deyim ve atasözleri katarak batılılığını etrafına isbata ve inandırmaya çalışır.

Kızkardeşi Lebibe, İstanbul'un o devirde ünlü tefeci ve faizcisi olan Kâşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi'nin oğlu Mahir ile birbirlerini sevmeye başlarlar. Bu iki gencin sevdalarını öğrenen Meftun, gösterişsiz olan kızkardeşinin koca bulmasına sevinir. Bununla birlikte kendisi de Kasım Efendi'nin kızı Edibe ile evlenmeyi aklına koyar. Kızkardeşi Lebibe ile Mahir, Meftun'un teyzesi kızı Rabia ile Bekir Bey isminde âşığı Meftun ve kardeşi Raci tarafından basılırlar. Rabia, gebedir. Mahir'e kaçır. Bütün bu olanları Meftun akıl hocası olan Mösyö Me Ferlan adlı alafranga dostuna açar ve ondan yardım diler. Me Ferlan'ın ortaya attığı piyango ikramiyesi yalanıyla Kasım Efendi'yi kandırmayı ve bu yolla da Edibeyle kendisinin Mahir ile Edibe'nin evlenmesini sağlamayı plânlarlar. Nitekim bu yalana Kasım Bey inanır ve Piyango şanslısı sandığı Meftun Bey'e kızını beş yüz lira başlıkla verir. Böylece Meftun hem kızkardeşinin namusunun lekelenmesini örtbas eder hem de Edibe Hanım ile evlenir.

Bu arada eniştesi tarafından kayınpederinin bir iki mülk senedini çalmayı düşündür. Eniştesi buna yanaşmaz. Bunun için Madam Mc Ferlan'ı kullanır ve eniştesini bu kadına âşık ettirerek onu elde eder. Bu arada eşine, kızkardeşine ve

³⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şipsevdi, Atlas Kitabevi, İstanbul 1965, 418 s.; (1901'de başlayan ilk tefrikası yarıda kesilmiştir. daha sonraki tefrikası 1908'de Sabah Gazetesi'nde olmuştur. Eser 1908 öncesinde yayımlandığı için çalışmaya almayı uygun bulduk.)

evin genç kadınlarına erkeği kazanma gereği konulu dersler verir. Kocalarını elde tutmak için genç kadınlar ve koca bulmak için evin diğer kadınları Rabia ve Zerafet alafranga giyimlerle sık sık dışarıya çıkar ve sınama yanılmayı yapalım derken birer birer âşık bulurlar. Mahir, babasının kasasından büyük meblağ sayılacak parayla bir hanın senedini çalar. Fakat çok geçmeden Kasım Efendi olayı anlar. Meftunu ve oğlunun affetmeyeceğini ve mahkemeye vereceğini haber verir. Mahir Madam Ferlan'ın bir başkasıyla olan ilişkisine dayanamayarak intihar eder. Meftun bütün bu olaylar üzerine Paris'e kaçır. Olaylar diner. Kasım Efendi kızının ve kızının eski dadısı konumundaki Azize Hanım'ın eve erkek aldıklarını duyunca felç olur. Meftun iki yıl sonra kardeşi Raci'ye bol felsefeli bir mektup yazarak Kasım Efendi'nin ölümünden sonra döneceğini haber verir.

HEMZAD³¹

Raul, Şampani'de asil ve zengin bir ailenin mensubudur. Ailesi geçmişte de olmak üzere daima şarap ve şampanya üreticiliği yapmaktadır. Birçok bağı vardır. Raul'un annesi hasta bir kadındır. Babası Jak Seventak ise sessiz ve sert yapılı, hayatta çalışmayı düstur edinmiş bir adamdır. Raul eğitim çağına gelince babası ona bir mürebbiye tutar. İlk eğitimini mürebbiyesinden alan Raul, daha sonra, babası tarafından orta öğretim için Lyon'a, yüksek öğretim içinse Zürih'e gönderilir. Geçmişte Raul'un yakın akrabalarından birinin eğitimi için gittiği Paris'te başına üzücü hadiseler geldiğinden babası onu Paris'e göndermekten çekinir.

Zürih'te üç yıl kalan Raul, Şampani'ye döner. Babasının güvenini kazanmış olduğundan babası onu Paris'te Bartlo Kimyahanesi (İstihzarathane) tettebbuat-ı tahliliye eğitimine gönderir. Bu eğitimi de bitirip Şampani'ye dönen Raul'a babası işlerini devreder ve çok sürmeden ölür. Babasının ölümüyle yalnız kalan Raul, evlenmeye karar verir. Bir kır gezisi sırasında uçuruma gitmekte olan arabadan kurtardığı Madam Kaler ile evlenir. Ancak eşi Raul'un kendisiyle birlikte kurtardığı Jul Bertolye'yi sevmektedir. Eşiyle mutlu bir yaşam sürdürdüğüne inanan Raul, bir av dönüşü eşini Jul'la uygunsuz bir şekilde görür ve eşini boşar. Bu olay kendisini çok üzer. Kadınlara olan güveni sarsılır. Çok sürmeden kendisinin Lyon'dan okul arkadaşı olan Hanri, metresi Hortans'ı Raul ile evlendirmek ister. Amacı metresinden mali yönden faydalanmaktır. Dostu sandığı Hanri'ye itimat eden Raul, Hortans ile evlenir. Paris'te küçük bir otel satın alır ve yılın çoğunu Paris'te geçirirler. Raul Şampaniye yalnızca iş zamanları gider. Bu arada Hanri ile arası iyi olmayan bir kişi durumu Raul'e bir mektupla bildirir. Raul, buna önce inanmasa da daha sonra Hortans'ın Hanri'ye yazdığı bir mektubu hatırlar ve kendinde olan bu mektuptan yola çıkarak olayı çözümler. Bunu Hanri'ye itiraf ettirmek ister. Hanri'nin duruma sessiz kalması olaya inandırır. Eşinden ayrılır. Ancak eşinin samimi itiraf ve pişmanlığı aralarındaki münasebete olumlu katkı sağlar.

³¹ Safvet Nezihî, Hemzâd, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1321/1903, 666 s.

II. BÖLÜM

MEKÂN OLARAK PARİS

A. KÜLTÜREL VE EĞLENCE HAYATIYLA PARİS

Nesir türünün önemli öğelerinden olan romanın kurgusu bilindiği üzere mekân üzerinde şekillenir. Mekânsız bir roman içinde bulunduğumuz zamana dek düşünülmemiştir. “İtibarî bir eserde mekânın da itibarî olması tabiidir. Vaka zincirini meydana getiren halkaların mahiyeti ve ona iştirak eden şahıs kadrosundaki fertlerin içinde bulundukları şartlar bu itibarî mekânın şekillenmesine tesir eden faktörlerdendir. Anlatıcının durumu tanıtılan yere göre, bulunduğu mevki makamın tanıtılmasında ehemmiyetli rol oynar.”³² Paris, değişik ve daima cazip mekânlarıyla dünyaya ün salmış bir şehirdir. İnsanların çoğu kendisiyle ilgili olan bir mekân için Paris’e giderler. Çalışmamızın bu bölümünde, değişik mekânları ve bunlara bağlı olarak Paris’e giden insanların orada bulunma nedenlerini ya da oradaki intibalarını, gözlemlerini vermeye çalıştık.

Romancıların mekânla ilgili bilgileri gözlemler yanında ansiklopedik bilgilere de dayanmaktadır. Bu nedenle hayat sahneleri canlı ve zengin değildir.

Kültür merkezi başlığıyla açtığımız bu bölümde; kütüphanelerden, tiyatrolardan bahsedeceğiz. Paris’in kültür yönü romanlarda yeterli derecede ele alınmış sayılmaz. Paris’te Bir Türk, Diplomalı Kız, Demir Bey gibi romanlarda diğer bir çok romandan yoğun olarak karşımıza çıkarlarsa da yine yeterli ölçüde değildir. Tiyatroyu bunun dışında tutmalıyız. Tiyatrolar ise kültürel olmaktan ziyade eğlence yeri olarak romanlarda yer almıştır. Ancak eğiticiliği, kültür taşıyıcılığı ve sanat yönünden dolayı kültürel yönü hissedildiğinden bu kısma almayı uygun gördük.

1-Kütüphaneler:

Ali Kemal’in “Paris Musahabeleri’nde, Paris’te bulunan Fransa’nın Milli Kütüphanesi kitap zenginliğinden, düzenliliğinden, temizliğinden ve sessizliğinden dolayı övülür. Bu yönlerinden dolayı insana ilim tahsil etme isteği

³² Prof. Dr. Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yay., Ankara 1991, s.141.

verdiğinden bahsedilir. Ahmet Mithat Efendi ise en zengin kitap koleksiyonuna sahip olduğundan kütüphaneyi emsalsiz kabul eder.

Ahmet Mithat Efendi'nin Paris'i görmeden yazma başarısı gösterdiği "Paris'te Bir Türk"te Fransa'nın Milli Kütüphanesi, Kütüphane-i İmparatorî diye geçer. *"Bu kütüphane Sen nehrinin öte tarafında Vigoyel Ruvayal Bahçesi'nin şimal cihetinde etraf-ı erbaası Petitşan ve Rişelya Vikdberu ve Yuyan Sokakları'yla mahdüt gayet cesim bir adayı isti'ab etmiş olup medhali Rişelya Sokağı'nda 58 numaradır. Holiya girildiği zaman asıl kütüphaneye sağ tarafta vaki bu merdivenlerden çıkılır. İçinde beş milyon matbu ve ikiyüz bin el yazısı kitap bulunup coğrafya takımı üçyüz bin harita ve plâni havidir ki bu kadar zengin bir kütüphane Paris'te değil hatta bütün küre-i arz üzerinde dahi yoktur. Kitap ve herait-i mevcudedden maada bir çok dahi asâr-ı atika vardır ki yalnız meskûkât ve madalya dairesinde yüz elli bin parça ve milyonlar kıymetinde antikalar, çanaklar ve silahlar ve elmaslar ve zümrüt ve yakut taşlar... vardır. Bu kütüphanenin nizamât-ı dahiliyesi ol kadar yolundadır ki hangi bir kitap ismini verecek olsanız tevzi memurları nihayet bir çeyrek geçmeden getirip size arzederler."*³³ ifadesiyle kütüphanenin büyüklüğü anlatılır.

Aynı kütüphane "Diplomalı Kız"da Büyük Milli Kütüphane ismi ile yer alır. Rişelya Sokağı'nda bulunan bu kütüphaneye roman kahramanı olan Juli her gün şiir almak için elir. Öğretmenlik diplomasına sahip olduğu halde iş bulamayan Juli çaresiz kalarak ailesine bakmak için tiyatro salonlarının önünde çiçek satmaktadır. Ancak diğer çiçekçilerden farklı olarak Juli, çiçek buketleri arasına fal niteliğinde genelde aşk şiirlerinden seçtiği manzume parçaları koyar. Bu kendisinin daha fazla çiçek satıp para kazanmasını sağlar. Juli, orada daha çok eski kitaplardan şiir kopye eder.

2-Okullar ve Atölyeler:

Paris, geçmişî çok eskilere dayanan okullara ve üniversitelere sahip bir şehirdir. Bunların bazısı Sorbon Üniversitesi gibi 14. yüzyılda kurulmuştur. Fransa genelinden Avrupa, Uzakdoğu ve Asya ülkelerinden Paris'e bir çok öğrenci gönderilmiş ve günümüzde de gönderilmeye devam edilmektedir. Hatta bazı ülkeler Paris'te kendilerine ait okullar dahi kurmuşlardır. Nitekim Osmanlı Devleti de 19. yüzyılda uzun ömürlü olmasa da Paris'te bir okul açmıştır.

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan bu okullar, sahip oldukları köklü eğitim sistemiyle öğretimlerini sürdürürler. Bu okullara okuduğumuz romanlarda gördüğümüz kadarıyla devam ve ciddiyet şarttır. Geneli dış ülkelerden gelen öğrenciler için paralıdır.

Paris'e eğitim için giden roman kahramanlarımızın çoğu okullarda eğitim görürken de resim tahsili için gidenler atölyelerde tahsilini tamamlarlar.

"Demir Bey" romanında Mustafa Kamereddin Paris'e yol mühendisliği için gider. Burada mühendislikle ilgili tahsilini yaparken boş zamanlarını da Mösyö Kamelyo'nun atölyesinde resim tahsil etmeye harcar.

Resim tahsili için Paris'e giden "Sergüzeşt" romanının kahramanı Celal Bey ise orada ünlü ressam Jerom'dan resim dersleri alır. Resime olan ilgisi ve yeteneği

³³ Ahmet Midhat Efendi, Pariste Bir Türk, İstanbul 1876, s.146-147.

sayesinde Celal Bey, ‘Boğazda İnsan Portresi’ çizerek bunu Paris’teki büyük jüriye beğendirmeyi başarır. Konaklarında bir odayı resim atölyesi olarak kullanan Celal Bey, Paris’te aldığı kültürle Yunan medeniyetine ve kültürüne merakını artırmış; ünlü Yunan güzellerinden başka güzel tanımaz olmuştur.

Kahramanlarının Parisli olduğu ve olay örgüsünün bütünüyle Paris’te şekillendiği “Diplomalı Kız” romanında, Juli de tahsilini burada yapar. Babasının okumaya olan ilgisi ve Juli’nin doğduğu sıralarda muallimlik mesleğine olan ilgisi, onun Muallimelik Mektebi’ne gönderilmesini sağlamıştır. Juli tahsili boyunca edebiyata ve şiire özel bir merak salmıştır. Çok zor şartlarda okumasına rağmen mezuniyetinden sonra mesleğine olan ilginin azalmasından dolayı işsiz kalmıştır.

“Turfanda mı Turfa mı” romanının idealist kahramanı Mansur, Cezayir’de bulunan bir Fransız subayının okumak ve büyük adam olmak için Fransa’ya gitmek gerektiği yönündeki ifadelerinden etkilenir. Cezayir’in önde gelen kişilerinden olan amcası, tahsilini Fransa’da yapmak için ikna eden Mansur orta eğitimini yatılı olarak Marsilya’da, yüksek öğrenimini ise Paris Üniversitesi’nin Tıp Fakültesi’nde tamamlar. Mesleğindeki ihtisasını da yine Paris’te yapar. Üniversitede kalması için hocalarından teklifler alırsa da kabul etmez.

Buğdanlı zengin bir aileye mensup “Ahmet Metin ve Şirzâd” romanının kahramanlarından Neofari, üvey abisinin yardımı ve mürebbiyesinin direktifi ile Paris’te sosyete çocuklarının okutulduğu bir okula gönderilir. Neofari burada Paris kültürüyle oldukça serbest bir kız olarak yetişir. küçüklüğünden de oldukça şımarık yetişen Neofari, aldığı eğitim ve buna bağlı pansiyon yaşamının etkisiyle Buğdan’a döndüğünde burayı ve insanlarını beğenmez. Buğdan’da kendisinden oldukça yaşlı Akilo Çagari ile yalnızca gençliğini Paris’te geçirmiş bir kişi olduğu için evlenir. Ancak ilerleyen zaman Akilo’nun kendisini bir çok yönden tatmin edememesinden dolayı aslen Alman asıllı olan Nikolso ile kocasını aldatır.

Nikolso Paris’te askerî bir okul olan Sen Sir okulunda tahsil görür. Ancak Neofari’nin aşkı uğruna okuldan başarısız ve devamsız oluşundan dolayı atılır.

Safvet Nezihi’nin “Teethül Aleminde” adlı romanında, Nigâr Fıtnat Hanım’ı besleme olarak yetiştiren Zekai Bey ve Zehra Hanım’ın oğlu Hurrem de Paris’e tahsil için gönderilenlerdendir. Daha Sultanideyken bile çeşitli uygunsuzluklar yapan Hurrem, Sıdkullah Bey’in konağında bir halayıkla gayri meşru münasebette bulunmuştur. Paris’te Hukuk Darülfünun’una kaydolur. Ancak okul yerine sefahate devam eder.

“Hemzad” romanındaysa Mösyö Raul Seventak’ın eşi Madam Hortans, on iki yaşında Kamayyer rahibelerinin okuluna verilir ve burada okuyan Raul’un yakın dostu Hanri’nin kızkardeşiyle birlikte okur. Onun vasıtasıyla da Hanri ile tanışır. Daha sonra ona âşık olan Madam Hortans, Hanri tarafından Raul ile evlendirilir. Amacı sevgilisi vasıtasıyla Raul’dan para yardımı almaktır.

3-Tiyatrolar:

Fransa tiyatro sahasında Avrupa’da öncü ülkelerden birisidir. Klasik tiyatro anlayışı 17. yüzyılda Fransa’da önemli bir noktaya ulaşmıştır. Örneğin Tragedyaların beş perdelik olma kuralı aynı yüzyıl içinde Fransa’da

benimsenmiştir. Klasik tiyatro sahasında dünyaca ünlü isimlere sahiptir. Racine büyük trajedi yazarı, Moliere ise dünyanın en ünlü komedi yazarlarındanıdır.

Voltaire'nin Paris'te tiyatrosu vardır. Victor Hugo, Cromwelle gibi önemli bir tiyatro eseri yazmıştır. Avrupa'da bulunduğu sırada izlenimlerini kaleme alan Ahmet Mithat Efendi, Paris'teki tiyatroların çokluğunu ve özelliklerini şöyle ifade eder: *"Paris'te ufuklardan kat-ı nazar fakat her biri sair pay-i tahtlar için birer zinet-i mahsusa yerine kaim olabilecek cesameti haiz yirmi kadar tiyatrolar vardır...Bulvarlar tiyatrolarından en mühimi de Rönesans tiyatrosudur. Bu tiyatrolar kendilerine göre oyunları vardır. Örneğin Rönesans'ta komedya oynanır. Varyeta tiyatrosunda müzika ve söz mahlutı olan ve 'vodvil' denen tarzda oyunlar oynanır."*³⁴

Bu tiyatroların aktristleri genelde gayr-i ahlâki yapıya sahiptirler. Onların bu yönünü ise Mithat Efendi, duyduklarıyla nakleder: *"...Ecnepleri Paris'e celbeyleyen işbu zevk ve sefa yerelerindeki güzel aktristler, cazibe-i hüsün ve cemalleriyle yerliden, ecnebiden bir çok kereleri iş bu bulvarlar üzerinde boşaltırlarmış."*³⁵ Tiyatroların en çok geçtiği romanlar "Paris'te Bir Türk" ve "Diplomalı Kız"dır.

"Paris'te Bir Türk" romanında Nasuh aktif bir kişilik sergiler. Paris'i kültür, eğlence ve coğrafi olarak tedkik eder. Âşıklar arasında çöpçatanlık yapar ve bu yolda istigna gösterenlerin gururunu kırar. Bunlardan birisi asilzadelik tavrı olan Katerin'dir. Tiyatro oyuncusu Pol'un Katiren'e olan aşkını bilen Nasuh, 'Familyasız Bir Asilzade Garizet' isimli bir tiyatro oyunu yazar. Oyunu Pol'a Royal Tiyatrosunda oynatarak gerçekten de bir asilzade olmayan Katerin'e bunu ihsas ettirip, ayaklarının yere basmasına vesile olur. Katerin böylece Pol ile evlenmeye razı olur. Bu oyun Paris'in bir çok tiyatrosunda oynanır.

Romanda adı geçen bir diğer tiyatro ise Nasuh'un gittiği Jamnaz Tiyatrosu'dur. Latin denilen ve genelinin öğrenci olduğu mahalde bulunan bu tiyatronun izleyicileri öğrencilerdir. Bin yediyüz sandalyesi bulunup üç dörtbin kişilik salona sahiptir.

Ailenin büyük fedakarlıklar neticesi okuttukları "Diplomalı Kız'da Juli, muallimler mektebinde okur. Ancak okula başlarken moda olan mesleği, mezuniyetine yakın önemini kaybetmiş, çocuklara muallim tutmak ve gençlerin okumuş kızlarla evlenme modası geçmiştir. Diplomasını alan fakat işsiz kalan Juli, iş bulmak için bir çok yerlere müracaat ederse de Paris işverenlerinin bir kadından bekledikleri fiziğe ve güzelliğe sahip olmadığı için reddedilir. Gayri meşru yoldan para kazanmayı ise düşünmediğinden, kendine yeni bir iş bulur. Genellikle kibarların devam ettiği tiyatroların önünde çiçek satan Juli, sattığı çiçeklerin içine koyduğu manzum parçalar ve okuduğu şiirlerle şöhret olur. Paris'te kültür yeri olarak da kullanılan tiyatrolardan Şatle Tiyatrosu Juli'ye Kıraât-i Eş'âr konulu konferanslar teklif eder.

³⁴ Ahmet Midhat Efendi, Avrupa'da Bir Cevelan, İstanbul 1307/1890, s.584-585.

³⁵ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e., s.586.

Şatle Tiyatrosu'ndan elde etitği parayla ailesini büyük mağduriyetten kurtaran Juli, daha sonra başka tiyatrolardan da bu konu ile ilgili teklif alır. Tiyater Fransa Juli'ye bu teklifi yapan tiyatrolardandır. Paris sosyetesinin devam ettiği tiyatrolardan biri olan bu tiyatro, kültürel etkinliklere önem verir. Juli'ye yıl boyunca her ay olmak üzere Karâit-i Eş'âr konulu oniki konferansa karşılık 12.000.000 frank vereceklerdir.

4-Eğlence yerleri:

Ondokuzuncu asrın medeniyet merkezi olan Paris, eğlence yönünden de önde gelen başkentlerdendir. Belki de en önemli eğlence mekânıdır. Bunun için bir çok imkanlar oluşturulmuştur. Mesire yerleri, bahçeler, bulvarlar, kafeler, tiyatrolar, oteller gibi. Sıraladığımız yerler ülke için doğalsa da biraz da turizmin önemini erken kavramalarından kaynaklanır. Paris'teki eğlenceler insanların sosyal statülerine göre değişiklik gösterir. Ayak takımı ve öğrencilerinden başlayan bu ayrışma orta dereceli kişilere, asilzade ve burjuva diyebileceğimiz insanlara kadar yükselir. Bu insanlar farklı mekânlarda imkanlarına göre eğlenirler.

Sefahatın bir çok çeşidinin görüldüğü eğlence yerlerine Fransız olmayan kişiler de katılır. Bunların geneli öğrenci olurken bazıları da turistlerdir. Sefahat, öğrencilerin tahsil yaşamını olumsuz yönde etkiler ve bu nedenle sefahata düşenlerin çoğu tahsilini tamamlamadan ülkelerine, madden sefil yahut manen yoz bir halde dönerler. Okuduğumuz romanlarda bu tür öğrencilere sıklıkla rastladık. “Şipsevdi”nin Meftun Bey'i, Ahmet İhsan (Tokgöz)'ın “Ülfet”indeki Akil, Safvet Nezihi'nin “Teahhül Alemi”ndeki Hurrem Şadan bu gençlere birer örnektir.

Eğlencelerin en önemli kişi ve misafirleri kadınlardır. Asilzade bayanlardan dikişçi ve çamaşırcı kızlara kadar bir çok bayan eşleriyle, sevgilileriyle veya yalnız olarak geldikleri bu yerlerde gönüllerince eğlenirler. Genellikle akşamın ilerleyen saatlerinde başlayan partiler, balolar bu eğlencelerin en ünlüleridir. Suvareler de kapalı eğlencelerin bir diğeridir. Açık alanlarda yapılan eğlencelerde ise meşhur mekânlar tercih edilir ve gecenin geç saatlerine kadar sürer.

a) Partiler-Balolar ve Yapıldığı Mekânlar:

Bu tür eğlenceler münferit şahısların tertip ettikleri eğlencelerdir. Partiler genellikle kış eğlencesi sayılıp kapalı mekânlarda yapılır. Ancak balolar böyle olmayıp yaz ve kış mevsimi olmak üzere yılın her mevsiminde yapılırlar. Balolar değişik şekillerde olabilmektedir. Örneğin “Cellat” romanında Napolyon Bonapart'ın Eliza Sarayı'nda verdiği balo maskelidir.

Olay örgüsünün tamamıyla Paris'te geçtiği ve kahramanlarının tümünün Avrupa'lı olduğu “Cellat”ta tarihî bir vaka ve bu vaka içerisinde bir aşk serüveni yer alır. Bu aşk, genç kahraman Endru Gorafo ve sevgilisi Sitdefani'nin Fransa'nın Napolyon Bonapart'la yaşadığı hareketlilikte doğar ve gelişir. Napolyon yüz günlük hükümetini kurduktan sonra bütün Avrupa'ya ypacağı ilan-ı harp öncesi Elize Sarayı'nda büyük bir maskeli balo verir. “...Sarayın içini, dışını tezyin eyleyen fener ve kandillerden bahse girişmek adeta semanın yıldızlarını ta'dad ve tarif ile uğraşmak nev'inden bir şey olur. Toplânan erkek, kadın

huzzarın kıyafetlerini tavsife kalkışmak bütün dünya yüzündeki milletlerin tarif-i kıyafetlerini göze aldirmek demek olur.

*Sarayın derununda büyük operadan celbolunma bir kaç yüz üstaddan mürekkeb bir mükemmel orkestra icra-yı ahenge memur olup bahçede dahi hassa alaylarının müzikalarından tertip olunmuş gayet mükemmel bando terennüme tahsis edilmişler idi.”*³⁶ Bu büyük balonun misafirleri ise ihtişamla münasıptirler. İki bin kadın ve üç binden fazla erkek vardır, Sitdefani ile evlenmek isteyen Ponkar da tebdil-i kıyafetle balodadır.

“Hemzad” romanında ise Raul Seventak, Madam Hanriyet ile evlenince sık sık eşiyle Paris’e gider. Daha sonra Seventak, Paris’teki ikâmetleri için Volter Sokağı’ndaki 33 nolu oteli satın alır. Bu otelde dostlarına bir çok defa parti verirler.

Aynı romanın tali kahramanlarından olan Banker Mösyö Katoı, Molareb Sokağı’ndaki otelde bir parti verir. Daha ziyade Paris sarraflarının katıldığı partide salonlar elektrik lambalarıyla aydınlatılmış ve kıymetli çiçeklerle süslenmiştir. Güzel bayanlar en güzel tuvaletleriyle arz-ı endam ederler. Ayrıca partiye renklilik kazandırmak için Komedi Fransezden Madam Barte V. Hugo’nun şiirlerinden bazı parçalar okur.

“Ahmet Metin ve Şirzâd”da Neofari’nin yaşlı kocası Akilo, genç ve şuh eşini eğlendirmek için Paris’te bulundukları zamanlar bir çok kez parti verir. Neofari’nin yasak aşkı Nikolso bu partilerin davetsiz misafiridir. Neofari kendini bu partilerle avutur. Akilo’nun Pariste bulunmadığı, daha doğrusu Neofari’yi sıkmamak için Paris’ten ayrıldığında Neofari parti vermeye devam eder, ancak Nikolso ile sergilediği karı koca tavırlarıyla asılzadeler partilerden yavaş yavaş uzaklaşıp yerlerini ayak takımı diyebileceğimiz insanlar alır.

“Karanval” romanında balolardan, çeşitlerinden ve kostümlerinden bahseden Mithat Efendi, balo elbiselerinin dekolteliğini anlatır ve bununla ilgili bir olaydan bahseder: “...Bir zaman Paris’te bu yoldaki bir baloya ‘Rigolboş’ isminde bir aşüfte-i meşhurun yalnız başındaki saçlarıyla melbes olduğu halde gittiği birkaç sene evvel gazetelerde görülen bir fıkradan anlaşılmıştı.”³⁷

Bazı balolarda kıyafetlerin çeşitli şekilde olduklarını söyleyen yazar, bu balolara ‘Bal-ı Kostüme’ denildiğini belirtir.

b) Ormanlar, Bahçeler ve Buralardaki Eğlenceler:

Paris’te mesire yerlerine oldukça önem verilir. Bu nedenle şehirde bir çok yeşil alan bulunur. Bu yeşil alan çok geniş bahçeler olup, bazısı da ormana yakın büyüklüktedir. Boulogne Ormanı gibi, Paris’te bazı eğlenceler bu orman ve bahçelerde yapılır. Bu eğlencelerin bir kısmı da gezi ve dinlenme niteliğindedir. İstanbul’daki Kâğıthane ve Göksu mesirelerine benzerler. “Paris’te Bir Türk”te orman ve mesireler önemli eğlence yerleridir. “Ana Kız”da Tulyer Bahçesi mutsuz bir evliliğe vesile oluşuyla romana girer.

³⁶ Cellat, s.109.

³⁷ Ahmet Midhat Efendi, Karnaval, s.8.

Paris'in en görkemli ormanı Boulogne Ormanı'dır. 1870'te Almanlar ile yapılan savaşta Fransızlar, ormanın ağaçlarını kesmiş, savaştan sonra yeniden dikmişlerdir. İçinde sun'i göl ve tepecikler bulunan orman, Paris'i ziyaret edenlerin uğrak yeri olup görenleri büyüleyecek güzelliكتedir.

"Paris'te Bir Türk"te roman kahramanı Nasuh, bir gazete muhabiri sıfatı ve tecüssüsü ile bulunduğu Paris'te bir çok araştırma ve gözlemlerde bulunur. Paris'in meşru olan veya olmayan bir çok eğlencelerine katılır. İleride de bahsedeceğimiz üzere, bunlar üzerinde çok serbest olandan başlayarak sıradan olanlara kadar bir çoğuna iştirak edip izlemleriyle hem Avrupa hakkındaki kanaatlerini şekillendirir, hem de İstanbul'a yazı malzemesi olarak gönderir.

Nasuh, Prado denilen Lüksemburg bahçesinin güney taraflarında ve dört yol ağzında bir yere gider. Burada her perşembe ve pazar akşamları verilen umumi baloya katılır. Bu balo ve misafirleri Nasuh'un dikkatini çeker. "*Öyle zadegânın mahall-i içtima'ı değil, esnaf takımı bile baloya uğramaz. Civarda kâin-i cismiye talebesiyle, ressam, nakkaş hakkâk, müellif cırağı, tiyatro oyuncularını gibi erkek karı bir bölük gençler içtima eyler.*"³⁸ Baloya insanlar çift çift gelir. Ancak yalnız gelen bayan ve erkek de vardır. Bunlar ise bir eşini bulmak için bu baloya gelirler.

Nasuh'un gezi muhabirliği sıfatıyla izlenimlerini ve gözlemlerini kaleme almak için gezdiği Boulogne ormanı bazen bahçe olarak zikredilir. Ancak bir orman büyüklüğüne yakın olan bu bahçede hayvanat bahçesi ve göller vardır. "*Paris'e gitmiş ve Boulogne Ormanı'nı ziyaret etmiş olanlar teslim ederler ki bu orman mesut ve ma'mur pay-ı tahtlara mahsus olmadığı gibi sun'-ı beşerin esas-ı azimesinden olan bu göller dahi her yerde bulunur şeylerden değildir.*"³⁹ Gölün ortasında bulunan adacıkta Nasuh bir yemek dahi yer. Ormanı gezdiği bir başka günse hayvanat bahçesine gider. Oldukça büyük ve o derece de mükemmel olan bu bahçe Nasuh'un takdirini kazanır. "*Bu bahçe erbab-ı tabiata göre Paris'in en ziyade görülmeye şayan yerlerinden olduğuna hiç şüphe yoktur. En uzak ve vahşi memleketlerin hayvanat-ı nabatatı orada cem edilmiş ve her birinin tabiatına göre hararet veren yuvalar yapılmış, gıda tedarik edilmek üzere cümlesi Paris havasına alıştırılmakta bulunmuştur.*"⁴⁰

"Paris'te Bir Türk"ün kahramanı Nasuh, Marsilya'dan Paris'e giderken yolda tanıştığı Madam Doleşen ile daha sonra dostluğunu arttırır. Doleşen onu Paris'te bir çok eğlencelere götürür. Bu eğlencelerin en önemlisiyse Paris'in dışındaki ormanın gizli köşesinde yapılanıdır. Eğlence yerinde Nasuh ve Doleşen'i kapıdaki hizmetçi karşılar. Doleşen'in söylediği parolayla "*-Kamelya çiçeğinin kırmızısı ortasına bir de beyaz takacağız!*" içeri kabul edilirler. Burada her eğlence için sekiz çifte hizmet verilir. Toplam kırk müşterilerinden başka da müşterileri yoktur. Bahçede hayli ilerledikten sonra İsviçre yapımı bir binanın önüne gelirler. Nasuh ve Dolaşen orada yedi çift görürler. Bunlar çok ünlü kişilerdir. Her çift için hazırlanmış odalar olan binada ayrıca toplantı ve yemek salonu da vardır. Odaların tefrişatları oldukça pahalı cinsten olup, prens ve kontlara has eşyalardır. Bu nedenledir ki: "*...Bu mahalli ziyafet dahi en zengin kibardan ve bir de nadir olarak en güzel karılar ile o hünerli zevattan başka bir*

³⁸ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e., s.174.

³⁹ Paris'te Bir Türk, s.250.

⁴⁰ a.g.e., s.251.

*kimse müyesser olmaz ki..*⁴¹ Burada porselenlerdeki çinilerden, duvardaki portrelere kadar her şey şehveti tahrik edici manzaralarla doldurulmuştur. Topluluk tanışma faslından sonra yemeğe otururlar. Yemeğin sonlarına doğru eğlence başlar. Bu eğlence şehvî eğlencedir. “...*Bu hengam sofranın sonlarına doğru tesadüf eylediğinden ve görülen ahval ile huzzarın peyda eyledikleri evza’ üzerinde tersim bulunsa bile bakılamayacak, temaşa edilemeyecek mertebede fahiş bulunduğundan uşaklar dahi ortadan çekildiler.*”⁴²

“Paris’te Bir Türk”te bulunan bir diğer bahçe eğlencesi de, Mabil Bahçesi’ndeki eğlencedir. Orta halli asilzadelerin gittikleri bu eğlence yerinde güzel olmadıklarından dolayı kibar meclislerinde yüz bulamayan bayanlar tebdil-i kıyafet ile talebelerle düşüp kalkarlar. Bazı kadınlar ise buraya kocalarını takip için gelirler. Tebdil-i kıyafetlerinden dolayı kocalarının tanınmayan bu kadınlar, onları baştan çıkarır ve evlerine giderler. Durum açığa çıkınca kavga ederler. Böylece kocalarından mücevher veya bir kaç kıymetli elbise parası almayı başaranlar da olur.

Ormanlar ve bahçeler Paris’te birer aşk vesilesi olabilirler. Bununla birlikte bir mesire yeri olan orman ve bahçeler, âşıkların rahatça gezip, sohbetlerine imkân sağlar. Özellikle Pazar günleri sabah kahvaltısından sonra Boulogne Ormanı veya Vinson Ormanı gibi yerlere bir çok genç âşık akın eder.

“Ana Kız” romanında Jörmin Valde’nin kızı Anjelic’i daha sonra kocası olacak Pol la Endru Tuyler Bahçesi’nde görür. Bu gibi mekânlar sessizliği ve tenhâlığı nedeniyle düellolara ve intikam almalara da zemin özelliği taşırlar. “Mesâl-i Muğlaka” kahramanı ormanda düello hazırlığı ve düello yapar.

“Tesir-i Terbiye” romanının kadın kahramanlarından olan Marta İstanbul’da tanıştığı ve mürebbiyesi olarak yetiştirdiği bir Rum kızı Elpida’nın Paris’teki mezarını her pazar ziyaret eder. Erkekler tarafından daima aldatılmış olan Marta bu yolda ilk ihaneti Alman asıllı kocası Herman’dan görmüştür. Onu müteakip başka erkeklerden benzer tavırları görünce Marta bir erkek düşmanı olmuştur. Talebesi Elpida’yı da bu anlayışta yetiştirir. Ailenin baskısıyla evlenen Elpida mutlu olamayarak kocası tarafından Paris’e gönderilen mürebbiyesi Marta’ya kaçır ve çok sürmeden ölür. Martanın çok sevdiği Elpida ölünce bütün bütün yalnızlaşmış ve onun mezarını her pazar ziyareti mutlak hale getirmiştir. Bir Pazar Elpida’nın mezarını ziyaretten sonra hava almak için Boulogne Ormanı’na gider. “*Yapraklar latif bir saye husule getirmiş, çiçekler açılarak râyiha-i tabiyyeleriyle hava-yi nesimiye tağyir etmiş idi. Kuşlar nağmesaz, sabahın hafif vezaniyle ihtizaz eden yapraklardan mütehassıl seda sem’anevaz oluyordu.*”⁴³ Marta bir rahatlık duyar. Bu sırada ilk kocası Herman’ı görür. Hemen orada hayatını karartan bu adamı revolveriyle öldürüp polise teslim olur.

“Teethül Alemi”nin hızlı alafrangası Hurrem Şadan da Boulogne Ormanı’nı Paris’deyken ziyaret edenlerdendir. Paris hukuk Darülfünun’una kaydolanmasına rağmen tahsil yerine sefahati tercih eder ve bol bol kumar oynar. Bundan dolayı mali sıkıntısını yaşlı şehvetperest kadınlarla ilgilenerek gidermeye çalışır. Hurrem

⁴¹ a.g.e., s.470.

⁴² Ahmet Midhat Efendi, a.g.e., s.472.

⁴³ Tesir-i Terbiye, s.95-96.

Şadan ile birlikte böyle bir kadınla Boulogne Ormanı'nda karşılaşan bir Türk talebesi İstanbul'da Mesut Kâmi'ye şöyle nakleder: *"Hurrem Şadan Bey'i iki sene evvel ilk defa Boulogne Ormanı'nda tesadüf etmiştim. Müzeyyen bir araba, Lay dorik kapakları üzerinde pırıl pırıl parlayan bir marka. Ben kendisini ibtida tanımadım...Yanında ellilik bi bayan vardı. Müfrit bir tuvaletle gençleşmek hevesine düşmüş bir kadın. Arkadaşımdan sordum. '-Bu kadın kim?' '-Kontes Serrurye, Hurrem Şadan'ın metresi' dedi."*⁴⁴

"Tezkir-i Mazi"nin romantik âşığı ressam Jak, Tepebaşı'nda âşık olduğu sevgilisini kaybettikten sonra âşık olduğu İtalyan güzeliyle uzun süre aşkını sürdürür. Fakat bu sevgilisinin de ölmesiyle tekrar yalnız kalır. Üçüncü ve son sevgilisi Büyükdere Venüsü Matmazel xxx ile çok güzel günler geçirir. Bu sevgilisi babasının işi nedeniyle İstanbul'da bulunmaktadır. Babasının iş münasebetiyle Paris'e gitmesi gerekince onunla Paris'e gider. Orada Bedbolvin denilen mesire yerinden ressam sevgilisi Jak'a evleneceğine dair mektup yazar. Ağaçlık olan bu yerde bir çok kuş bulunur. Böyle bir ortamda yazdığı mektubu Jak alınca perişan olur.

c) Bulvar ve Meydanlar:

Paris'in bulvarları ve meydanları gezi yerleridir. Buraları gezme özellikle turistler için Paris'te bulunmanın ve orayı ziyaretin vazgeçilmez şartıdır. Paris'in en ünlü bulvarları Şanzelize, Voltaire, Saint Germain, Bulvar de Zitalyen'dir. Bulvarlarda genellikle alışveriş merkezleri ve lokantalar bulunur. Concorde Etoile ve Republik meydanları ise Paris'in ünlü meydanları olup bu meydanlar, su fiskiyesi ve heykellerle süslüdür. Cafelerin bulunduğu meydanlar, bulvarların açıldığı alanlardır. Okuduğumuz romanlardan bazısında bu bulvarlar yer almaktadır.

"Diplomalı Kız"da Juli, muallimelik okulunu bitirdiği halde mesleği ile ilgili çalışma alanı bulamaz. Yoksulluk içindeki ailesini mağduriyetten kurtarmak için iş aramaya başlar. Ancak bir türlü kendisine iş verilmez. Ümitsiz kalan Juli, Republik Meydanı'na gider. Meydanın ortasında bir heykel bulunmaktadır. Büyük Otel de bu meydanın yanındadır. Juli'nin hayatını değiştirecek büyük çiçek demeti meydandan geçen soylu bir zenginin cenaze arabasından düşer. Juli, çiçek demetini parçalara ayırarak tiyatrolar önünde şiir okuyarak satar ve bahşişlerle birlikte çok para kazanır.

"Ana Kız"da Jörmin Valde'nin kızı Anjelik, kocası Pol la Endru'nun ölmesinden sonra daha evli iken başladığı sefahati ilerletir. Adını Jijik şeklinde değiştirerek Paris'in en meşhur ahlâksız kadınları sınıfında adı zikredilmeye başlar. Güzel ve şuh bir kadın olan Anjelik (Jijik) daha yeni icat edilmiş olan velüspide (bisiklet) Paris'te binen ilk kadındır. Velüspid için özel dikilen ve oldukça dekolte olan bir giysiyle bu bisiklete biner ve âşığıyla Bulva De Zitalyan'da turlar atar. Bu turlar sırasında perişan bir halde annesini görürse de görmezlikten gelerek oradan uzaklaşır.

"Mesâil-i Muğlaka"da Ahmet Midhat Efendi, Bulvar De Zitalyan'ı bir eğlence yeri olarak tanıtır. Roman kahramanlarının da sıklıkla geçtikleri bulvarlar ve diğerlerinden de şu şekilde bahseder: *"...Paris'in en mamur, en müzeyyen*

⁴⁴ Teehhül Aleminde, s.507-508.

mahalleri buraları olduğu gibi en büyük sefahat yeri de bu taraflardır. Tiyatroların en büyükleri, en çokları, kahvehanelerin, lokantaların vesairenin en parlakları hep bu caddelerdedir. Her türlü zevk ve sefa arayanlar aradıkları şeyleri bulurlar da bulurlar.”⁴⁵

“Şipsevdi” romanının kahramanı Meftun Bey, tahsil için gittiği Paris’te sefahattan kendini alamayarak tahsile vakit bulamaz. Zaten Meftun Bey, sabır ve emek gerektiren tahsile pek uygun yaratılıştadır. Paris’te bir çok sefahat mekânlarında bulunur. Gittiği yerlerden biri de ‘Les dessaus de Paris’ diye anılan yer altı eğlence yeridir. *“Burası sefillerin kuyuları ve cehennemleridir. Gece yarısından sonra Paris’in bütün ahlâk bayalığının gizli tarafları, kötülükleri, rezillikleri bu çocuklarda akacak yer bulur. Öyle acayip, garaip, bazen iğrenç, müthiş tehlikeli vakalara, canlı levhalara tesadüf olunur ki bu manzaralarla ilk defa karşı karşıya gelenler nefretlerinden titrerler.”⁴⁶* Buralara yalnız gidilmez. Özellikle de yabancılar. “Sous” (yirmi para) karşılığı gecelenen bu yerde kalmak masada oturarak uyuklama şeklindedir. Meftun Bey buraya gidişini ‘tetkik yaptım’ şeklinde izaha çalışırsa da züğürtlüğünden ve sefahat tutkusundan kaynaklandığı anlatıcı tarafından belirtilir.

d) Suvareler ve Diğer Eğlenceler:

Paris’te zenginler haftada yahut onbeş günde bir geceyi dost sohbetiyle değerlendirir. Belirlenen herhangi bir yerde toplanan bu insanların toplantılarda müzik ve kumar oyunu başlıca eğlencelerdendir. *“Bunların birisine ya istidadı ya merakı olmayanlar dahi seyirci olmak üzere uzakta bulunup bazı letaiften söz söylemek ya güldürmek dahi bu gibi cemiyetlerin umumi bir eğlencesidir.”⁴⁷* Bu eğlenceye Fransızlar Suvare diye adlandırırlar. Bizim dilimize uyguladığımızda müsamere manasına gelen bu toplantılarda ev sahibesinin genç ve güzel olması eğlencenin daha renkli geçmesini sağlar.

“Can Kurtaranlar” romanındaysa suvareye benzer ve müsamereye daha yakın olan bir eğlence toplantısı vardır. Çançanlık diye isimlendirilen bu eğlenec türü Avrupa’da ve özellikle Fransa’da yaygındır. Bu toplantıda anılar anlatılır. “Can Kurtaran” romanının olayları bu toplantıdaki anılardan oluşur.

“Hemzad” romanında Raul Seventak’ın eşi Madam Vazil Hortans da Raul’un Şampani’de olduğu bir sırada kendi güzelliğini ve ev yeri olan Volter Sokağı’ndaki 33 nolu otelin mefruşatını göstermek için bir müsamere tertipler. Misafirlerle birlikte âşığı Hanri de bu eğlenceye katılır.

⁴⁵ Ahmet Midhat Efendi, a.g.e., s.51-53.

⁴⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şipsevdi, s.57.

⁴⁷ Ahmet Midhat Efendi, Paris’te Bir Türk, s.151.

5-Sair Mekânlar

Paris'e giden yahut Paris'te bulunan roman kahramanlarının dikkatini çeken diğer mekânlar arasında fakir mahallelerini, lokantaları ve cafeleri zikredebiliriz. Bunların her biri Paris'e mahsus özellikleri yaşatan yerlerdir.

Avrupa'yı ve Paris'i merak eden Nasuh, Paris'e bir gazetenin muhabiri olarak gider. Kendisinin merakına gazetede bu konuda yazılar yazması gereği eklenince Paris'te ilgisine dair ne ve neresi varsa gezer. Gittiği yerlerden biri de Paris'in fakir insanların yaşadığı mahalleleridir. Madam Dolaşen'in kocası Aleksandr ile ziyaret ettiği mahalle Nasuh'u çok şaşırtır. Güç bir yaşam şartının hüküm sürdüğü bu yerde evlerin ikinci katında pencere ve pancur yerine eski kilim parçası asılıdır. Pencereler sigara dumanından sararmıştır. İşyeri şeklinde "Kordon Beluv" isimli bir yer vardır ki, mahallenin tek dükkanıdır. "*Koror Beluv, hem bakkallık, hem kahvehanelik, hem meyhanelik, hem lokantalık, hem hem ... lik hasılı her sanatı birden icra eder idi.*" Burada Fransızca yerine 'argo' denilen bir lisan konuşulur. Tam anlamıyla fakirlik içinde yaşayan insanların arasında emniyet olayı da söz konusu değildir. Kadın oldukça küçümsenir: "*...Paris'in bu mahallinde karı kısmının gördüğü hakareti dünyada hiçbir mahluk göremez. En namli bir aşuftenin fiyatı birkaç yumruk veyahut sille olup eğer turp ve ekmek ile karnını doyurmayı teklif edecek bir müşteri zuhur ederse artık aşuftenin iftiharından geçilmez. Bazı aşufteler dahi bir vuayu yani külhani haydutlardan birisine güya alaka ederek az çok çalıp çırpabilirse getirir herife verir ve şu hizmetin mükâfatı olarak ondan birkaç şamar yer.*"⁴⁸

"Cellat"ta ise Paris'in fakir mahallesi Ahmet Mithat Efendi tarafından şöyle anlatılır: "*Paris'in en pespaye, en fakir sınıfına mahsus olan mahallatı iki kısım olup, bunlardan birinci kısımda bulunan muhalat sekenesi her ne kadar fakir ve miskin iseler de sokaklardan içilmiş sigara uçları ve kemik ve paçavra toplamaktan buda' ile kundura boyamak derecesine varan sanatlar ile alaküllihal geçinir namuslu adamlardır.*

İkinci kısım ise filvaki zahir halde az çok i'tiraf olunabilecek bir sanat ve ticareti var ise de asıl kespleri yankesicilik ve dolandırıcılık ve hırsızlık ve cârihlik ve katillik gibi cürm ve cinayetten ibaret bulunan bu adamların meskenleridir."⁴⁹ Polis, mahalleyi sıklıkla ziyaret etmekteyse de bunlar, kötü işleri mahallelerinin dışında yaptıklarından bir şey görülmez.

Paris'te lokantalar sınıf sınıftır. Bu lokantalardan bazısı Ali Kemal'in "Paris Musahabeleri"nde bahsettiği fakir lokantalardır ki at eti ve şarap olarak ispirto takdim ederler. Ancak Paris'te bazı lokantalar da vardır ki, bunlar lükstürler. Ahmet Mithat, "Mesail-i Muğlaka"da böyle bir lokantadan bahseder: "*Bizim İstanbul'da bir suret-i sefhanede yiyecek parası olanlar para yemek için Beyoğlu'na gittikleri gibi Paris'te dahi bu yolda para yemek isteyenler bulvarlara giderler. Bunlardan İtalyanlar namına mensup olan bulvarlarda 20 numaralı*

⁴⁸ Paris'te Bir Türk, s.450.

⁴⁹ Cellat, s.57.

mahal ise 'Mezun Dure' yani 'Beyt-i Mezhebe' denilen lokantadır. Bulvarda lokanta ve benzer diğer lokantalarda bir genel salon ve yüksek tabaka mensuplarına göre küçük salonları bulunur. Bir de 'havasın havası için küçük daireleri vardır ki onların medhalleri de başkadır. Bunlara girecek olan zenginlerin refikaları filhakika menkûheleri midir, değil midir aramak olamaz.”⁵⁰ Buralara müşteriler istediklerini getirir, alır veya almaz. Buna kimse karışmaz. Buranın yemek listesinde yemeklerin sadece çeşidi yazılıdır, fiyatı kaydedilmemiştir. *“Müşteriler hesap görecekları zaman daire müdürü fiyatları o müşterinin tahmin olan hal ve şanına göre vaz’ eder.”⁵¹*

“Demir Bey” romanında Pudor ve Lini’nin Mustafa Kamareddin hakkında konuşmak için gittikleri Bahtiyar Misafireler Oteli’nin lokantası pahalı bir yerdir. Burada iki kişilik yemek 18-20 frank tutar. Pudor, borç parayla Lini’yi davet ettiği bu lokantada Mustafa’dan bahse fırsat bulmaksızın sohbet eder ve böylece birbirlerine olan alakalarını artırırlar.

Pudor ve Lini daha sonra Şanzelizade Lale Kahvehanesinde buluşurlar. Bilindiği üzere Paris Cafeleriyle ünlüdür.

“Lorans” romanının kahramanı olan Lorans, babasıyla geldiği İstanbul’dan bir süre için tekrar Paris’e dönerler. Paris’te şehre yakın bir yer olan aile dostları Mösyö Arnistek’in şatosunda kalırlar. Şato çok büyüktür. Geniş bir bahçesi ve bahçenin içinden geçen bir nehir bulunmaktadır. Lorans bu güzel bahçede yemeklerden sonra dolaşarak İstanbul’daki sevgilisi Pertev Bey’i düşünür.

“Hayret” romanında çok büyük entrikacı olarak karşımıza çıkan Mösyö Sarpson’un yaptıkları Mirza İsmail’in Napoli’de yaptığı sihir oyunuyla bütün yaptıklarını ortaya çıkarır. Bunun üzerine Sarpson Paris’e kaçar. Çok geçmeden burada yakalanan Sarpson hapse atılır. Mahkumların toplu bulunduğu yerlerin dışında hapishanenin ikinci katında mahkûmlardan ayrı olarak bazı mahkûmların hücre odaları vardır. metre genişlikte ve 3,5 metre boyundadır. Sadece kapı önünde bir delik vardır ki bu delik hava alış veriş ve kontrol için bırakılmıştır. Kapılar numaralı olup gardiyanlar beş dakikada bir koridordan geçerler.

Okumak için Paris’e giden öğrenciler genellikle evlerde kalırlar. Bu evlerin yoğun olarak bulunduğu ya da öğrencilerin en çok ev kiraladıkları yer, talebe mahallesi olarak anılan Kartiye Laten’dir. Tahminen 1000 (bin) talebenin bulunduğu bu mahallede nadir olarak aile yaşar.

Sen Jermin ise zenginlerin ikâmet ettiği mahalledir. “Hayret” romanında Hint kraliyet ailesi Sofokoklar Paris’te bu mahallede ağırlanırlar.

⁵⁰ Mesail-i Muğlaka, s.51.

⁵¹ a.g.e., s.52.

B. PARİS'TE SOSYAL HAYAT

1. Öğrencilik Hayatı:

Bir medeniyet merkezi olan Paris, bu merkez olma vasfını modernliği, sanat zenginliği, tarihîliği ve geçmişiyle hak ettiği gibi sahip olduğu okullar ve eğitim kurumlarıyla da kazanmıştır. Bu kurumları uzun bir geçmişe sahip olup, bu yönüyle dünyanın bir çok ülkesinden öğrenciyi kendine cezbetmiştir. Ancak eğitim amacıyla Paris'e gelen öğrencilerin önemsenmeyecek kısmı kendilerini sefahate kaptırıp geliş nedenine muvafık olarak tahsilini tamamlayamadan yurduna döner.

19. Yüzyıl Osmanlı Devleti de Paris'e çok öğrenci göndermiş ve dönemin romanlarında bu konuya değinilmiştir. Ancak daha ziyade gönderilen talebelerin veya kendi isteğiyle giden öğrencilerin sefahate kapılanları konu edinilmiştir. "Bahtiyarlık"ta Sezâi Bey, "Teethül Aleml"nde Hurrem Şadan ve "Şıpsevdî"de Meftun Bey bunlardan bazılarıdır. Bunlara karşın çok ciddi bir şekilde eğitimi tamamlayarak yozlaşmadan ülkesine dönen "Turfanda mı Turfa mı" romanının kahramanı Mansur Bey, "Mesail-i Muğlaka" kahramanı Abdullah Nahifi gibi idealist gençler de romanlarımızda yer almıştır.

Bütün bu öğrenciler Paris'te günlerini benzer şekilde geçirmemiş olsalar da bir çok ortak tarafları olmuştur. Paris bu romanlara daha ziyade öğrencilerimizin konu edilmeleriyle veya olay örgülerinin bir parçası olmalarıyla romanımıza girmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, "Paris'te Bir Türk" romanında talebelerden şu şekilde bahseder: "*Paris'te bulunan talebeler genellikle aynı muhitte otururlar. Gayet serbest hareket içerisinde olan bunlar bir çok konuda kaide ve ölçüye uymazlar. Örneğin kadınlar yanında sigara içmek kibarlıkta olmadığı halde bunlar kendi yanlarında bulunan kadınlar yanında sigara içerler. Bunu da sadece 'Müsaadenizle' diyerek yaparlar... Bu müsaadenizle sözü talebe için pek çok yerde işe yarar. Hatta hiç tanımadığı fakat talebe ile düşüp kalkar takımdan olduğunu hisseylediği bir karıyı dahi yalnız bir 'Müsaadenizle' mukaddemesiyle koluna katıp götürmeye kadar varırlar.*"⁵²

Yine Ahmet Midhat Efendi'ye ait "Can Kurtaranlar" romanında çançanlık adlı müsamere benzeri toplantıda sırasıyla söylenen hikâyelerin üçüncüsünü anlatan ihtiyar, gençliğinde eğitimi çin gittiği Paris'te talebeler hakkında kanaatlerini dile getirir: "*Gençliğimde Paris'te tahsilde idim. Talebe mahallesi olan Kartiye Laten'de bir büyük hanede bir oda isticar ederek ders zamanlarında dershanelerimizde bulunduktan sonra öyle sair talebe gibi zamanımı çapkınlıkla geçirmeyerek odama gelir derslerime çalışır idim. Ettikleri çapkınlıklardan dolayı sair talebeyi ta'yibe hakkım yok ise de ben derim ki adam bir zamana iki maksadı*

⁵² Paris'te Bir Türk, s.383-384.

birden katmamalıdır. Ufak tefek şeylere kimsenin diyeceği olmaz ise de tahsil zamanlarında çapkınlığa hasr-ı vakit edenler o zamanları asıl mahsus oldukları şeyden ayırmış olurlar da 'Tahsil' dedikleri şeyi hükümsüz bırakmış olurlar. Tahsil zamanlarında asıl ona hasr-ı zaman ederek tahsili itmam eyledikten sonra istediği gibi yaşamakta muhtar kalırlar.”⁵³ Kahramanın bu ifadeleri daha ziyade romanın yazarı Ahmet Midhat'ın fikirleriyle örtüşmektedir.

“Demir Bey” romanında tahsili için Paris’e giden Mustafa Kamareddin’in oradaki ilk tavırlarından bahseden Ahmet Mithat Efendi, onun bir çok konudaki davranışlarını anlatır. Bu bahisler sırasında Paris’te bulunan talebelerin kız veya kadınlarla münasebetlerini dile getirir: “*Koca Paris içinde aşçı, hizmetçi, çamaşırcı, dikişçi kızlardan bidae ile tiyatro aktristlerine varıncaya kadar binlerce taze dilberin sunûf-ı sâireden kendilerine birer canan tedarik edebilmiş olanlardan mâ’adası hep ‘etüdyen’ denilen bu talebe-i ulumun refikalarıdır. Yiyecek bir türlü yemek ve içecek, bir kaç şişe şarap bunları bir gecelik bahtiyar etmek için baligan meblâğ-ı kifayet eyler. Ferdayı kaydetmek bunların kârı değildir. Bir aylık harçlığını arkadaşlarına bir günde yedirmek derecesinde sefahât bu gençleri çin mecburi ise de aylık harçlığını bir günde yedirmeye mukabil kendisi dahi arkadaşlarından yirmi dokuz gün yiyip içmek hakkını kazanmış olur.”⁵⁴*

Mithat Efendi, “Mesail-i Muğlaka”da Paris’e tahsil için giden Abduh Nahifi’den bahsederken talebelerden ve onların Paris’teki durumlarından haber verir. Ancak Abduh Nahifi’nin örnek öğrenciliği ve muhafazakar Türklüğü, yazarı Osmanlı talebelerinden övgüyle söz ettirir. Osmanlı talebelerinin ekserisi sefahate dalmaz ve düzenli bir hayat sürerek memleketlerine ilim tahsil etmiş olarak dönerler. Ancak diğer talebelerin bir çoğu kendilerini Paris’in sefahatine kaptırarak tahsil hayatlarını geciktirir veya kendilerini oldukça yıpratırlar. Etüdyen adı verilen talebeleri yazar şöyle anlatır: “*...Vakı’a Paris’te ‘etüdyen’ sınıf-ı tullab en genci yirmi yaşından aşağı olmayan adamlardan müteşekkil ise de onları halen -fiilen- hareketen hep çocuk sayıyorlar. Sakallı, bıyıklı çocuklar! Hatta her sınıftan döne döne on beş sene talebelik halinde, talebelik aleminde kalmış olanlar adeta saçları, sakalları kır ermiş olurlar da yine çocuk sayılırlar. Mâişet-i ciddiye alemine henüz girmemişler ki akılları başlarına gelmiş olsun.”⁵⁵* Bu talebeler bazen çok ileri giderek huzuru, ahlâkı ve asayışı ihlal edici davranışlarda bulunabilmektedirler.

Konunun girişinde de bahsettiğimiz üzere Türk talebeleri Paris’e tahsil için giderlerse de bazıları kendilerini eğlence alemine bırakırlar. Bu talebeler Paris’te senelerce kaldıkları halde bir eğitim almayarak yurtlarına dönerler.

“Teethül Alemi” romanındaki Hurrem Şadan bu talebelerdendir. Daha İstanbul’da Sultani öğrencisiyken dahi çeşitli uygunsuzluklarda bulunur. Nigâr Fıtnat Hanım’ın kocası Sıdkullah Efendi tarafından hukuk tahsili için Paris’e gönderilir. Fakat okul yerine eğlence yerlerine devam eder. Romanın asıl kahramanı Mesut Kâmi, Paris’ten gelmiş olan arkadaşına Hurrem Şadan’ın tahsil durumunu sorduğunda ondan Hurrem Şadan ve benzeri talebeler hakkında şu

⁵³ Can Kurtaranlar, s.51-52.

⁵⁴ Demir Bey, s.60.

⁵⁵ Mesail-i Muğlaka, s.87.

bilgileri alır: “Siz tahsil için Paris’e gidenleri hep darülfünunlar, cemiyet-i ilmiyelere müdavim mi farzediyorsunuz? Ne gezer... Hurrem Şadan Hukuk Darülfünun’una kaydedildiği zaman isme defter-i mahsusa kaydettirilmiştir. Her üç ayda bir tecdid-i kayd-ı aherini teyid ettikten sonra hiç oraya uğramadığı halde senelerce darülfünun müdavimi olup kalır. Eminim ki üç sene zarfında Hurrem Şadan Bey Hukuk Darülfünun’una on defa bile gitmemiştir.”⁵⁶

Ancak yurda dönen Hurrem Şadan bir yazıhane açar. Bu tastikname hakkındaysa Mesut Kâmi’ye arkadaşı şunları söyler: “Bunlar (Hurrem Şadan gibiler) artık o hayattan bıktıkları vakit daha doğrusu ona devam etmeye kudret-i nakdiyeleri kalmadığı zaman mukayyet oldukları darülfünundan birer tastikname alırlar. Buna da ‘Varâkâ-i Tesliyet’ tesmiye olunur. Hiç bir kıymete ve ehemmiyete haiz değil. Bu tastiknamede ‘Filan Efendi şu kadar zaman için darülfünun’a mukayyet bulundu’ denilir.”⁵⁷

2. Kadın-Erkek Münasebeti ve Aile Bağları:

19. Asır Avrupası kadın-erkek münasebetleri ve aile bağlarının çözülmeye başladığı bir dönemdir. Evlilik öncesi flört gayet tabiidir. Ancak bunların azı evlilikle neticelenmektedir. Bu olay yüzyılın Türk alafrangaları tarafından da hoş görülmektedir. “Karnaval” romanında Bahtiyar Paşa’nın alafranga kızı Şehnaz, “Bahtiyarlık”ta Abdülcabbar Bey’in kızı Nusret’in flörtlü evlilikleri babalarının hoş görülmüş ancak, sonları felaketle neticelenen durumlar sözkonusu olmuştur. Öte taraftan “Şipsevdi”nin hızlı alafrangası Meftun Bey kızkardeşinin sevgilisi Mahir ile mektuplaşmalarına sevinir. Evdeki kadınlara erkeği elde etme ve tutma dersi vererek genç kadınların birer âşık bulmasıyla sonuçlanan aile felaketlerine neden olur.

Aile yaşamı Paris’te nasılsa batı taklitçisi Türk ailelerinde de aynı özellikleri yansıtır olmuştur. Eşler birbirlerine karşı sadakatsiz; yardımlaşma ve muhabbet yerini maddi ve bundan kaynaklanan zorunlu birlikteliğe itmiştir. Sağlam olmayan karı-koca münasebetleriyse çözülmüştür. “Ahmet Metin ve Şirzâd” romanında görülen Neofari-Akilo çiftinin durumu bunun acı misalidir.

Ahmet Midhat Efendi “Yeryüzünde Bir Melek”te kadın-erkek münasebetlerine şöyle değinir: “...Paris gibi hürriyet-i nisvanın biraz daha denk değerinde olan memleketlerde muâşakat-ı kibarâneye dikkat etmelidir. Oralarda bir kadın ne kadar âşık olur ve bir erkek dahi ne kadar çok ma’sûkası bulunur ise onunla iftihar eder. Kadın ve erkek için müteaddid zevatla sevişmek hıyanet veyahut aşuftenlik addolunmayıp belki meziyet addolunur. ‘Söylenmeye şayan olmasam söylemezler idi.’ derler. Sevgilisinin ihanetini anlayıp intihar eden erkek ‘budala’ olarak kabul edilir ve sevgilisi bunu öğrendiğinde ‘Beni seviyor ise canına niçin kıymalı idi? Ben ona beni sevmesin dedim mi? Kendisini nikâh-ı lutfumdan men’ ettim mi? Öldüğü halde kendisi mahrum kalmış oldu!’ diyerek ölen sevgilisini veya kocasını nasipsizlikle suçlar.”⁵⁸

⁵⁶ Teehhül Aleml, s.509.

⁵⁷ a.g.e., s.510.

⁵⁸ Yeryüzünde Bir Melek, s.278-279.

İdealist bir genç olan Şefik'in sefahatten uzak kalışını takdirle karşılayan yazar, Paris'te sefahate dalan kadın ve erkeğin bir arayışla yaşamlarını sürdürdüklerini anlatır.

*"...Paris pek acaip yerdir. Bazı erkekler kadın ararlar! Bazı kadınlar da erkek ararlar. Bazı kere herkes aradığını bulur. Ekseriye pek az bir zamanda görürler ki arayıp da bulduk zannettikleri şey aradıkları şey değildir. Binaenaleyh ararlar. Yine bulurlar. Yine bulamazlar. Hiç bulamazlar!"*⁵⁹

"Paris'te Bir Türk" romanında yoğun insan münasebeti sözkonusudur. İstanbul'dan Paris'e giden Madam Kartris ve Leh asilzadesi Mösyö Gardiyanski ile Madam Katerin ise tiyatro oyuncusu Mösyö Pol ile temiz duygularla birbirlerini sever ve evlenirler. Bunların evlenmelerinde Nasuh önemli roller üstlenir.

Aynı romanın diğer iki kahramanlarından Madam Polini Herien Nasuh'u; Mösyö Simon Angoy ise Polini'yi sever. Çeyizsiz bir kız olan Polini, Nasuh'tan aşkına cevap alamayınca intihar eder. Polini'nin intiharına dayanamayan Simon da sevgilisinin peşi sıra intihar eder.

Nasuh Paris'te bir işyerinde tanıştığı Madam Virjini'ye ilgi duyar. Yetim ve öksüz olan bu kız kardeşleriyle yaşamaktadır. O da Nasuh'a karşı sevgi dolu duygular taşır. Romanın sonuna doğru karşılıklı duygular netice verir ve Virjini Müslüman olarak Nasuh'la evlenir.

Nasuh'un pansiyondan komşusu Polini'nin ailesi Herienler Paris'te örnek bir aile modeliyle karşımıza çıkar. Aile reisi Mösyö Herien tarih hocası olup kendini mesleğine adanmış bir insandır. Eşi ve çocuklarıyla mutlu bir yaşam sürer. Maddi yoksullukları mutluluklarını zedelemeyiz.

Kadın erkek arasındaki münasebete ve aşka "Denizci Hasan"da şu şekilde değinildiği görülür. Hasan, Sevgilisi Cuzella'nın peşinden Paris'e giden Denizci Hasan Paris'te Otel dö Moskova'da kalır. Cuzella'yı kaçıran Pavlov'un görevlendirdiği Mösyö Mişel ile yemekli bir sohbette tanışır. Yaşı altmışı geçkin olan bu adam kadın ve erkek arasındaki aşkın şehvetten başka bir şey olmadığını ifade eder. Dolayısıyla bu uğurda yapılan fedakârlığı aptallıktan öte geçmeyeceğini söyler. Mösyö Mişel'in bu sözleri o zamanki Fransa ve Paris için doğruluk payı taşırsa da sevgilisini canından çok seven Hasan bu fikre itiraz eder. Mösyö Mişel, kendince doğru olan bu düşüncüyü dile getirmesinin asıl nedeni Hasan'ı Cuzella'ya olan aşkından caydırmak ve açılan bu konu ile Hasan'a Pavlov hakkında yanlış bilgiler vererek onu şaşırtmaktır.

Ahmet Mithat Efendi Paris'i ve insanını bize daha iyi tanıtmak ve oradaki insanların münasebetlerini anlatarak Avrupa hakkındaki kanaatlerinin şekillenmesi için sık sık olay örgülerini aydınlatma adını bize Paris'ten yaşam kesitleri sunar. "Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar" romanında sevdaperest asilzadeler ve bunların derecesini, yaşamların şöyle anlatır: *"Bu alemde bulunan Mösyölerin asıl matmah-ı nazarları asilzâdkânından olan akdınlar oldukları gibi o aleimde (sefahat alemi) bulunan kadınların dahi asıl nazarları asilzade ve rütbeli ve şanlı, şerefli mösyölere mahsustur. Böyle olan alemlere 'Tam kibar*

⁵⁹ a.g.e., s.153.

alemi' itlak olunur. Bir de yarı kibar alemi vardır ki onların kadından olan erbabı gerek tiyatrodan oyunculuk eden kadınların en meşhurlarından ve gerek şöhreti yalnız hüsn ve cemalleriyle zeka ve fettanîyetlerinden ibaret bulunan alalade nisvan hevâpasetandan olup erkeklerin ise mahza parası çok olanlardan olur. Fakat bazen tam kibar alemin erbabı yarı kibar alemine kadar tenezzül buyurdıkları gibi bazı kere dahi yarı kibar alemin erbabı tam kibar alemine kadar terfî edebiliyor. Bizim Oktav da tam kibar aleminden olup yarı kibar alemine pek de tenezzül etmez idi.”⁶⁰ Yazar Oktav'ın az bulunur bir genç olduğunu şu şekilde anlatır: “...Bu sade endamda, çehrede o kadar mükemmel ve mümtaz bir delikanlı yüzde ve hatta binde bir bulunmayacağı gibi terbiyesi, zekaveti, sözü sohbeti dahi bir derecede idi ki asrın 'Don Juan'ı addolunur idi.”

“Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları” isimli gerçekten de ismiyle müsemma olan bu romanda Mithat Efendi, Doktor Buvlay'ın Paris'li eşi Madam Juli'nin komşuları Doktor Gripling'e bütün vücudunun heykelini yaptırmak ister. Yazar tüm vücudun sergilenmesiyle yapılabilecek bu işlem ve Madam'ın isteginden bahisle Paris-Avrupa ve Amerika kadınlarını kıyaslar: “...Eğerçi Madam Juli Buvlay bir (Parisli olsa da) Doktor Gripling dahi Paras sanatkarlarından bulunsa idi heykelin şimdiye kadar bir türlüünü yaparlardı idi. Çıplaklığını da büstünü de her vaziatdesini vücuda getirirler idi. Lakin Amerika'da bhusus Doktor Gripling ve Madam Buvlay gibi ulum ve fûnun aleminin asilzadeganı, prensleri, hükümdarları addolunan zevat meyanında heykel yaptırmak ve ta'bir-i diğerle fırına mercimek vermek öyle mesalih-i adiyeden ma'dud değildir. Eğerçi kadınlar erkekler kadar serbest olarak Avrupa kadınlarının nail oldukları bir çok riayetleri dahi bir derecedeki bir Amerikalı kadından birisi o vazife adem-i riayet hainanede bulunamaz.”⁶¹ Şeklinde bir Parisli kadın şahsında Avrupa kadınıyla Amerika kadınının karşılaştırmasını yapar. Avrupa kadının Amerikalı kadından daha zayıf ahlâklı bulur.

“Diplomalı Kız” romanın kahramanı Juli'nin annesi Madam Polini çamaşırcı bir kız iken Juli'nin babası Mösyö Jan ile tanışır. Mösyö Jan'ın mesleği ise demirciliktir. Bu sınıfın insanları âşık-metres ilişkisiyle yaşar ve ayrılırken Jan ve Polini beraberliklerini sürdürmüşlerdir. Yazar Paris'te devamı olmayan ve boşanmayla neticelenen birliktelikleri ve bazı evlelekleri izahla bu durumu ve mensupları olan insanların yaşamını bize tanıtmaya çalışır: “...Bunlar bâde-yi emirde birbirinin metres-i muhibib olmak üzere muhabbet-i gayr-ı meşruaya akdederler. O münasebet iki hafta zarfında bozulmaz ise inanmalı ki beş altı ay devam edecektir. O müddet zarfında bhusus metresin hamileliği anlaşıldığı zaman fesh-i münasebet edilmezse çocuk doğuncaya kadar da fesh olunmayacaktır. Çocuk doğar ve 'Evlâd-ı Tabîye' denilen evlâd-ı gayr-ı meşruaya bakmak çin müessis olan daireye verilir. O zaman genç valide isterki muhibbi o çocuğu kendi çocuğu olduğunu resmen tanısin. Daireye öyle bir kayd düşürülsün. Eğer herif bu teklifi reddederse müfarakat muhakkaktır. Reddetmediği surette artık bu muhib ve metresin zevc ve zevce diplomalı olacakları ihtimaline kadar uzanmak lazım gelir.

⁶⁰ Kısmetinde Olan Kaşığına Çıkar, s.4-5.

⁶¹ Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, s.43.

İşte Paris şehrinde haftalık istintaklarında 'Bu hafta zarfında Pişhaneye seksen çocuk getirildi. On nsekizi tanındı kabul olundu!' Denilmesi bundan naşidir.”⁶²

Juli'nin annesi ve babasının da evlilikleri ancak Juli'nin doğumundan sonra olmuştur.

Paris'te metresler, sevgililerinden para sızdırmaz veya almazlar. Fakat sevgilileriyle birlikteyken âşıkları onlara para harcatmaz. Bu tür kadınlar genellikle çamaşırcılık, çiçekçilik veya temizlikçilik yaparlar.

“Ahmet Metin ve Şirzâd” romanında eşi Neofari'den yaşlı olan Akilo, eşinin şuh ve serbest davranışlarından büyük üzüntü duymaktadır. Eşini kıskandırarak tekrar kazanmayı düşünür. Ancak bunu devam ettiremez. “...Güya karısına bir rağm olmak üzere Akilo dahi bazı gözüne kestirdiği madamlara âşıkane temellüklere kalkıştı. Daha işe başlar başlamaz kendini büyük muvaffakiyet bile istikbal eyledi. Ancak o muvaffakiyetlerin ne gibi ümitler üzerine husule geldiği de müteakiben maşukalarının kuyumcuları, modisraları, terzileri, kunduracıları, arabacıları filanları zarfından mazruf hesap pusulalarının vücut etmeye başlamalarıyla anlaşıldı. Bu kadınlar âşıklarından para almazlar. Hayır hayır! sevdalarını para ile satmazlar. Ancak âşık böyle ellisini geçmiş olur ise onun tazeliğine ter bıyıklarına âşık olacak değiller a! Madamın şöyle ufak tefek borçlarını olsun tasviye etmelidirler...”⁶³ Akilo kadınların bu tutumunu anlayınca hemen fikrini değiştirir.

“Can Kurtaranlar” romanındaki çançanlık ismi verilen müsamere toplantısında son anıyı anlatan yaşlı adam Paris'te yaşadıklarını hikâye eder. Paris'te kaldığı talebe mahallesi Kartiya Laten'de bir aile de yaşamaktadır. Kendisinin bu ailenin kızı Pepi ve annesi Mimi diye birbirlerini çağırırlar. Buların ayrı ayrı birer aşığı vardır. Pepi'nin babası kumar oynayarak ailesini geçindirmeye çalışır. Yazarın ifadesiyle ‘sağlam papuç teki değildir’.

Yine aynı romanda üçüncü kişi olarak söz alan yaşlı kişi gençliğinde talebeyken Paris'te yaşadıklarını anlatır. Olay talebe mahallesi Kartiye Laten'de geçer. Dört yıl kaldığı evine beşinci yıl kötü bir komşu gelir. Bu komşularını ve özelliklerini dinleyenlere nakleder. Paris'in aile yapısı hakkında bize bir fikir vermesi nedeniyle aynen alıyoruz: “...Komşu bir karı-koca ile bir de kızdan ibaret üç kişi ise de keşki kendini bilen takımdan olsalar idi de on beş kişi bulunsalar idi. Bunların üçü de huysuz! Üçü de gevezeli Üçü de edepsiz! Üçü de kavgacı!!! Üç kişi imileri? diye sordular ise de ihtiyar efendi bunların merakını haleldeledi. Dedi ki: 'İsimlerini de öğrenemedim. Zira koca ile kız karıya 'Memi' diye hitap ediyorlar. Karı koca dahi kızı 'Pepi' diye çağırıyorlar. Kız babasına bittabi 'baba' deyip karı ise kocasına 'Köküş' diye nida eyliyorlar. Şimdi bu isimlerden bu familyenin ism-i umumesi ve her birinin kendi isimleri anlaşılıyor mu?’”⁶⁴

Aile düzeninin kadın tarafından ihlalini en ziyade “Hemzâd” romanında görmekteyiz. Raul Seventak'ın ilk eşi kendisini aldatmıştır. Evlendiği üçüncü eşiye âşığı tarafından Raul ile evlendirilmiştir. Bu eşinin de sadakatsizliğine dair

⁶² Diplomalı Kız, s.16-18.

⁶³ Ahmet Metin ve Şirzâd, s.186.

⁶⁴ Can Kurtaranlar, s.53-55.

bilgiler edinen Raul'un kadınlara karşı güveni kalmaz. Ancak eşi Madam Vazil Hortans'ın geçmiş hatalarından dolayı duyduğu pişmanlık evliliklerine devam etme isteğiyle birlikteliklerini sürdürürler.

Madam Vazil Hortans'ın annesi eski sefahat alemlerinin ünlü isimlerindendir. Kızının âşığı Hanri'yle kur yapmaktadırlar. Babası ise başka bir aşk peşindedir.

Aynı romanın diğer kahramanı Madam Vazil Hanriyet'dir. Kocası Jak Verdiye ile Paris'ten Şampani'ye gelir. Şuh ve şen yapılı bir kadındır. Kocasıyla severek evlenen ancak çok geçmeden ondan sıkılan Madam Hanriyet, Raul'a ilgi gösterirse de cevap alamaz. Daha sonra Şampani'de içki fabrikası bulunan Mösyö Vilferid ile Paris'e kaçar. Onları takip eden eşi Jak Verdiye'yi Mösyö Vilferid yaptıkları düelloda öldürür.

“Karnaval” romanının idealize edilmiş kahramanı Resmi Efendi, bir gün Hamparson Ağa'nın evindeyken kadın-erkek münasebetindeki kıskançlıkla ilgili sohbet ederler. Konuşma sırasında kıskanç olmamanın centilmenlikle alakalı olduğundan bahisle Paris'te centilmenlerin kulübünün dahi bulunduğu söyler ve bu kulüp üyesinin yaşadığı bir olay anlatılır: “...Paris'te bir centilmenler kulübüne bir centilmen devam edermiş ki bilatakdım velâteehhür akşam bir saat-ı muayyenede kulübe gelir ve her akşam her bir koltukta yalnız bir nev-i gazetenin ‘Hayelayef’ yani kibarın sayd u şikar ve atyarışı ve sayd u şikarı gibi en büyük eğlenceleri bahsi ile ‘Kırulanık Teatral’ yani tiyatrolara müteallik şuunatı okuduktan sonra hep öteden beri kumar oynadığı adamlar ile kumarını oynar ve yine muayyen olan saatte kalkıp me’nus olduğu bazı meşahir-i nisvanın salonlarını dolaşarak hanesine gider ve ertesi akşama kadar uykucuğuzını uyur imiş. Senelerce müddet bu zat şu yolda maişetine asla hâlel getirmediği halde nasılsa bir akşam mu’tadı olan saatte üç dört saat sonra gelip kumar arkadaşları kendisine epeyce muntazır oldukları cihetle nasıl olup da bu akşamları geç kaldığını sormuşlar. Centilmen cenabları cevaben demiş ki, ‘Artık çektiğim zahmetleri sormayınız. Bizim madam sevgilisi ile kavga etmiş. Ama haksızlık kendisinde. Zira sevgilisi olan budala bizimkini gerçekten severmiş de madam dahi ona hıyanet eylediği için küsmüş! Tuhaf değil mi? Ne ise! Aralarını bulup barıştırmıncaya kadar başıma haller geldi! İşte onun için geciktim!’ Şu fıkra üzerine bu centilmen hakkında bravolar, el çırpımlar yek diğerini takip ederek ‘Gördünüz mü? Gördünüz mü? Herif tam centilmen imiş!’ sözü ağızdan ağıza dolaştı.”⁶⁵

3. Meslek ve İş Ahlâkı:

Paris'te meslekler modaya bağlıdır. Bir dönem moda olup da çok gelir sağlayan meslek, modası geçince önemini yitirir. O meslek sahipleri bir çok emekle elde ettikleri sanatlarına rağmen iş bulamaz duruma düşerler. Buna “Diplomalı Kız”daki Muallimelik’i örnek verebiliriz.

Meslek dışı işler ve bunların ahlâkîliği ile romanlarda ve Paris ile ilgili eserlerde şunu gözlemledik; Paris'te müşteri cezbi için kadın tezgâhtarlar

⁶⁵ Karnaval, s.65-66.

kullanılır. Onların gerek tatlı dillerinden veya cazibesinden faydalanarak müşteriye mal satma yoluna gidilir. Ahmet Mithat Efendi, “Avrupa’da Bir Cevelan” isimli eserinde bir bayan tezgahların tutumundan övgüyle söz eder. Güzel olmayan bayan Paris’te kolayca iş bulamaz. Ancak basit ve adi işlerle uğraşabilir. Bu işler, çamaşır yıkayıcılığı, ütücülük ve dikişçilik gibi basit mesleklerdir.

“Diplomalı Kız”da Juli ailesi tarafından okuma çağında moda mesleklerden muallimelik için Muallimelik Mektebi’nde okutulur. Ancak Juli’nin mezuniyetine yakın bu meslek moda olmaktan çıkar ve ayrıca okumuş kızlarla evlilik dahi tercih edilmez. Okulunu bitiren Juli işsiz kalır. Ailesi kendisinin okuması için ellerinde avuçlarında ne varsa bu uğurda harcamış ve mağdur duruma düşmüşlerdir. Juli bakımsızlıktan zayıfça bir kız olmuştur. İş ararsa da zayıflığı ve güzelliğini kaybetmesinden dolayı bulamaz. İşverenler, örneğin iş için gittiği postanede memur kendisine ima ederler: “Sizi üzmemek ve bir daha buraya gelmek zahmetini ihtiyare lüzum bırakmamak için arz edeyim ki otuz beş kadar müsted’iyeleri meyanında minnettarlıkları sizden ziyade hoş a gidecek olan güzeller nadir değıldirler.”⁶⁶

Juli daha sonra gittiğı Lover Mağasazı’ndan da geri çevrilir. Buradan reddedilmesinin nedeniyse kosyanman (kefalet parası) parası olan 5000 frank yatıramamasıdır. Bununla beraber mağazadaki tezgahlar bayan Juli’ye çirkinliğini ihtar eder ve bu yüzden parayı yatırsa bile işe alınamayacağını üzülenek söylemek zorunda kalır: “...Mağazamıza intisab edecek kızların biraz daha mütenasip olmaları lazım gelir. Zira tezgahlar güzel olmalıdır ki müşteri efendilere karşı mağazanın menafîi muhafazaten daima galip çıksın!”⁶⁷

4. Kilise ve Din:

Fransız ihtilaline kadar devlet-kilise münasebetlerinin sıkı sıkıya olduğı Fransa’da ihtilal sonrası kiliseye cephe alınmıştır. Fransa dinden uzaktır, ancak katolizmi savunur ve bu konuda mutaassıptırlar. İncelediğimiz eserlerde kilise ve din adamları zayıf veya şüpheli nazarlara hedef olarak yer almıştır. “Diplomalı Kız”da Juli’nin babası Jan Döpre dinsizdir. “Paris’te Bir Türk’te” sefih bir yaşamdan sonra Madam An, kiliseye bağışt a bulunarak bakirelik sıfatını kazanıp hemşire (rahibe) olur.

“Paris’te Bir Türk” romanının tali kahramanlarından Madam An, zengin bir ailenin kızıdır. Ailesinin tek varisi olarak çok büyük bir mirasa sahip olur. Kendisi ile serveti için evlenmek isteyen bir kişi için arkadaşları kendisini ikaz ederlerse de arkadaşlarına cevabı şu olur: “Ne yapayım? Eğer iflas eder isem gider bir manastıra rahibe olurum.” Nitekim adam, arkadaşlarının ikazlarını haklı çıkartıp An paralarının bir kısmını kumarda kaybeder ve kalanını ise Amerika’ya kaçıır. An, kalan parasını kiliseye vakfeder ve ‘bakir’ ünvanını alarak rahibe olur. Nasuh ile Madam Doleşen’in evinde tanışan bu bayan Nasuh ile İslamiyet-Hristiyanlık üzerine konuşurlar. Nasuh hemşire olan An’ın rahibelikte samimiyetsizliğini

⁶⁶ Diplomalı Kız, s.81.

⁶⁷ a.g.e., s.86.

anlayarak ‘Âşık-ı Müstetir’ rumuzlu aşk mektuplarıyla onun rahibeliği bırakmasını sağlar.

Benzer durum “Karnaval” romanında da görülür. Madam Hamparsun kocasının ölümüyle kendisine kalan mirastan kendisini kiliseye kabul ettirecek kadarını alır ve diğerlerini hayra harcasın diye Resmi Efendi’ye verir. Böylece hemşire olacaktır. Bu kararı üzerine Resmi Efendi onu “Hemşire” diye çağırmaya başlar.

“Diplomalı Kız”da Juli’nin annesiyle babası kiliseye vakit geçirmek ve ücretsiz müzik dinlemek için giderler. Kiliseye gelen diğer kişilerse çeşitli nedenlerle gelmişlerdir. Yazar bunu izaha çalışır: *“Kiliseye yalnız iki sınıf halk giderler. Birisi mensup oldukları politika fırkası, papaz takımına meyyal olan sınıf-ı kibar ki bunlar kiliseye devamla kendi meslek-i siyasilerini takviye etmiş olurlar. Diğer kilisenin sadakalarına, muavenetlerine muhtaç olan gizli fukara ki bunlar gitmezlerse ianeleri kesilir.”* Bir çok ülkede olduğu gibi Fransa ve başkenti Paris’te de vakıf yerleri, müesseseleri vardır. Bunların büyükleri ise kilisenin idaresindedir. Bu halkı kilise istediği gibi kullanır. Halkın bazı sınıflarına çeşitli nedenlerle yardımlar verilir. Dolayısıyla bu sınıf halk *“cümlesi bekar olan papaz sınıfına birer cihetten mensup olmalı veyahut siyasetçe sınıfın müttefiki olan fırka-ı siyasiyeden bazı muteberan ile münasebette bulunmalıdır... Sadakaları, ianeleri asla muhtaç olanlara değil kimleri intihap ediyorlar ise onlara vermek mer’i olduğundan defatirde bir çok fukara esamisi mukayyed bulunur ise de onları kilisede görseniz son moda mucibince giyinmiş olan kadınlarını birer kontes, duşes, prenses zannedersiniz. İşte bu kadarcık bir irşad üzerine işin alt taraflarını siz düşününüz.”*⁶⁸

Juli’nin babası Jan Döpre kilisenin bu yönlerini sezinlediğinden dolayı kiliseye ve rahiplere karşı ilgisizdir. Kendini dinsiz olarak tanımlar ve din ihtiyacını felsefe ile edebiyatla telafi etmeye çalışır. Bundan dolayı Juli’ye bol bol şiirler okutur ve ondan edebî parçalar dinler.

⁶⁸ a.g.e., s.24-26.

III. BÖLÜM

AVRUPA'NIN MERKEZİ PARİS

A. PARİS'E GİDEN ROMAN KAHRAMANLARI

1. Eğitim İçin Paris'e Gidenler:

Paris'in bir eğitim merkezi olduğunu daha önce belirtmiştik. 18. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ülkesinden Paris'e tahsil için gönderilen gençlerin varlığı, zaman içinde tabîî bir hal alır. İlim tahsil etmenin tek yolu Paris'e gitmede görülür. Bu sosyal gerçek, çok geçmeden romanlara da yansır. Tıp, hukuk, resim tahsili için Paris'e giden bir çok roman kahramanıyla karşılaşırız.

“Yeryüzünde Bir Melek” romanının asıl kahramanı Şefik, feylesof meşrep olan babasının vasiyeti üzerine baba dostu Mehmet Hulusi tarafından Paris'e gönderilir. Tıp tahsili için Paris'e giden Şefik çok gençtir. Paris'te kendini derslerine verir. Bunun için İstanbul'daki çocukluk aşkı Raziye'yi dahi aklından geçici olarak silmeye çalışır ve onunla mektuplaşmalarını keser. Bu yüzden Raziye ondan ümidini keserek kendinden yaşlı biriyle evlenir.

Mösyö xxx isimli ve Beyoğlu'nda doktorluk yapan bu zat, Şefik'in tıp tahsilinde ilk hocasıdır. Şefik'i kendisi Paris'e götürür. “*Doktor xxx Şefik'i Paris'e kadar götürüp Kartiye Laten denilen ve talebe-i uluma mahsus olan bir mahale indirip bir oda isticar eylemiş ve en fazıl muallimlerin derslerine çocuğu mülâzım ederek Paris'te ne surette ömür geçirmek ve ne yolda hareket etmek...*”⁶⁹ gerektiği konusunda Şefik'i aydınlatır. Şefik hocasının tavsiyelerine harfiyen uyar.

“Can Kurtaranlar” romanı, kahramanların başından geçen hayat hikâyelerinden oluşur. Çançanlık toplantısında üçüncü hikâyeyi anlatan kişi bir ihtiyardır.

Bu adam gençliğinde Paris'e gider ve orada beş yıl kalır. Talebe mahallesini olan Kartiye Laten'e ikâmet eder. Rahat bir ev yaşamı sürerken mahallede

⁶⁹ Yeryüzünde Bir Melek, s.136-137.

ikâmetinin beşinci yılında evinin yanına kötü bir komşu taşınır ve huzuru kaçar. Arkadaşlarına toplantıda bu komşularının tutumlarını anlatır.

“Bahtiyarlık” romanının havai kahramanı Sezâi, Galatasaray Sultanisi’nin bitirdikten sonra alafranga ve tahsil yaşamına İstanbul’u yetersiz görerek hukuk tahsili için Paris’e gider. Paris’te iyi bir hukuk tahsili yaparak yurda dönmeyi amaçlar. Ancak Paris’e vardığında okula başlamadan önce Paris’i tanıyarak fikir edinmek ve böylece merakını gidermek ister. Bir iki haftalığına plânladığı gezme ve tanıma merakı, sefahat aleminde kumar mübtelası olmasıyla dokuz ay kadar sürer. Sağlığını kaybeden Sezâi Bey doktorların da tavsiyesiyle çaresi İtalya-Sicilya’ya gitmekte bulur. Sicilya’da haydutlar tarafından soyulur ve sefil bir şekilde İstanbul’a dönmek zorunda kalır.

“Demir Bey” romanının kahramanı Mustafa Kamareddin de Paris’e tahsil için gidenlerdendir. İlm-i Hendese (Mühendislik) tahsili yapmayı düşünen Mustafa Kamareddin, bir Osmanlı genci olarak gittiği Paris’e hiç bir hususiyetini kaybetmeden tahsilini devam ettirir. Kendisi gibi tahsil için giden ve ‘etüdyen’ denilen talebelerin sefahatlerinden kendini uzak tutar. ‘Dörtler’ isimli bir arkadaş gurubu kurarak en güzel şekilde hem eğlenir hem de derslerine çalışır. “-Ben Paris’e gençlik hasebiyle mazur görülecek surette yaşamaya gitmedim ki! Tahsile gittim. Yaşamak ile tahsil maksadı birbirine uymayacak şeylerdir.”⁷⁰ anlayışıyla hareket eder.

Mustafa Kamareddin Paris’te tek yönlü bir eğitim görmez. Aynı zamanda resim tahsili de görür. Mösyö Kamelyon’un atölyesinde resim eğitimi alır. Yazları ve tatil günleri arkadaşlarıyla kurduğu ‘dörtler’ gurubu ile yakın ülkeleri ve şehirleri gezerek görgüsünü ve kültürünü artırır.

"Sergüzeşt"te resim eğitimi için Paris’e giden Celal Bey de, orada beş-altı yıl kalır. Ünlü ressam Jerom’dan resim dersleri alır. İyi bir resim tahsili gören Celal Bey ‘Boğazda insan portresi’ çizerek büyük jüriye kendini kabul ettirmeyi başarır. Paris’te aldığı kültürle Yunan medeniyetine ilgisini arttırmış ve meşhur Yunan güzellerinden başka güzel tanımaz olmuştur. Daha sonra “Sergüzeşt”in bayan kahramanı Dilber’i de Kleopatr’a benzetecektir.

Celal Bey, Paris’e gitmekle kendinden bir şey kaybetmez. Çünkü alafranga bir ailede yetişmiştir. Paris, onun Batılı görgü ve kültürüne katkıda bulunur ve Batılılığı artırır. Fakat o , hiç bir zaman züppe bir alafranga olmaz. Dilber’e bu gözle âşık olur ancak Doğulu gibi sever ve bu uğurda aklını yitirir.

Asil bir aileye mensup olan “Turfanda mı Turfa mı” romanının kahramanı Mansur, iyi bir eğitim görür. Eğitimini daha fazla ilerletmek için Avrupa’ya gitmek ister. Bunun için Cezayir’in zengin ve nüfuzlularından olan amcasının yardımıyla önce Marsilya’ya gider ve orada yatılı olarak orta öğretimini tamamlar. Okulda ve pansiyonda çok kitap okuyuşu ile dikkatleri çeken Mansur’a arkadaşları ‘Büyük sahra filozofu’ lakabını takarlar.

Yüksek öğrenimi için Paris’te tıp tahsilini tercih eden Mansur, çok başarılı bir tahsil yaşamı sürer. “...Paris Üniversitesinin Tıp Fakültesini seçmekle beraber Paris’te eksik olmayan politika konferanslarına da devam edebilecekti. Şimdiye

⁷⁰ Demir Bey, s.33.

*kadar bu husustaki tecrübelerinden aldanmamıştı. Altı ay sonra Mansur, üniversitede ders veren Paris'in en meşhur hocalarının bilhassa dikkatini çekmiş, seçkin öğrencilerin en birincilerinden sayılıyordu.”*⁷¹ Tahsilini ve ihtisasını tamamladıktan sonra İstanbul'a gelir.

Ahmet İhsan Tokgöz'ün yazdığı “Ülfet” Ahmet Midhat tarzı romanlardan sayabileceğimiz, ancak daha ustaca ele alınmış bir olay örgüsüne ve işlenişine sahiptir. Romanın iki erkek kahramanı olan Nâil ve Akil Paris'e tahsil için gönderilen iki kardeşirler.

On beş yaşında Mekteb-i Sultani'yi bitiren Nail okumaya hevesi ve başarısı noktasında dayısı Ramiz Efendi'ye güven vermiştir. Dayısı onu Hendesehane Okuluna (Mühendislik okulu) girmesi için Paris'e gönderir. Derslerine karşı ilgili olan Nail kardeşiyle Paris'te beş yıl kalır. İstanbul'a gelmeyerek iki yazını da tatil yerine orada değerlendirir. Paris'ten iyi bir tahsil ve ahlâklı genç olarak yurda döner.

Nâil'in ikiz kardeşi olan Akil, şekilce ona benzerse de ahlâk ve hayata bakış açısından ondan oldukça farklıdır. Gerek İstanbul'da ve gerekse Paris'teki eğitiminde hiç bir zaman okuluna ciddi devam etmemiştir. Mekteb-i Sultani'den Nâil mezun olurken kendisi okula beraber kaydoldukları halde ikinci sınıfa geçer.

Râmiz Efendi, Nail'in eğitimini tamamlaması, Akil'in de en azından Fransızca'yı öğrenmesi için onları Paris'e gönderir. Akil Paris'te Mekteb-i Hukuk'a kaydolmuş, fakat okulla ilgisi olmaksızın Paris'in bulvarlarını arşınlamayı ve kadınlarla düşüp kalkmayı tercih etmiştir. Bu yolda bir çok mesafe almıştır. Nitekim yurda dönüşünde yaşlı olduğu halde genç ve işveli bir kadınla evlenen dayısının eşine takılır. Bir gün hasta olan Râmiz Efendi onları görür. Hastalığı daha da artar ve ölür. Akil daha sonra Ülfet ile evlenir. Fakat bu evlilikten çabuk bıkan Ülfet, ondan boşanır ve önceden anlaştığı birisiyle evlenir. Kendi servetiyle birlikte annesinin mücevherlerini kumarda yitiren Akil, Ülfet'in de kendisini terketmesiyle dayanamayarak intihar eder.

“Tesir-i Terbiye” romanında Haristo'nun kızı Elpida'yı bir sandal gezisinde görüp âşık olan Aleksandrus da Paris'e tahsil nedeniyle giden roman kahramanlarından.

Yirmi yaşında olan Aleksandrus, beş yıllığına tahsil için Paris'te bulunur. Romanda Paris'teki hayatı hakkında kayda değer bilgimiz bulunmayan bu genç eğitimini tamamlayarak İstanbul'a döner.

Halit Ziya Uşaklıgil'in ilk romanlarından olan “Nemide”de Paris'e giden, daha doğrusu gönderilen kişi ise Nâil'dir. Babası ölünce kendisinin ve annesinin bakımını üstlenen Şevket Bey, Nâil'in orta öğreniminden sonra Tıbbiye'ye gitmesini ister. Tıbbiyeyi başarıyla tamamlayan Nâil'in daha iyi yetişmesini sağlamak için Paris'e gönderir. Yazar bizi Nâil'in Paris'teki yaşamından haberdar etmez. Bu sadece belirtilir. Nâil Paris'e gitmeden önce ve sonra aynı tavırlar içerisinde. Bu yönü ile düz bir tiptir.

“Ahmet Metin ve Şirzâd” romanının önemli kadın kahramanı olan Neofari, Romanya'dan yaşlı ve zengin bir aileye mensuptur. Özel mürebbiye tutularak

⁷¹ Turfanda mı Turfa mı, s.45.

yetiştirilen Neofari, eğitim için küçük yaşta Paris'e gönderilir. Paris'te daha ziyade sosyete çocuklarının okuduğu bir okulda yatılı olarak okur ve başarılı bir tahsil hayatı geçirir. Oldukça zeki, güzel ve şen yapılı olarak Paris kültürüyle yetişir. Okulunu bitirdikten sonra Yaş'a dönen Neofari burada çok sıkılır. Çok geçmeden gençliğini Paris'te geçirmiş diye kendinden oldukça yaşlı Akilo Çogari isimli zengin birisiyle evlenir.

Neofari'nin bu evlilikten beklentisi serbest bir yaşam sürmesidir. Nitekim buna ulaşır. Eşiyle Yaş'a sadece yazları gidip kışı Paris'te geçirirler. Paris'te sık sık parti verir ve partilere giderler. Partilerine gelenler ve gittikleri partilere katılanlar genellikle Paris'in hatırı sayılır aileleridir. Neofari çok geçmeden kendisini bir çok yönden tatmin edemeyen kocasından bıkar ve onu Nikolso isimli bir gençle aldatır.

Neofari, daha sonra Nikolso ile çıktığı bir sehayatte Ahmet Metin ile tanışıp ona beğenir ve âşık olur. Fakat Ahmet Metin kendisine kayıtsız kalır. Bu aşk için cinayet bile işleyen Neofari bir türlü Ahmet Metin'i kazanamaz. Romanın sonunda Ahmet Metin'in aşkı için işlediği cinayete benzer şekilde boğularak ölür.

Aslen Alman olan Nikolso, Neofari'nin kocası Akilo'nun bir tüccar dostunun oğludur. Nikolso da Neofari gibi şen, yakışıklı ve çapkındır. Eğitim için Paris'e gelmiştir. Sen Sir Okulu'nda askerlik üzerine eğitim görür. Ancak Neofari ile başlayan münasebeti okulu ihmal etmesine neden olmuş ve sonunda okuldan atılmıştır. Neofari ile deniz seyahatine çıkarlar. Ahmet Metin'i görünceye kadar mutlu bir beraberlik sürerler. Ahmet Metin gibi bir kişinin yanında Nikolso'nun bir hiç olduğunu anlayan Neofari, bir takım olayla birlikte ondan nefret etmeye başlar. Nikolso daha sonra Neofari ile gayr-i meşru münasebetlerini yazan gazeteci ile de yaptığı düelloda ölür.

“Taaffüf” romanında Rasih Bey, Belgrat'lı bir Türk ailesine mensuptur. Balkanlarda gelişen siyasi olaylar nedeniyle ailesiyle Belgrat'tan ayrılmış ve İstanbul'da yaşamaktadır. Belgrat'dayken Mösyö Miryel adlı bir konsolosun babasına tavsiyesi üzerine Paris'e gönderilmiştir. Paris'te önce tıp ardından hukuk tahsili için bir kaç sene uğraşmışsa da daha sonra felsefe ve edebiyatta karar kılarak eğitimini tamamlamıştır. Aynı zamanda iyi Fransızca öğrenmiştir.

İstanbul'a geldikten sonra zamanını okumak ve yazmakla geçirir. Tarihi yerlere de meraklı bir insan olduğundan sık sık İstanbul'un tarihi yerlerini gezer.

Paris'e hukuk tahsili için giden Abdullah Nahifi, ailece zengin, yakışıklı ve mahcup-çekingen bir kişiliğe sahiptir. Yazar, Mişel Valde'nin Rozet'e Nahifi hakkında şu bilgileri verdiğini nakleder: “...*Ulûm-ı hakikiye tahsili için İstanbul'dan gelmiş İstanbul'lu bir Türk, bir Müslüman ama harekât ve sükunatındaki kibarlığa nazaran ölye avam-ı nasdan olmayıp mutlaka milletin en ileriye gelenlerinden olduğunu tefhim etmiş idi. Maişeti de öyle fakirane değil, iki üç ayda bir kere İstanbul'dan bin franklık bir poliçe gelir.*”⁷²

Bir kış günü Rozet'i rahatsız eden bir gençle kavga eden ve bu olayın devamında yine bu genç ve arkadaşlarıyla kavga, düello ederek şöhret olan Nahifi,

⁷² Mesail-i Muğlaka, s.132.

Paris kadınlarının gözdesi olur. Mertliği, kültürü ve kişiliğiyle Paris basınında bir çok kez kendisinden bahsedilir.

“Teëhhül Alemi” romanının alafranga tipi Hurrem Şadan ise Nigâr Fıtnat Hanım’ı besleme olarak yetiştiren Zekai Bey ve Zehra Hanım’ın şımarık oğludur. Babasının ölümü üzerine annesiyle birlikte Nigâr Fıtnat Hanım ile evlenen Sıdkullah Bey’in konağına giderler.

Hurrem, Sıdkullah Bey tarafından Sultaniye’ye kaydedilir. Okulda en sevdiği dersler Fransızca ve Edebiyattır. Fransızcadan gazetelere çeviriler yapar ve kısa sürede tanınır. Mahlas olarak ‘Şadan’ı kullanır ve daha sonra Hurrem Şadan olarak anılmaya başlar. Sultani’nin beşinci sınıfındayken gayr-i ahlâki bir davranışından dolayı okuldan kovulur. Sıdkullah Bey’in konağına gelen Hurrem, Şadan burada da bir halayıkla düşüp kalkmaya başlayınca Sıdkullah Bey tarafından hem tahsil hem de konaktan uzaklaşsın diye Paris’e gönderilir. Hurrem Paris’te hukuk tahsil edecektir. Hukuk Darülfünun’una kaydolur. Ancak okul yerine sefahat alemlerine devam eder. Bu arada kendisinde kumar oynama merakı başgösterir. “...Hurrem’in dairesi zengin kumar meraklılarının uğrak yeridir. Onun ‘Viset’ oyunundaki mehâreti ‘Poker’de olan cesareti Paris kumarbazlarınınca tastik edilir.”⁷³ Kumar için parayı ise şehvetperest yaşlı kadınlarla düşüp kalkarak tedarik edebilen Hurrem Şadan, bir çok kadınla birlikte olur. Çevresinde büyük bir mirasyedi olarak algılanır ve kendisine ‘Kont Şadan’ denilir. Paris’te hafif ahlâklı kadınları görmek isteyenler Hurrem’in dairesine giderler. Mesut Kâmi’ye Hurrem’in Paris yaşamı hakkında bilgi veren arkadaşı, Hurrem Şadan’ın kadınlarla münasebetini ve Paris’teki sefahatini ona şöyle nakleder: “.. (Hurrem’in dairesinde) orada tiyatro rakkâselerinden bazıları bizim yüzümüzü kızartacak surette baleler icra ederler... Sefahat hep sefahat, gece gündüz oradaki bütün hayatı sefahat vesselâm...”⁷⁴

Paris’ten hiç bir tahsil yapamadan dönen Hurrem Şadan tam bir alafrangadır. Sultani’yi bitirdikten sonra ticaret ile meşgul olan Mesut Kâmi’yi ziyaret eder. Mesut’a alafrangalığını gösterecektir. ‘Bonjur’ diye selam verirken Mesut’un en çok bu uzattığı eli dikkatini çeker: “...Türlü türlü şekillerde müteaddit yüzüklerin tezyin ettiği elini vasi bir laubalilik bahşeyeceği kayıtsızlıkla MesutKâmi’ye doğru uzatıyordu. Tırnakları lüzumundan pek fazla uzatılmış; fakat büyük bir itina ile ve dikkatle düzeltilmiş bir el. Pomatlarla terbiye edilmek suretiyle bir frenk karısının eline benzemiş bulunan o dest-i garibül manzarı nezâketen sıkarken...” Mesut Kâmi şaşırmıştır.

İstanbul’dan geldikten sonra Hurrem çok sürmeden Nigâr Fıtnat Hanım’la yasak aşka başlar. Bu ortaya çıkınca Sıdkullah Bey kederinden ölür.

“Şıpsevdi” romanında Meftun Bey, “Araba Sevdası”nını Bihruz Bey’in bir benzeri olarak karşımıza çıkar. “Yaş otuza, boy uzuna yakın, vücut ince, renk soluk vaziyet ve davranış gayet sinirli; yüz uzun müddetten beri tuvalet sularının, pomadların aşırı kullanılmış olmasından fazlasıyla yorgun....adeta sergilenmiş deri gibi pul pul bir hal almış. Elmacık kemikleri fırlakça...gözleri iri, yuvarlak,

⁷³ Teëhhül Alemi, s.507-508.

⁷⁴ Safvet Nezihi, a.g.e., s.505-506.

pişmiş kelle gibi ölü bakışlı, donuk, sönük akları karasından fazla...”⁷⁵ bir kişidir. Babasının ölümüyle alafrangalığa biraz meraklı olan amcasının elinde yetişir. Daha sonra onun tarafından eğitimi için Paris’e gönderilir. Meftun, Paris’in, sefahat imkanı ve manzarası karşısında eğitimi bir tarafa bırakır. Her ay amcasına tahsiline dair gerçeğe hiç alakası olmayan mektup yazar. Buna mukabil amcası ona eğitimi teşvik edici mektup yazıp para yollar. Meftun’un daha sonra amcasına kendisinin düzenlediği sahte diploma dahi gönderir. Paris’te o, “...kolay meslek takip etmek istiyordu. ‘Armut piş ağzıma düş’ derecesinde kolay meslek ne olabilir? Fransız ülkesinde girmeyi mümkün gördüğü müesseseleri, üniversiteleri dolandır, hiç bir kitap açmadan zahmetsizce, kulaktan bir bilgin oluverip meydana çıkmak ister...Zavallı adamı kandırmayı başarınca müesseselerde dinleyici olarak diye bulunmak yorgunluğunu da bir tarafa atar gibi olur. Gelsin kafeşantolar, konserler, balolar, bu gece ‘folies bergeres’de yarın ‘Olympia’da öbür gün ‘Şldorodo’da...”⁷⁶

Bir çok sefahat yerlerine ve alemlerine vakıf olma merakında olan Meftun Bey, “Les dessous de Paris” isimli Paris’in sefih insanlarının cehennemi diye tanımlanan yere dahi gider. “Brasseire Moraud” ve “Fradin”de bir iki akşam kalır. Bu sefil yerlerde kalış sebebi züğürtlüğünden kaynaklarsa da kendisi bunu merak diye adlandırır. “Ben oralarda Par Curiosity (merak yüzünden) daha doğrusu etüd yapmak için kaldım.”⁷⁷

Uzun müddet kaldığı Paris’ten yurda dönen Meftun Bey tam anlamıyla bir alafrangadır. Ailesine alafranga dersleri de veren Meftun Bey, bir çok aile rezaletinden sonra çareyi Paris’e kaçmakta bulur. Uzun süre kaldığı Paris’ten kardeşine gönderdiği mektuptan onun hiç olgunlaşmamış aynı Meftun olduğu anlaşılır. Bol Fransızca ibare ve felsefe. Dönüş için kayınpederi Kasım Efendi’nin ölümünü beklemektedir.

“Hemzâd” ta Raul Seventak, eğitime meraklı zengin bir babanın çocuğudur. Şampani’de oturan bu aile üzüm yetiştiriciliği ile meşguldürler. İlk tahsilini mürebbiyesinden alan Raul, orta öğrenimi için Lyon’a, yüksek öğrenimine Zürih’e gönderilir. Raul’un babası Jak Seventak, Raul’u Paris’e göndermekten çekinir. Bunda uzun yıllar önce akrabalarından birinin gittiği Paris’te başına üzücü bir olayın gelmesidir. Ancak Zürih’te yüksek öğrenimini tamamlayan Raul, Şampani’ye geldikten sonra babasına güven verici bir durum sergiler.

Babası onu Paris’e göndermekte mahzur görmez ve kimya eğitimi için Raul’u Paris’e gönderir. Bratlo kimyahanesinde tettebbuat-ı tahliliye eğitimi görür. Raul bu eğitimi başarıyla tamamlayarak Şampani’ye döner.

Annesi ve babasının ölümüyle yalnız kalır ve evlenmeye karar verir. Bir kır gezisi sırasında hayatlarını kurtardığı iki gençle tanışır. Jul Bertolye ve Madam Klar. Klar’a ilgi duyan Raul onunla evlenir. Ancak Klar Jul’u sevmektedir. Jul Paris’te hukuk öğrenimi görmektedir. Bir gün Jul ve Klar’ı uygunsuz bir şekilde yakalar ve Klar’dan ayrılır. Daha sonra tekrar evlenir. Bu eşi de kendini aldatırsa da bundan pişmanlık duyar ve Raul onu affeder.

⁷⁵ Şipsevdi, s.52.

⁷⁶ a.g.e., s.56-57.

⁷⁷ a.g.e., s.57.

2. Eğlence İçin Paris'e Gidenler:

Paris, sefahat yerleriyle de ünlü bir şehir olduğu için, tahsil için gidenler olduğu gibi, eğlenmek amacıyla gidenler de çoğunluktadır. Romanlarda bu düşüncede olan bir çok kahramanla karşılaşmaktayız.

“Paris’te Bir Türk” romanında zengin biri olan Zeka Bey Paris’e seyahat yapmak istemektedir. Fakat asıl amacı seyahat değil sefahattir. Zekâ Bey’de Osmanlılık adına gerek din gerekse milliyet namına bir manevi değer bulunmaz. Sadece adı Türktür. Uşağı Remzi Efendi ile birlikte Paris’e giden Zekâ Bey orada çok gülünç durumlara düşer. Öyleki bu gülünçlükleri gazetelere mizah malzemesi olur. Pariziyen Gazetesi sık sık kendinden bahsedenlerdendir. Bir gün önce Nasuh’tan bahseden gazete, ondan övgüyle bahsedip Zekâ Bey ile ilgili habere geçer: “...Diğeri ise Zekâ Bey namında İstanbul’un hevân-ı sefa ve sefahatinden karnı çatlayıncaya kadar tenâvül eylediği halde çaşni-yi tebdil için Paris’e gelmiş ve kotkotlardan parizetler alemine kadar terakki eylemiş ise de bu türlü sefaları memleketinde icrâ-yı zevk arzusuna düştüğünden nihayet suret-i muvaffakiyetini gazetemizin şu tefrikasına sermaye eylemiştir. Şöyleki...”⁷⁸ diyerek alaylı bir dille Zekâ Bey ve Remzi Efendi ile Madam xxx isimli bir kadın arasında geçen olayı nakleder. Zekâ Bey orta halli ve evli bu Fransız kadına kur yapar. Onun için binlerce franklık hediyeler alır. Remzi Efendi de Zekâ Bey gibi bu kadına kur yapmaktadır ve Madam’a Zekâ Bey’in hesabına yazılan bir çok hediye alır. Zekâ Bey bir hayli hediyeler almasına rağmen kadından istediğini elde edemeyince onu tehdit etmeye başlar. Çünkü Zekâ Bey’in borc aldığı hediyeleri satan işyerleri onu sıkıştırmaya başlamıştır.

Madam xxx durumu kocasına iletir. O ana dek yığdığı ve hiç birini kullanmadığı hediyeleri gazetelere ilan vererek Zeka Bey’den alacaklı işyerlerine duyururlar. Gazete bu komik durumla Zekâ Bey’i ve arkadaşı Remzi Efendi’nin saflıklarını ilân edip onları alay konusu olarak kullanmış olur.

Zekâ Bey, Nasuh’un Paris’teki şöhretini kıskanarak onun şapka takmamasını ve Türklüğü-İslamiyeti savunmasını geriliğine ve mutaassıplığına yorar. Sık sık toplantılarda eleştirir. Ancak bu kendisini dinleyenlerce dikkate alınmaz. Bazen de yanlış bulunur. Paris’ten İstanbul’a dönen Zekâ Bey artık tek gelen Avrupalı turist bayanlarla ilgilenmekle yetinir. Çünkü o kocalıkla yetinmek durumuna düşmüştür.

Remzi Efendi de Paris yolunda Zekâ Bey’in yoldaşdır. Kırk beş-elli yaşlarında sakallı biri olan Remzi Efendi hovarda mizaçlıdır. Mali kaynağı Zekâ Bey olmasından dolayı yanından hiç ayrılmaz.

“Karnaval” romanında Zekâ Bey de Paris’e eğlence için giden roman kahramanlarından. Zengin Uzleti Efendi’nin oğlu Zekâî, Şehnaz Hanım ile evlendikten sonra Paris’e gitmek ister. Asıl amacı ise Paris’teki sefahat alemleridir. Fakat Paris’e metresi Benli Elena ile giderek bir Türk centilmeninin nasıl olduğunu gösterecektir: “...Şimdiye kadar Türklerden Avrupa’ya pek çok

⁷⁸ Paris’te Bir Türk, s.327-328.

gençler gidip pek çok sefahatler etmişler ise de henüz hiç bir centilmen gitmemiş zira gidenlerin hiç birisi metresini beraber götürmemiş. Avrupa bir de Türk metresi ve Türk centilmeni görmeli imiş.”⁷⁹

Paris’te bir çok kadın Zekai Bey’in çevresini kuşatır. Çünkü bol bol hediye dağıtmaktadır. Elena ise bir Türk kadını sıfatıyla erkekler tarafından merak edilir ve etrafını bir çok erkek sarar, beraberliklerinde hediyeler getirirler. O da bu hediyeleri reddetmeyerek kabul eder.

Zekâi Bey Paris’te alafrangalığın son haddindedir. Sık sık terzi ve kunduracıya giderek siparişler verir. Bu arada kumar merakına da düşüp kumar oynar ve bir hayli kaybeder. Artık Paris’te yapacağını yapan Zekâi Bey, Elena’yı şarklı bir kadın sanarak onunla ilgilenen bir Amerikalıyı bahane ederek başından savar. Peşinde bir çok kumar, terzi ve kunduracıya borç bırakarak Paris macerasını bitirip soluğu İstanbul’da alır.

Zekâi Bey’le Paris’e giden Benli Elena bir Rum kızıdır. Zekâi Bey’den önce Nizami isimli âşığı vardır. Bu adam evli olup bir devlet dairesinde muhasebe işlerine bakar. Elena’ya harcamak için 80000 kuruş zimnetine para geçirmiştir. Bu nedenle Elena kendisini terkedince kendini alkole kaptırır. Evini ihmale başlar ve sonunda aklını yitirip intihar eder.

Elena ise bunun üzerine yeni âşığı Zekâi Bey’in peşine takılarak onunla Paris’e gider. Orada kendisini Türk kadını sanan bir çok erkekler hediye alır. Yanına gelen erkeklerden birisi de Paris’e eğlenmek için gelmiş deli bir Amerikalıdır. Zekai bu Amerikalının Elenayla ilgilenmesini fırsat bilerek beni onunla aldatıyorsun diyerek böylece Elenayı başından savar.

“Tesir-i Terbiye” romanının kahramanı Hırsto babasının ölümüyle kendisine kalan büyük bir servetle Paris’e gider. Bir kaç sene içerisinde bütün servetini sefahat yolunda tüketir ve Paris’ten ayrılmaya karar verir. Ancak Atinalı olmasına rağmen oraya dönmekten utanarak İzmir’e gelir.

Hırsto’nun Paris yaşamı hakkında romanda kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır.

“Şıpsevdi”nin ikinci derecedeki kahramanlarından olan Şehim Bey de Paris’e giden roman kahramanlarındandır. Ancak onun gidiş nedeni de romanda belirtilmemiştir. Hali vakti yerinde bir insan olan Şehim Bey, Paris’te kadınlar arasında ‘Beau garçon’ (yakışıklı adam) diye ün kazanır. Avrupa’ya tek gidip çift dönen Şehim Bey’in Paris’e daha ziyade sefahat için gittiğini alıyoruz.

⁷⁹ Karnaval, s.257.

3. Merak ve Diğer Nedenlerle Paris'e Giden Roman Kahramanları:

İlme meraklı ve hürmetli bir aileye mensup olan “Paris’te Bir Türk” kahramanı Nasuh, ailesi gibi tecessüs sahibi biridir. Babası edebiyat, felsefe ve islam ilimlerine ilgili aydın bir kişidir. Hayatı iyi anlamış olan bu zat, Nasuh’un da anlaması için ona iyi bir eğitim aldırır ve otuz iki meslekte çalışmasını sağlar. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenen Nasuh, on üç yaşında babası ölünce baba dostu Doktor Hell tarafından yetiştirilir. Yirmi yaşına geldiği zaman Doktor Hell’i kaybeder. Ölmeden önce Doktor Hell Nasuh’a babasından kalan serveti bırakır. Nasuh bir çok memuriyette ve sanatta çalışarak hayatını sürdürür. Çok meraklı olduğundan Avrupa’yı tanımak ve bilmek için kıtanın merkezi niteliğindeki Paris’e gitmek ister. Bir gazete ile anlaşarak gazeteci sıfatıyla Paris’e gider. Kıvrak zekası, çalışkanlığı, sosyal kişiliği ve Osmanlılığıyla çok kısa sürede Paris’te şöhret olup basına konu olur. Parti ve toplantılarda ismi sıklıkla geçer. Değerlerine sahip çıkıp gerektiği yerde Türklüğü ve Müslümanlığı savunur. Bir çok partiye baloya ve eğlence toplantılarına katılıp Avrupa insanını tanımaya çalışır. Milli Kütüphane, tiyatro gibi kültürel; Boulogne Ormanı, Mabil Bahçesi gibi bir çok mesire yerlerini gezerek izlenimlerini kaleme alır. Bunları İstanbul’da kendisinin Paris’teki masrafını finanse eden anlaşmalı olduğu gazeteye gönderir. Öte taraftan bir hayli sosyal aktiviteler de gerçekleştirir. İstanbul’dan Marsilya’ya giderken gemideki arkadaşlarından Gardiyanski ile Madam Kartris’i Madam Katerin ile de Paris’te bir tiyatrodan çalışan Pol’un evlenmesini sağlar. Evliliğe yaklaşmayan Katerin için ‘Familyasız Bir Asilzade Garizet’ isimli tiyatro oyunu yazar ve bu oyun tiyatrolarda oynanır. Asilzade tavırlar takınan Katerin bu tutumundan vazgeçer ve Pol ile evlenmeyi kabul eder. Nasuh daha sonra önceden taşıdığı ve ilgi duyduğu Virjini isimli bir fakir kızın Müslüman olmasıyla onunla evlenip İstanbul’a döner.

“Paris’te Bir Türk” romanının diğer kahramanı Mister Ceyms yarı deli olan bir İngiliz ressamdır. O da Nasuh gibi Paris’e seyahat için gitmektedir. Nasuh’un bulunduğu İstanbul’dan Marsilya’ya hareket eden gemide Nasuh ile birlikte seyahat eder. Gemide yaptığı resimlerin birinde İstanbul’u vahşet yeri olarak tasvir edip bu yüzden Nasuh’un ikazını alır. Paris’te çok kere mahcup duruma düşer. Bunlardan birisi Boulogne Ormanı’nda olur. Ormanı gezmekte olan Nasuh, kendisini boğulmaktan kurtarır ve böylece aralarındaki soğukluk gider.

Aynı romanda Paris’e gidenlerden birisi de Gardiyanski’dır. Asil bir Lehli olan bu adam, Lehistan’ın kurtuluşu için mücadele vermiş ve bu uğurda bir çok kahramanlıklar yapmış bir aileye mensuptur. İyi niyetli ve çekingen birisidir. Gardiyanski Paris’e Lehistan’ın bağımsızlık mücadelesi için gitmektedir. Maceralı bir yaşamı olmuştur. Ruslarla savaşmış ve esir düşmüş, esaretten kaçarak İstanbul’a gelmiştir. Nasuh ile Marsilya’ya giden gemidedir. Madam Katris’e ilgi duyan Gardiyanski ona duygularını açamaz. Bu konuda kendisine Nasuh yardımcı olur ve Katris ile Paris’te evlenirler.

“Paris’te Bir Türk”ün diğer kahramanlarından Madam Katris, otuz-otuz beş yaşlarında bekar bir bayandır. Orta derecede bir güzelliğe sahiptir. İstanbul’a

ziyaret için gelmiştir. Nasuh ve Gardiyanski'nin bulunduğu gemiyle Marsilya'ya, oradan da Paris'e gidecektir. Gardiyanski'ye ilgi duyar ve daha sonra onunla evlenir.

Romanın diğer kahramanı Madam Detrovil'in asıl memleketi Paris'tir. İstanbul-Beyoğlu civarında hayat kadınlığı yaparak para biriktirmiştir. Nasuh'un bulunduğu gemi ile o da Marsilya'ya ve oradan Paris'e gidecektir. Katerin'in annesidir, ancak kızını tanımaz. Gençliğinde güzelliği ile şöhret bulmuş ve bu nedenle bir İngiliz lordu ona âşık olmuştur. Madam Katerin bu babayla annenin gayr-i meşru çocuğudur. Lordun kendisini terkiyle kötü yola düşer. Kırk-elli yaşlarında olmasına rağmen gemide Zekâi Bey'le düşüp kalkmaktan sıkılmaz.

Madam Katerin, kibirli bir kızdır. On dokuz-yirmi yaşlarındadır. Yetimhanede büyümüştür. Babası olan İngiliz lordu kendisine isim vermeksizin büyük bir servet bırakmıştır. Bu servetinden dolayı gururlanmaktadır. O da İstanbul'dan hareket eden gemidedir. Nasuh ile gemide tanışan Katerin, onunla Paris'te dostluğunu sürdürür. Kendisini seven tiyatro oyuncusu Pol'a yüz vermemektedir. Nasuh Pol'un Katerin ile evlenmesine yardımcı olur. Bunun için Katerinin onurunu kimseye fark ettirmeksizin zedeleyen bir tiyatro oyunu yazar. 'Familyasız Bir Asilzade Garizet' adlı bu oyunla Katerin, gururundan vazgeçerek Pol'le evlenmeyi kabul eder.

Ahmet Midhat Efendi'nin 'Monte Cristo'dan esinlenerek kaleme aldığı üç ciltlik, "Denizci Hasan" romanında, romanın baş kahramanı Hasan da Paris'e gidenlerdendir. Yıldırım aşkıyla vurulduğu sevgilisi Cuzella'yı kurtarmak için Paris'tedir. Otel dö Moskova'ya yerleşen Hasan, Pavlov ve Cuzella'yı bulamazsa da Pavlov'un Mösyö Mişle adlı adamıyla karşılaşır. Ondan Pavlov'un Paris'ten ayrıldığını ve Paris'teyken kendini Abbasi asıllı Ali Bey olarak tanıttığını öğrenir. Ancak Cuzella hakkında ve Pavlov'un Paris'ten nereye gittiği konusunda bilgi alamaz. Paris'te fazla kalmayan Hasan oradan ayrılarak Marsilya'ya gider.

"Denizci Hasan" romanının kötü kahramanı Pavlov, Denizci Hasan'ın sevgilisi Cuzella'yı Paris'e kaçıır. Asıl ismi Dominiko Badya olan bu adam, çok küçük yaşlarda olağanüstü zeka ile dikkat çekmiş biridir. Fas'ın karışıklığında önemli rol oynayıp Hasan'ın babası Seydi Osman'ın öldürülmesinde görev almıştır. Gayet zengin olup Pavlov Kumpasının beşinci dereceden üyesidir. Uzun, maceralı ve bol entrikalı hayat süren Pavlov, Şam'da feci şekilde öldürülür.

Ahmet Midhat Efendi'nin olay örgüsü, dönemine göre çok düğümlü romanlarından "Hayret"te bir çok roman kahramanları Paris'e gider. Bunlardan biri romanın asıl kahramanı Acem Hokkabaz Mirza İsmail'dir. Asıl ismi İsmail Mirza Bey olan bu delikanlı Türk'tür. İstanbul'un asil ve zengin bir ailesine mensuptur. İyi bir eğitim görmüş Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. Babası genç yaşta ölünce annesi ve kızkardeşi ile birlikte kalan İsmail, sefahate kendini kaptırarak babasından kalan servetin payına düşeni harcar. İstanbul'a gelen hokkabaz ve sihirbaz Mösyö Sanço'nun yanında tercüman olur. Onunla dünyanın bir çok yerini gezer. Gelişen hadiselerle Hintli bir aileyle tanışır ve onların kızı Prenses Maya Mihriban'ı, Charles isimli Denizci Hasan'daki Pavlov benzeri adamdan kurtarmaya karar verir. Charles Prenses Maya ile evlenmek istemektedir. Çünkü Prenses Maya'nın babası dünyanın en zengin insanıdır. İstanbul'da başlayan olay örgüsü Kuzey Afrika'ya, Amerika'ya ve

Hindistan'a oradan Paris'e kadar uzanır. Çarles Paris'te tutuklanır. Bunda Mirza İsmail'in medyumculuğu önemli rol oynar. Daha sonra Müslüman olan Prenses Mihriban ile evlenir.

"Hayret" romanının kötü adam rolündeki kahramanı, Lord Çarles'tir. Takma ismi Mösyö Sarpson olan bu adam, menfaati için hiç bir şeye acımayan soğukkanlı, kurnaz ve zeki biridir. Roman boyunca dört değişik isimle karşımıza çıkar. Yakışıklı ve kültürlüdür. Lord Çarles olarak Mösyö Sarpson'un ve onun evlatlığı aynı zamanda Mirza İsmail'in evleneceği, Ansır'ın ölümüne neden olur. Tacir Karlos Milkan ismi ile bir çok sigorta şirketinin iflasına ve ölümüne sebep olur. Aleksandr Funhac takma adıyla da büyük tüccar Urgaz Bonsav'ın kızı Madam Bonsav'la evlenir. Ailenin tüm servetini alarak ortadan kaybolur. En sonunda Hintli Sanc ailesinin kızı Prenses Maya Mihriban ile evlenerek ailenin servetine konmaya çalışır. Fakat kendisinden intikama ant içmiş Mirza İsmail, bütün plânlarını baltalar. En sonunda Paris'te yakalanır. İsmail'in verdiği zehirle de intihar eder.

Prenses Maya Mihriban yirmi bir-yirmi iki yaşlarında güzel bir kızdır. Hintli Sanc ailesine mensup bir Hint asilzadesidir. Babası Prens Safakok Sanc'dır. Mihriban beş-altı yıl peşinde gezerek kendisine kur yapan Sarpson'a ilgi duymaktadır. Fakat Mirza İsmail vasıtasıyla Sarpson'un yaptıklarını ve nasıl biri olduğunu öğrenir. O da ailesi ile birlikte seyahat için Paris'e gider. Ailesiyle zenginlerin ikamet ettikleri Sen Jermin mahallesinde kalır. Mirza İsmail ile bir kaç kez hapiste bulunan Sarpson'u ziyaret eder. Sarpson'un intiharına kadar masumiyetine ihtimal veren Prenses Maya daha sonra Müslüman olarak İsmail ile evlenir.

Prens Safakok Sanc zengin bir Hintli prenstir. Hindistan'da çok nüfuzlu olup, dindar, saf ve iyi niyetli bir insandır. Dininde mutaassıp oluşu kendisini pek çok batılı itikatlara ve ihtimallere iter. Ailesini ve özellikle kızını çok sever. Timsah isimli çok güzel bir yatı vardır. Bu yatıyla Marsilya'ya oradan da kara yoluyla Paris'e gider. Her gittiği yerde büyük bir saygı görür.

Romanın bir diğer kahramanı Mösyö Sanço, aslen İspanyol olup gençliğini hızlı yaşamış ve hiç evlenmemiştir. Dünyaca meşhur hokkabazdır. Ansır'ı bir ağaç üzerinde bulup yetiştirmiş; İsmail'i ise İstanbul'da tanımış, ikisini de evladı olarak kabullenmiştir. Her sene belli miktarda para kazanır ve bunu Avrupa'da ve özellikle de Paris'te tatil yaparak harcar. Bu tatillerin birine Ansır ve İsmail de katılır. Ölümüne Hindistan seyahatinde Sarpson neden olur.

"Tezki-i Mazi"nin Matmazel xxx isimli kahramanı on dokuz-yirmi yaşlarında oldukça güzel bir kızdır. Babasının işi nedeniyle İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Şair Jak ile tanışır ve ona ilgi duyar. Ressam, şair ve şiire ilgi duyan Matmazel xxx Jak ile dostluğu ve aşkları kış gelince biter. Babasının işinden dolayı Paris'e seyahat yapma durumunda kalır ve onunla Paris'e gider. Jak'la bir süre mektuplaşırlar ve son yazdığı mektupta Matmazel xxx evleneceğinden haber verir, Jak perişan olur.

"Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar" isimli romanın tali kahramanlarından Madam Dorej Yakurti, Britanya'dan Paris'e, kocasının terkederek âşığı için

gelmiştir. Hoveros adlı âşığına sadık olan bu kadın Paris'te bir evde yaşamaktadır.

Mehmet Celal'ın "Elvâh-ı Sevda" da sentimental kahramanlarından Cemil şair bir gençtir. Soluk benizli, zayıfça bir genç olan Cemil, İstanbul'da yaşamaktadır. Orta halli bir ailenin çocuğudur. Babası ticaret ile uğraşır. Cemil çok duygusal bir genç olup çok çabuk âşık olur ve sevdiğine bağlanır. Yaşadığı aşklardan dolayı başından bir çok hadiseler geçer. İlk sevgilisinden kıskançlığı yüzünden ayrılır ve onu hiçbir zaman unutamaz. Daha sonra ise margerit isimli bir kıza âşık olur. Margerit ailesiyle İstanbul'da yaşayan Paris'li bir kızdır. Paris'ten aile dostları olan Armond adlı genç İstanbul'a gelir ve kısa sürede Margerit'i elde eder. Onunla Paris'e kaçar. Cemil onları takip ederek Paris'e gider. Ancak Armond Margerit'i zehirler ve bir Pazar günü Cemil Margerit'in Paris'te kilisede cenazesiyle karşılaşır. Büyük bir yeis içinde İstanbul'a döner.

Üçüncü sevgilisi ise Sara'dır. Sara ile kendini avutan Cemil, eski aşklarını, özellikle de Anjel'i unutmaya çalışır. Ancak Sara, ailesinin fakirliğinden dolayı Rasih Efendi isimli İstanbul'un hovarda ve namus haini bir insanı ile evlenmek zorunda kalır. Müslüman olan ve Melek ismini alan Sara, evlendikten kısa süre sonra ölür. Cemil inzivaya çekilir. Saçları beyazlar ve daha sonra Anjel ismini söyleye söyleye gezinir. Artık aklını yitirmiştir.

Anjel, şair Cemil'in ilk ve en büyük aşkıdır. Çamlıca'da saf ve dindar teyzesiyle yaşar. Cemil'i çok sever. Ancak aşkları kıskanılır. Ayırmak için aralarına girerler. İftiralarla Cemil kendisine ihanet ettiğini sanır ve Anjel'i fahişelik ile suçlar. Anjel bu hakarete dayanamayarak rahibe olmaya karar verir. Beyoğlu'nda xxx kilisesinde rahibe olarak kalmaya başlar. Bir ara bu kilisenin işlerinden dolayı Paris'e gider ve tekrar döner. İyi ve güzel bir kız olan Anjel, ölürken Cemil'i affederek can verir.

Ahmet Midhat Efendi'nin merak nedeniyle Paris'e giden ikinci roman kahramanı ise "Ahmet Metin ve Şirzâd" kahramanı Ahmet Metin'dir. Son derece zeki, bilgili, ahlâklı ve yakışıklı bir gençtir. İyi bir eğitim görmüştür. Bol bol kitap okur ve okuduğu kitapların mutalaasını yapar. Araştırmacı ve meraklı bir tabiata sahiptir. Bu yüzden Mekteb-i Sultani'yi bitirir ve hayatın türlü yönlerini öğrenmeye karar verir. Daha sonra Avrupa'yı görme merakına düşer ve Paris'e gitmeye karar verir. "...Paris'te bulunan arkadaşı onu etüdyenler alemine soktu...Binaenaleyh Ahmet Metin, Fransa'da familya alemlerine de girde ki yabancıların binde birisine nasip olamaz. Muârefesi yüksele yüksele en büyük kibâr alemlerine kadar girdi..."⁸⁰ Onun mütecessis yapısı daha sonra okuduğu Şirzâd-ı Selçuki romanındaki Şirzâd'ın gezdiği ve dolaştığı yerleri görmeye doğru yönelir. Büyük bir katra yaptırarak bu seyahate çıkar. Tam bir Osmanlı olan Ahmet Metin, gittiği yerlerde tanıştığı insanlara yeri geldikçe Türklüğü ve Müslümanlığı anlatır, savunulması gerekirse müdafaasını yapar. Kadınlara karşı hisleriyle değil aklı ile hareketi tercih eder. Bu nedenle seyahatinin yarısında tanıştığı Neofari'nin kendisine karşı duygularına ve bu yöndeki davetkar tavırlarına kayıtsız kalır.

⁸⁰ Ahmet Metin ve Şirzâd, s.25.

Mustafa Reşid'in "Tesir-i Terbiye" isimli tezli romanında Elpida, Paris'e giden roman kahramanlarından biridir. İstanbul'da yaşayan Haristo isimli bir baba ve İzmir Rumlarından bir annenin kızıdır. Elpida da babası gibi Paris'e gider. Ancak sefahat için değil, mürebbiyesine bağlılığından dolayı gider.

Marta adlı mürebbiyesi elinde dengesiz bir şekilde yetişen Elpida, onun gibi erkek düşmanı olur. Kendini bir sandal gezisinde görüp âşık olan Aleksandrus isimli gencin evlenme isteğini reddeder. Mürebbiyesi ile çok sıkı ders mütalaalarından dolayı hastalanır. Doktor tavsiyesiyle mürebbiyesinden uzaklaştırılıp evlendirilmesi gerekir. Bu yüzden Aleksandrus ile evlendirilir. Ancak evlilikleri her ikisine de mutluluk getirmez. Çünkü Elpida, Aleksandrus'a karşı soğuk davranır. Bunda gizlice görüştüğü mürebbiyesi Marta'nın rolü vardır. Aleksandrus, Marta'yı Paris'e gönderir ve Elpida ile İtalya seyahatine çıkar. Elpida, İtalya'dan gizlice Paris'e Marta'nın yanına kaçır ve çok sürmeden de ölür.

"Hemzâd" romanında Madam Vazil Klaredje Raul'un ilk eşidir. Bir kır gezisinde zor durumdayken kendisini ve yanında bulunan âşığı Jul'u kurtaran Raul ile tanışan Klaredje, daha sonra Raul ile evlenir. Ancak çok sürmeden âşığı Jul ile birlikte Raul onları yakalar ve kendisini boşar. Bunun üzerine Jul ile Paris'e giderek orada yaşamaya başlar. Aynı zamanda Jul hukuk talebesidir. Maddi sıkıntı içinde aklınca Klaredje Şampani'ye giderek Raul'den para yardımı ister. Raul onun Jul ile ayrılması karşılığında bu isteğini karşılayacağını belirterek bu konuda ondan söz alır. Para yardımı yapmaya başlar. Ancak Klaredje bu sözünde durmaz ve Madam Vazil Hanriyet'in evinde Jul ile beraberliğini devam ettirir. Dolayısıyla bunu öğrenen Raul, para desteğini keser. Jul vereme yakalanarak hastaneye yatar ve sonra ölür. Klaredje ise kendini Ren nehrine atarak intihar eder.

Aşk uğruna Paris'e kaçan diğer roman kahramanı ise aynı eserde olan Madam Vazil Hanriyet'tir. Raul'un Paris'ten getirttiği kimya uzmanı Jak Verdiye'nin eşidir. Birbirlerini severek evlenmiş olan bu çift daha sonra huzursuz olmaya başlar. Bunda şuh ve şen yapıdaki Madam Hanriyet'in aradığını kocasında bulamaması rol oynar. İşine meraklı olan Jak'ı kendine zaman ayırmadığı için suçlayan Hanriyet, Şampani'ye geldikten sonra Raul'u elde ederek kendini avutmak isterse de buna Raul yanaşmaz. Bu nedenle Raul'dan ümidini kesen Hanriyet Şampani'de diğer bir içki fabrikatörü Mösyö Vilderit'i baştan çıkartır ve onunla Paris'e kaçır.

Mösyö Vilferit, Jak Verdiye'nin eşi Madam Vazil Hanriyet'in âşığı olan bu adam Şampani'de Raul'un rakibi konumundaki bir içki fabrikatörüdür. Kendini Hanriyet'in cazibesine kaptırarak onunla Paris'e kaçır. Kendilerini takip eden Hanriyet'in eşi Jak Verdiye'yi düelloda öldürür. Hanriyet ile Paris yakınlarında kiraladıkları bir köşkte yaşarlar. Şampani'den ayrılmasından dolayı fabrikasını Raul'a satar. Bu Raul'un Şampani'de daha da güçlenmesine ve içki konusunda şöhretinin fazlalaşmasına neden olur.

B. PARİS'TEN AYRILAN ROMAN KAHRAMANLARI

Paris, bir merkez olarak bir çok roman kahramanına kısa süreli de olsa mekân olur. Oraya gitmek için büyük çaba sarfedenler olduğu gibi, burada bir süre çeşitli nedenlerle kalıp, sonra ayrılanlar da vardır.

“Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları” romanında Madam Juli Buvlay, Amerika’da yaşayan bir Fransız muhacirinin kızıdır. Yazar bu bayanın Doktor Gripling’e galvonoplasti heykelini yaptırma isteğinden yola çıkarak Amerikalı kadınlarla Avrupa’lı-Parisli kadınların mukayesesini yaparken onu Parisli olarak tanıtır. Bu nedenle Madam Juli’i Paris’den ayrılmış roman kahramanları içinde anmayı uygun bulduk. Juli Doktor Buvlay ile borç yüzünden evlenir. “*“...Pederi müflisen vefat ederek Doktor Buvlay’a külli deyni (borçlu) olduğundan gayretli Fransızcağız eğer doktor efendi pederinden alacağı olan mablağı alamaz ise sair dayinlere yüzde otuz nisbetinde olsun para verebileceğini düşünerek bu şart ile doktora dest-i izdivaç uzatabileceğini teklif etmiş ve doktor dahi kabul eylemiştir.”* Çok güzel bir kadın olan Madam Buvlay yirmi iki yaşındadır. “*Madam Juli Buvley’in ne kadar güzel bir kadın olduğunu karilerimize anlatmak için ressam olmalı idik de resmini yapmalı idik...*”⁸¹

Madam Juli’nin kocası Doktor Buvlay kendisinden yaşlı olup bir hayli çirkindir. Bu nedenle komşuları genç Doktor Gripling’e ilgi duyar.

“Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar” isimli romanında Demir Bey’in kızı Polini de Paris’ten ayrılan roman kahramanlarından. Demir Bey’den ayrı yaşayan annesini kaybedince Polini, annesi daha hayattayken kabul edildiği manastırda yetişir. Kendisine Duran ailesi sahip çıkar ve bir meslek edinmesini sağlarlar. Bu yapay süs çiçekçiliğidir. Son derece güzel, ifetli ve aynı zamanda akıllı bir kız olan Polini, kısa sürede Paris’in en ünlü yapay çiçekçisi olur. Duran ailesiyle gittiği İsveç gezisinde Mustafa Kamareddin ile tanışır. Onunla dostluğunu Paris’e döndükten sonra da sürdürür. Polini ile evlenmek isteyen ve onu seven Alfons Duran’a karşı sevgi besleyen Polini’nin onunla evlenmesi için soyunu belgelemesi gerekir. Bu konuda Mustafa Kamareddin ona yardımcı olur. Araştırma İstanbul’a kadar uzanır ve Polini’nin babasının Demir Bey olduğu anlaşılır. Yani Mustafa’nın kızkardeşi. Müslüman olarak Fatma Nazik ismini alan Polini, İstanbul’da kalır. Durumu Alfons ve ailesine iletirler.

Polini’yi gerçekten seven Alfons onun peşi sıra İstanbul’a gelir. Öteden beri Hristiyanlığa ait bazı cevapsız sorularıyla birlikte Alfons da Müslüman olur ve Osman Bahtiyar ismini alır. Böylece Fatma Nazik (Polini) ile evlenir.

Paris’in eski ve asil bir ailesine mensup olan Alfons’ın dedesiyle düello eden Demir Bey onu öldürmüştür. Duranlar ailesi Demir Bey’e düşman olurlar. Demir Bey bu yüzden İstanbul’a gelmiş ve buraya yerleşmiştir. İyi bir eğitim görmüş olan asilzade Alfons bunlara aldirmayarak Fatma Nazik (Polini) ile evlenmeye karar verir.

“Ana Kız” romanının kahramanlarından olan Luiz Jörmin Valde’nin torunu Anjelik’in kocası Pol la Endru’dan kızıdır. Anjelik, kocası POL’ün ölmesiyle onu

⁸¹ Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, s.26-27.

Jörmin Valde'ye bırakarak gönlünce yaşamaya başlar. Luiz'i ninesi Jörmin Valde yetiştirir. Ninesinden aldığı terbiye ile Luiz, Paris kızlarına mukabil iffetli, dürüst ve dindar biri olarak yetişir. Bakımsızlıktan ve gıdasızlıktan dolayı hastalıkla olan Luiz aslında güzel bir kızdır. Dedesi Mişel Nardik'in eski tanıdıklarından Baron Marsel dö Karniyol'un kendisi ve ninesi ile ilgilenmesi ve kendisini daha sonra ailesinin yanına alması kısa sürede serpilip güzelleşmesini sağlar. Özel hocalardan aldığı müzik dersleriyle vasıflı bir ıkz olan Luiz, Mişel Valde'yi kaybedince Baron Marsel tarafından Afrikada görevli Emil Nardak isimli bir Fransız subayı ile evlendirilir. Luiz kocasıyla hem ablayı niteliğinde hem de onun Afrikadaki görevi dolayısıyla Afrikaya gider.

Mustafaf Reşid'in "Ressam" romanındaki Madam Violet de Paris'ten ayrılan roman kahramanlarından. Babası I. Napolyon'un generallerinden General xxx'dır. Kızı Violet'e 800.000 frank gibi büyük bir servet bırakmıştır. Esmer güzeli olan Violet'e güzelliği ve servetinden ötürü bir çok evlenme teklifi edilmiştir. Ancak Violet bu teklifleri reddetmiştir.

İstanbul-Büyükkada'da yaşayan Violet'in İstanbul'a geliş nedenini öğrenemiyoruz. Violet bir gün arkadaşıyla romanın asıl kahramanı ressam Culyo'nun atölyesine resmini yaptırmak için gider. Culyo'yu gördüğü an ona âşık olur. Arkadaşı, Violet'e resim gösterirken o Culyo'yu izler: "*Gah resmi, gah ressamı dalgın bir nazarla temaşa etmekte olan esmer kız -Parislilere mahsus bir teleffuzla- bilâ ihtiyar şu cevabı verdi. '-İkisi de şayân-ı hayret'*"⁸² Culyo'ya resim yaptırmak için isteğini bildirir ve Culyo bu teklifi reddeder. Violet bu reddin nedenini Culyo'nun sevgilisi Orania'ya olan aşkına bağlar. Onları ayırarak Culyo'yu kazanmayı düşünür. Fakat bu teşebbüsü Orania ile Culyo'nun ölümüyle neticelenir.

"Elvâh-ı Sevda"nın olumsuz tipi Mösyö Armond Paris'te yaşar. Babasının ölümü ile efkârını dağıtmak için İtalya'ya gider. Orada Nana isimli bir kıza âşık olur ve bu aşkı karşılık bulur. Daha sonra Paris'e dönen Armond abisinin evlendiğini öğrenir. Abisinin eşinin Nana olduğunu görünce çok şaşırır. Çok geçmeden onunla aşkının alevlenmesini sağlar. Bir akşam abisi tarafından basılırlar. Abisi önce Nana'yı öldürür, Armond'u öldürecekken bunu başaramaz ve Armond onu öldürür. Bu cinayeti ve yengesiyle yakalanmasını hizmetçileri Gavnoş'un üzerine atarak İstanbul'a gelir.

Yakışıklı bir genç olan Armond'u Cemil bir kıza benzetir. Armond İstanbul'da aile dostları Mösyö Elfredlerde kalır. Elfred'in kızı ve aynı zamanda şair Cemil'in sevgilisi olan Margarit ile ilgilenmeye başlar. Çok geçmeden bu ilgilenme semeresini verir ve Margerit'i elde ederek onunla Paris'e kaçır. Cemil'in kendilerini takip etmesi üzerine Margerit'i öldürür. Ancak daha önce Cemil'in eline geçen ve Armond'un bütün yaptıklarının itirafı olan günlüğünü ele geçirmiştir. Bir matbaa ile anlaşarak bu günlüğü kitaplaştıran Cemil, Armond'u öldürecekken olayları öğrenen polis Armond'u tutuklar.

"Lorans" romanının kahramanlarından Mösyö Mişle, romanın asıl kahramanı Lorans'ın babasıdır. Bir ticaret adamı olan Mösyö Mişle İstanbul'a Paris'ten işi için gelmiştir. Babasını özleyen Lorans da İstanbul'a gelir.

⁸² Ressam, s.25.

Beyoğlu'nda kısa sürede güzelliği ve kibarlığıyla ün kazanan Lorans, Pertev isimli bir Türk gencine âşık olur. Evlenmeye karar verirler, ancak Lorans'ın babası Mösyö Mişle buna karşı çıkar. Kızını bir Fransızla evlendirmek isteyen Mösyö Mişle'nin tavrı iki genci perişan eder. Lorans önce aklını sonra hayatını yitirir. Pertev Bey ise yıkılır. Kendisi de bedbaht bir şekilde Paris'e gider.

“Lorans” romanının asıl kahramanı olan Lorans, yirmi yaşını yeni bitirmiş, uzun boylu kumral saçlı, mavi gözlü bir kızdır. Güzelliğiyle dikkatleri üzerine çeker. Paris'ten İstanbul'a babasını görmek için gelmiştir. Pertev Bey ile tanıştıktan sonra İstanbul'dan ayrılamaz. Beyoğlu'nda bütün erkek ve kadınların dikkatlerini toplayan Lorans, son derece alçak gönüllüdür. Bir ara babası ile iş nedeniyle Paris'e giderlerse de tekrar İstanbul'a döner. Pertev Bey ile evlenmek isteyen Lorans'ın babası karşı çıkar. Bütün ısrarlarına rağmen babasının itirazını aşamayan Lorans aklını yitirir ve ölür.

“Mesail-i Muğlaka” romanının kahramanı Rozet Parislidir. Madam dö Roz Buton'un elbisesini diken kimsesiz dikişçi kızdır. İffetli ve güzeldir. Bu yüzden etüdyenlerden bir tıp talebesi kendisini rahatsız eder. Bunlardan birine Abduh Nahifi rastlar ve talebeye karşı direnen Rozet'i korur. Bundan dolayı daha sonra bu talebenin arkadaşları ile kavga ve düello etme durumunda kalır. Her defasında kendini kahramanca savunan Abduh Nahifi Paris basınında bahis konusu olur. Hadiseler Rozet ile yakınlaşmasını sağlar. Daha sonra birbirlerini sever ve evlenirler. Rozet Müslüman olup Abduh ile evlenir. Birlikte İstanbul-Aksaray'a yerleşirler.

C. İSTANBUL'DAKİ PARİSLİLER: MÜREBBİYELER

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı aydınlarınca Fransızca yabancı dil olarak Arapça ve Farsça'dan sonra rağbet gören diller arasına girmeye başlar. Yüzyılın sonuna doğru bu daha da artış gösterir. Tanzimat Fermanı bu rağbeti ihtiyaca dönüştürür ve Fransızca diğer dillere göre öncelikli bir yer alır. Aydınlar ve serbest batı yaşamına kapı aralayan varlıklı aileler çocuklarına Fransıca'yı ve kültürünü öğretme gayretine düşerler. Devlet okullarının bu konudaki yetersizliği onları özel hoca tutma yoluna iter. Dönem için bu hocaların ismi mürebbiye veya enstitütrist'tir. Fakat o zamanda ve günümüzde yaygın olanı mürebbiyedir. Mürebbiyeler genelde bayandır. Onlara olan talep, zaman içinde gün geçtikçe artar. Bu da beraberinde bir çok olumsuzlukları ve suistimalleri getirir. Çünkü eğiticilik noktasında İstanbul'da ehliyetli Fransızlar azdır. Fransa'dan davet etmek ise hem çok masraflı, hem de bu davete olumlu cevap az olmaktadır. Dolayısıyla yetersiz kişilerle ya mecburiyetten veya bilinçsizce anlaşma durumunda kalınır.

Bütün bunlardan dolayı dönemin yazarları konu hakkında okuyucularını aydınlatma ihtiyacını duymuşlardır. Özellikle talim ve terbiye hususunda teorik ve pratik eserler yazmış olan Ahmet Midhat Efendi, bazı romanlarında özellikle 'Mesail-i Muğlaka' ve 'Bahtiyarlık'ta bu meseleyi etraflıca ele almıştır. 'Bahtiyarlık' romanında Fransa'dan getirtilen Madam Tesniye, işini iyi bilir. Bir buçuk yılda çocukları Fransızca hikâye okuma seviyesine ulaştırır. Çocukların Arapça hocası ise onlara bu zaman zarfında Kuran-ı Kerim'i dahi hatmettirememiştir. Bu da klasik öğretimimizin zaafını gösterir. Fakat çocukların dilinden anlayan Madam Tesniye, onlara milli ve dini değerlerine ters düşen bilgiler dahi öğretir. "*Madam Tesniye'nin çocuklara bir de Hak Tealâ Hazretleri olduğu ve onun da mini mini bir oğulcuğu bulunduğu ve bu oğulcuğun da bir de anası olup insanlar uğrunda oğlunun canını feda eylediği...*"⁸³ gibi bilgilerdir bunlar.

Böyle bir durumda mürebbiyeyi suçlamamamızı söyleyen Ahmet Midhat Efendi, çare olarak çocuklara anne ve babalarının iyi bir dini ve milli terbiye vermesi gerektiğini belirtir.

Mustafa Reşit, 'Tesir-i Terbiye'de duygu dünyası karışık mürebbiyeden kaynaklanan genç bir kızın acı sonunu konu edinir. Yaşadıkları kötü olaylardan dolayı erkek düşmanı olan Madam Marta öğrencisi Elpida'yı da kendi gibi yetiştirir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar ise, Mürebbiye isminde başlığıyla ilgili başlı başına bir roman yazar. Paris kokotlarından olan birinin mürebbiye olarak girdiği Dehri Efendi konağında yaşadığı aşklarla aileye sürüklediği felaketler anlatılır. Paris'in hayat kadınlarından olan Madam Anjel, bu yolla geldiği İstanbul'da âşığı tarafından biriyle yakalanınca kovulup, yukarıda bahsini ettiğimiz şekilde mürebbiye ihtiyacından doğan boşluktan istifadeyle Dehri Efendi konağında işe başlar.

⁸³ Bahtiyarlık, s.110.

Yaşadığı devrin sosyal problemleriyle yakından ilgilenen Ahmet Midhat Efendi, çocukların iyi yetiştirilmesi için kaleme aldığı “Ana ve Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi” isimli eserinde kötü örneklerle karşılaşılmasını için, çocuklara öz değerlerimizi iyice öğrettikten sonra beşeri eğitimleri için mürebbiye tutulması, bunu yaparken de seçiminde dikkatli olunması gerektiğini ifade eder. “...Muallimelik diplomasını dahi bihakkın haiz olmak şartıyla etfali bir muallimeye teslim etmekteki menfaat inkâr olunamaz. Muallimelik diplomasını bihakkın haiz olan muallimeye dedik. Bu sözümüzde ısrar ederiz. Zira bir çok eski kokotların, eski aktristlerin muallimelik için Rusya ve Romanya vesaireye döküldükleri gibi İstanbul’u dahi ihmal etmediklerine yakinimiz vardır.”

Ancak bütün bu olumsuz mürebbiyelere karşın iyi mürebbiyeler de ülkemize gelmiş ve romanlarımızda haklı yerini almışlardır. ‘Aşk-ı Memnu’daki Matmazel de Courton ve benzerleri bunlara örnekler. Bir neslin yetişmesinde önemli rol üstlenen mürebbiyelerden doğal olarak romanlarımızda ve talim-terbiye ile ilgili eserlerimizde bahsedilmiştir.

“Karnaval” romanında Fransız mürebbiye Madam Marsak, Şehnaz’ın Fransızca muallimesidir. Kendini yetiştirmiş kültürlü bir kadındır. “*Hakikaten ‘edib’ ıtlakına seza bir kadın olup Fransa meşahir-i üdebasının külliyyat-ı asarını kütüphanesine mahza bir ziynet olmak üzere koymuştur. Zira asâr-ı mezkûre Kâmilân ezberinde olup kendi kalemi dahi Fransız meşahir-i nisvanından Madam Jorjson ve Madam Emil dö Jirar’dan gibi ediblerden aşağı da kalmaz.*”⁸⁴

Otuz yedi-otuz sekiz yaşlarında biri olan bu bayan Şehnaz’a okuttuğu Fransızca romanlarla, onun daha genç kız olmadan aşk hakkında duygularının gelişmesini sağlamıştır. Daire müdürü İngiliz Kotsaş ile ilişkisi olan Madam Marsale, tuvaletine itina gösterir. Altmış yaşlarında olduğu izlenimini vermeye çalışır. Yedi sekiz yıldan beri Şehnaz Hanım’ın Fransızca hocasıdır.

“Karnaval”da diğer bir mürebbiye Madam Gabat’tır. Şehnaz’ın müzik ve raks muallimesi olan bu bayan oldukça şuh yapıda biridir. Bu yapısına uyan bir geçmişe sahiptir. “*Paris’in en meşhur tiyatrolarında geçirdiği gençlik alemine nasılsa dayanamayarak gerek süsçe gerek şuhlukça hâlâ kendisini yirmi altı yaşında zanneyler idi. Şunu teslim ederiz ki bu kadın genç iken pek çok adamın ocağına incir dikmeye yardım eylemiş bir hüsne malik olup şimdi dahi güzerân-ı şûhur u sinîn ile o binâ-yı hüsne âriz olan inhidâm ve harâbiyi süs-i sanâyinin yardımıyla ta’mire çalışarak bu binâyı sıvâca badanaca nukûş ve elvânca bayağı enzâr-ı dikkati celb edebilecek bir halde muhafazaya muvaffak olmakta idi.*”⁸⁵

Ellisine yaklaştığı halde yazarın belirttiği tavırlar içinde olan Madam Gabot, Bahtiyar Paşa’nın arabacısı Fransız Victor Hag ile münasebeti vardır.

“Hayret” romanında Mösyö Sanço ve onun evladı olarak kabul ettiği Ansır ile Paris’e giden Mirza İsmail, onlarla birlikte çok güzel eğlenir. Bu arada Mösyö Sanço Paris’te Madam Sevanet isimli bir piyano ve İngilizce hocasından Ansır’a ders aldırır. Çok yetenekli olan bu bayan kısa sürede Ansır’a İngilizce ile birlikte müzik ve müzik aletlerini özellikle de piyano kullanmayı öğretir.

⁸⁴ Karnaval, s.44-45.

⁸⁵ Karnaval, s.25.

“Sergüzeşt” romanında Celal Bey’in kızkardeşi Tesliye Hanım’ın mürebbiyesi bir Fransız milliyetçisidir. Aynı zamanda bir Paris hayranı olan yaşlı mürebbiye, zaman zaman Paris ile Londra’nın mukayesesini yaparak Londra’nın yaşanmazlığından bahseder. Buna karşın Paris’in ise hayat dolu bir şehir olduğunu söyler. On yıldan beri İstanbul’da bulunmasına rağmen Türkçe’nin günlük basit ibarelerinden başka bir kelimesini bilmek istemeyecek kadar dil milliyetçisidir de: “*Bakalım... kımet yavaş yavaş*’ gibi bir iki kelime ve cümleden başka bir şey bilmez. Fakat misyonerlerin protestanlığı yaymak için gösterdikleri derecede bir taassupla kendi milletinin dinin herkese öğretmek isterdi. ‘*Volter’in, Hugo’nun, J.J. Rousseau’nun dilini bütün insanlık alemi öğreyme mecburdur.*’ Derdi. *Türkçenin kendine mahsus bir edebiyatı olduğunu işittiği zaman tamamıyla inanmamışsa da yine hayrette kalmıştı.*”⁸⁶ Bu denli aşırı milliyetçidir.

“Tesir-i Terbiye” romanının mürebbiyesi Marta, işinin ehli olduğu halde talebesi Elpida’ya faydalı değil zararlı olur. Bu zarar daha ziyade Elpida’nın şahsiyetinde görülür.

Almanya’da doğan Marta, temiz bir aileye mensuptur. Berlin Darülmuallime’den iyi bir dereceyle mezun olmuştur. Herman isimli bir delikanlı ile birbirlerini severler. Evlenme isteklerine Marta’nın ailesi karşı koyar. Bunun üzerine kaçarlara ve uzun müddet nikahsız yaşarlar. Bir çocukları olur. Ancak Herman daha sonra eşini ve çocuğunu terkeder. Başka bir kadınla yaşamaya başlar. Marta İtalya’ya gider. Orda bir İtalyan soylusu ile yaşar. Bir müddet sonra o da Marta’yı terkeder. Bu adamı takip ederek İstanbul’a gelir. Bu adamla birlikte olma ümidini kaybedince Haristo’nun konağında Elpida’ya mürebbiye olur. Artık terkedilen bir kadın psikolojisi içinde erkek düşmanı olmuştur. Olaylar duygu dünyasında değişiklikler meydana getirdiğinden Elpida’dayı da kendisi gibi yetiştirmeye başlar. Yalnızlığı Elpida’ya onu daha da yakınlaştırır. Yedikleri, içtikleri hatta yatak odaları aynı olur. Evlenme çağına gelen Elpida, evlenmek istemez. Çünkü Marta gibi bir erkek düşmanı olmuştur. Ailesi buna çok üzülür. Gün geçtikçe zayıflayan Elpida için doktor evlenme tavsiye edip bir an önce mürebbiyesinden ayrılması gerektiğini ailesine sıkı sıkıya tenbihler. Elpida mürebbiyesinden uzaklaştırılır ve uzun süreden beri kendisiyle evlenmek isteyen Aleksandrus adlı tahsilini Paris’te tamamlamış bir gençle evlendirilir. Elpida iyileşir. Ancak mürebbiyesi Marta ile gizli gizli görüşmesini sürdürür. Bu da eşiye aralarında mesafeye neden olur. Aleksandrus eşi ile arasındaki soğukluğun Marta’dan kaynaklandığına kanaat getirerek onu Paris’e gönderir. Kendisi de eşini alarak İtalya-Napoli’ye gider. Elpida Marta ile gizlice mektuplaşır ve bir gün gizlice Paris’e gider. Orada tekrar hastalanır ve çok sürmeden ölür. Marta buna çok üzülür. Her Pazar mezarını ziyaret eder. Bir Pazar günü Elpida’nın mezarını ziyaretten sonra Boulogne Ormanı’na giderek istirahat edip hava almak ister. Ormanda sessiz bir yerde otururken ansızın kendisini aldatan ilk erkeği Herman’ı görür. Hemen silahını çekerek onu öldürür ve polise teslim olur.

Aleksandrus ise İstanbul’a dönmüş durumu Haristo ve eşine bildirmiştir. Kendisi ve bu aile büyük üzüntü içerisinde kalmıştır.

⁸⁶ Sergüzeşt, s.41

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye" isimli romanında Anjel de bir mürebbiyedir.

Anjel, Paris'te bir hayat kadınının kızı olarak dünyaya gelir. Annesinden sık sık babasının kim olduğunu soran ve cevap alamayınca da kavga eden bir kişidir. Çok güzel bir kız olan Anjel genç kızlığa ulaşır ulaşmaz annesi gibi bir kadın olur.

"Anjel'de renk penbe beyaz, ince kumral kaşların alt uçları biraz düşük, ağız da biraz büyük...gülümseme arasında gözüken iki sıra inci diş...uzun kirpiklerle çevrili açık kestane rengindeki gözlerini istediği vakit, o kadar süzer, bayıltır ki.....giyinişi pek sadedir. Kumral saçlarını yalnız Paris kadınlarına mahsus olan bir ustalıkla tepesine toplar." Anjel gibilerine Paris'te 'fiy güplik' (düşük kadın) denir.

Aşığı Mösyö Maksim'le geldiği İstanbul'da bir Rum genci ile âşığı tarafından yakalanır. Bunun üzerine onun tarafından kaldıkları otelden kovulur. Anjel uzun süreden beri İstanbul'da bulunan bir Fransız ailesine sığınır. Kendini masum tanıttak bir hikâye uydurup yardıma muhtaç bir genç kız tavrı takınır. Bunun üzerine Fransız ailesi ona mürebbiye sıfatıyla iş bulmaya koyulur ve kısa sürede Dehri Efendi'nin konağına mürebbiye göreviyle işe başlamasını sağlarlar. Anjel, Dehri Efendi'ye ve konağa kendini saf ve dindar bir kız diye yansıtır. Haremde tahsil edilen odasının masasından Fransıca İncil, Bosuet'nin 'Tanrı Bilgisi ve Nefis' isimli eserini ve buna benzer birkaç kitabı eksik etmez. Ancak kendisinin gizlice saklayıp fırsatını buldukça okudukları ise;

"Les Aventures d'un Garnizon"

"Un Mari trampe"

"Les Amors du lit"

"Chevalier de fobols"

Les Tableux Vivants"⁸⁷ gibi okuyup da zevk duyabileceği eserlerdir.

Çok geçmeden Anjel, bir durum değerlendirmesi yapıp konaktaki erkekleri baştan çıkarmaya başlar. Dehri Efendi'nin oğlu Şem'i Bey ona âşık olur. Dehri Efendi'nin damadı ve kardeşi birbirlerinin farkına vardırılmaksızın Anjel tarafından odasına alınır. Genç âşık Şem'i Bey eniştesinden kuşkulandır. Öteden beri evde olup bitenlerden haberdar olan aşçı Tosun Ağa, Şem'i Bey'e bütün her şeyi olduğu gibi anlatınca Şem'i Bey, enişte ile Anjel'i bir akşam basmaya karar verir. Fırsatını bulduğu bir zamanda bunu gerçekleştirir. Anjel'in odasına zorla giren Şem'i Bey odada çıplak bir vaziyette bulunduğu Anjel'i sıkıştırarak gardrobun anahtarını alır ve odaya girmeden önce sesini duyduğunu sandığı eniştesini görmeyi beklerken Dehri Efendi gardroptan çıkar.

"Mesail-i Muğlaka"da olay örgüsü itibarıyla romana bakıldığında tali bir konu olarak kalan mürebbiye mevzusuna roman sonunda yer verilir. Paris'e eğitim için giden Abduh Nahifi orada mertliği ve yiğitliğiyle şöhret bulur. Bütün Paris kadınlarının diline düşer. Bu kadınlar içinde güzelliği ve şuhluğu ile tanınmış Madam dö Roz Buton da vardır. Kocası Mösyö Roz Buton karısının güzelliğini içinde kullanarak kısa sürede zengin olmuştur. Gerçekte eşini

⁸⁷ Mürebbiye, s.52.

sevmeyen ve zengin olduktan sonra sefih yaşamı için onu engel gören Mösyö Roz eşini başından savmayı düşünür.

Abduh Nahifi'yi görme merakında olan Madam Roz dö Buton Abduh'un şöhretinden faydalanan sahte Abduh Nahifi'yle görüşme fırsatı yakalayarak onunla görüşmeye başlar. Bu bayanın terzisinin çırağı olan ve gerçek Abduh'un sevgilisi Rozet, sahte Abduh'un vizite kâğıdını Madam Roz'un odasında görünce kıskançlık krizleri geçirir. Fırsatını bularak ikisini birlikte yakalamayı düşünür.

Rozet'deki değişikliği gören Abduh durumdan haberdar olur ve onu takibe alır. Rozet bir gün sahte Abduh Nahifi ile Madam Roz Buton'u izleyerek onları bir otelde yakalar. Gerçek Abduh da tam o zamanda Rozet'in peşindedir. Olay bir sefahat yeri olan bu otelde çözümlenir. Mösyö Roz Buton da metresiyle oradadır. Rozet Madamla sahte Abduh'u görünce sevinir. Mösyö Roz Buton olaya şahit olunca o da sevinir. Çünkü eşini boşamak için sebep bulmuştur.

Abduh Nahifi okulunu bitirdikten sonra Rozetle evlenerek İstanbul'a döner. Madam Roz Buton da eşinden ayrıldıktan sonra yedi sekiz yıl sefalet içinde kalır ve iş bulmak için İstanbul'a gelir. Çocuklarına mürebbiye bulmak için gazeteye ilan veren Abduh Nahifi'nin Aksaray'daki evine gider. Kapıyı açan Rozet onu hemen tanır ve evinden uzaklaştırır. Roman burada son bulur. Ahmet Mithat Efendi Mürebbiye tutacaklara romandaki olayla ders verdikten sonra şu bilgiyi vererek kitaba son noktayı koyar:

*"Dostlara nasihat ederim ki, hanelerine muallime alacakları zaman Fransa maarif nezaretinin muallimeliğe mahsus olan şehadetnamesini arasınlar. Hatta böyle bir şehadetname ibraz olunduğu zaman bile sahte bir şey olmasından emin olmak için Fransa konsülatosuna müracaat külfetinden kaçınmasınlar. Ve illa mualilme diye bir kokot veyahut mütekaid bir aktristi hanelerine almak ihtimali hiç de istib'ad olmaz."*⁸⁸

Bu menfi mürebbiyelere mukabil "Aşk-ı Memnu"da müsbet diyebileceğimiz birisiyle karşılaşırız. Matmazel de Fourton Ancak böyle bir mürebbiye bulmak da Adnan Bey için oldukça zor bir iş olmuştur. Yazar dönem için bir çok olumsuzluklara vesile olan yanlış seçimin mensupları için Adnan Bey'i konu hakkında daha titiz bir tavır takınmaya iter. Böylece bu meselenin yanlışlıklarını da romana taşıma imkanı bulur.

"Adnan Bey, (Nihal için) bir mürebbiye gerek gördü. Çocuklarına mürebbiye arayanlara ilk kabul ettirilmek istenen yaratıklardan, o daha Fransa'dan yeni geldiklerin ileri süren ancak bir bilemedik yerden çok bulunmuş olduklarını açığa vurmayan rahibelerin yetimevlerinde ya da terzi çıraklığında eksik öğrenilmiş Fransızcalarını yapmacık bir ağzın ve söyleyişin süslerine boğmaya çalışan kızlardan bölük bölük gelmişlerdi.

Bugün Alman olduğunu ileri sürerken ertesi gün Sofya Yahudilerinden olduğu anlaşılan, geldiği zaman bir İtalyan kocadan dul kalmış görünerek bir hafta sonra hiç evlenmediğini ağzından kaçırarak kadar yalancılıkta belleği sağlam olmayan bu mürebbiyelerden o kadar korkmuştu ki Adnan Bey kızı için

⁸⁸ Mesail-i Muğlaka, s.350.

başka çıkar yollar düşünmeye başlamıştı."⁸⁹ Tam bu sıralarda karşısına Matmazel de Courton çıkar. Paris'in soylu ve zengin ailelerinden bir olarak dünyaya gelen bu bayan, oldukça iyi niyetli, işini bilen iffetli bir kızdır. Babası servetinin son kalanını da Paris'in Longchamps at koşularında kaybettikten sonra intihar etmiştir. Kendisi Paris'te bir bulvar kadını olmaktansa asaletini ve iffetini muhafaza için akrabalarına sığınmış, onlara yük olmamak için çocuklarının eğitimiyle ilgilenir. Fakat bir kırgınlıktan dolayı İstanbul'a gelmiş ve Beyoğlu'nun seçkin Rum ailelerinde mürebbiye olarak çalışmaya başlamıştır. Daha sonra Adnan Bey'in yalısında çalışmaya başlar.

Adnan Bey'in eşi daha hayattayken yalıya gelen Matmazel de Courton hanımın Bülent'i hayata getirdikten sonra ölmesiyle çocuklara adeta anne olur. Ağırbaşlılığı ve bilgeliği yalı sakinlerinin daima hürmetini kazanmasını sağlamıştır. Ancak Adnan Bey'in Bihter ile evlenmesiyle yalıda huzursuz olan kişilerdendir. Behlül ile yasak ilişkisini bilir ve bunun Bihter farkındadır. Bu nedenle Bihter onun Behlül ile ilişkisinin sağlıklı devamı için sakıncalı görür ve Matmazel de Courton'a kendisince istemediğini hissettirir. Matmazel de Courton bunun üzerine asaletine yaraşır şekilde yalıdan ayrılmayı tercih ederek bir bahane ile memleketi Paris'e döner.

"Kadın Kalbi" romanında Nahifi Paşa'nın ölümü üzerine Hanımefendi Cavidan'a eskiden beri mürebbiyesi olan Madam Vazil Vurson yerine genç ve şen bir mürebbiye tutmak ister. Çünkü Madam Vurson çok disiplinli ve ciddidir. Hanımın bu arzusunu sezen Madam, Paşa'nın ölümüyle kendisine git denilmeden izin alarak Fransa'ya döner. Hanımefendi buna çok sevinir. Cavidan'a arkadaşlık ve mürebbiyelik edecek Madam Polini isimli bir bayan tutar.

Madam Vazil Polini Ladriye, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 'Mürebbiye' romanındaki Anjel gibi aşk yorgunu kadındır. Paris'ten gelmiş, yirmi üç yaşlarında güzel ve çekici biridir. Konağa beraberinde şenlik de getirir. Derslerinde Cavidan'a aşk romanları okutarak onun kısa süre içinde aşka dair duygularının gelişmesini sağlar. Ancak konak yaşamı zamanla Madam Ladriye'yi sıkırmaya başlar. Kendini avutmak için çareler arayan Madam'ın Cavidan'ı seven Ahmet Baha dikkatini çeker. Onunla ilgilenip kalbini kazanmaya çalışır ve bunu kısa sürede başarır. Bu durum Cavidan için felaketler doğurucu olaylar hazırlar. Daha sonra Cavidan ile nişanlanacak olan Ahmet, Madamın aşkı uğruna nişanını bozar ve onunla Beyoğlu'na yerleşir. İki yıl Ahmeti le yaşayan Madam Ladriye onun parasızlığını anlayınca bir gün arkasına elveda mektubu bırakarak Paris'e döner.

⁸⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, (Yayına Haz. Şemsettin Kutlu) İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s.61.

D. PARİS'TE İKÂMET EDEN ROMAN KAHRAMANLARI

Vakasının bir kısmı Paris'te geçen romanlar yanında, Paris'in asıl mekân olduğu bir çok romandan da söz etmek mümkündür. Bu ilgi, Paris'te yaşayan ve aslen Fransız bir çok kişinin romana girmesine neden olmuştur. Onların birbirleriyle ilişkileri, Paris yaşamını aksettirici bir özelliğe de sahiptir. Türk kahramanların Paris'te bulundukları sırada bunlarla tanışmaları onların romana kahraman olarak girmesini sağlamıştır.

Olay örgüsünün hemen tümüyle Paris'te yaşandığı, "Paris'te Bir Türk" romanında orda ikâmet eden roman kahramanları diğer eserlerden daha çoktur. Hepsinin kendine özgü özellikleri olan bu kahramanlardan Madam Doleşen, Nasuh'un İstanbul'dan Marsilya'ya gelmesinden sonra bir iki gün burada kalır. Bu seyahat ederken Madam Doleşen ile tanışır. Yetimhanede büyüyen Doleşen, burada Madam Katerin'in arakdaşı olur. Yetimhaneden ayrıldıktan sonra Juruvelili bir delikanlı olan Mösyö Aleksandr ile evlenerek onun köyüne yerleşir. Orada bahçevanlık yaparak geçinirler. Köylerine senenin belli zamanlarında zengin biri gelir. Bu adam Doleşen ve kocasının bahçevanlık yaptıkları evin sahibidir. Doleşen ile ilgilenir. Ona büyük bir servet karşılığında metreslik teklif eder. Doleşen bu teklifi kabul eder. Kocasına ne kadar yalvarırsa da ikna edemez. Britanya asilzadelerinden olan bu adam, Doleşen'i kiliseye götürüp evladı olarak kaydeder. Etrafa babası izlenimini vererek aynı evde yaşamaya başlarlar. Doleşen'in yaşlı olan âşığı birkaç yıl içinde ölür ve bütün servetini Doleşen'e bırakır. Doleşen lakabı da bu adamdan kendisine kalır. Genç yaşlarında dul kalan Doleşen Paris'in birçok sefahat alemlerine girip çıkmaya başlar. Nasuh ile tanıştıktan sonra onu buralara götürür ve Nasuh'un Paris'in sefahat yerleri hakkındaki merakını giderir. Fakat asıl amacı Nasuh ile aralarında bir bağ kurmaktır. Nasuh Doleşen'in bu emelini hissederse de ona bu konuda olumlu karşılık vermez.

Madam Doleşen evinde Nasuh'un tanıdığı henüz yeni rahibe olmuş hemşire An da Parislidir. Onun rahibelğe uygun fıtratı olmadığını anlayan Nasuh, Hemşire An'ı bu yoldan vaz geçirmek için kendine bir dizi âşık-ı müstetir rümuzlu bir mektuplar yazar. Çok geçmeden bu mektuplar Hemşire An'a tesir eder. Onunla tanışmak isteyince Nasuh, âşık-ı müstetir diye Mösyö Aleksandr'la An'ı tanıştırır. Birbirlerine alışacak ve Aleksandr'ın An'a evlenmeyi teklif edecekken Nasuh, onu Doleşen ile görüştürür.

Mösyö Aleksandr, Madam Doleşen'in kocasıdır. Âşık-ı müstetir olarak Hemşire An ile tanıştırılan bu adam köylü olduğundan önce Nasuh'tan iyi bir kibarlık dersleri alır ve Hemşire An'a koca olacak duruma gelir. Hemşire An, rahibelği terkeder ve o da kendini Mösyö Aleksandr'a eş olmaya aday yapar. Ancak tam bu hazırlıklar içinde Nasuh, Aleksandr ile Doleşen'i tanıştırır. Eski karı koca kısa sürede birbirlerine ısınıp tekrar evlenirler.

Hemşire An, önceden Madam An olan bu bayan, çok zengin bir ailenin kızı olup ailenin tek varisidir. Yaşlı dayısının ölümüyle aile mirasına sahip olur. Çok serbest bir yaşam sürerken kendisiyle mirasından dolayı biri evlenmek ister.

Dostlarının ikazlarına rağmen bu adam ile evlenen Madam An, servetinin önemli bir kısmını kocasına kaptırır. Terkedildikten sonra rahibe olmaya karar verir ve servetinin kalan kısmını kiliseye vererek bakir ünvanı alıp rahibe olur. Hemşire An diye anılmaya başlanır. Nasuh ile Doleşen'in evinde tanışan Hemşire An, onunla İslamiyet-Hıristiyanlık, çok evlilik ve kadın-erkek münasebeti üzerine tartışır. Nasuh onun cehaletini ve rahibe olmaya uygun olmayan yapısını keşfederek onu bu yoldan çevirmeye karar verir ve yukarıda bahsi geçen olayları yaşar. Neticede kimsesiz kalır. Nasuh onu zorla oynatıldığı bir kumar yununda kazandığı seksen bin frankı verir ve rahibeliği bırakan An'a yeni bir yaşam sahifesi açmış olur.

Madam Virjini ise Paris'in lokantalı bir otelinde kasiyer olarak çalışmaktadır. Biri kız diğeri erkek iki kardeşi vardır. Güzel olmakla birlikte iffetlidir. Nasuh'un çalıştığı lokantada bir iki kez yemek yemesi sırasında tanışır. Kısa sürede Nasuh'un takdirini kazanır. Kendisi de Nasuh'a ilgisiz kalmaz. Nasuh'un evlendirmek istediği fakat başaramadığı Polin ve Pol'un intiharları akşamı Nasuh Virjini'nin evine gider ve bedbaht olduğunu itiraf eder. Onunla dertleşir, o anda Nasuh'a karşı büyük bir muhabbet duyan Virjini onu evlenme teklifi eder. Nasuh bu teklifi kabul eder. Virjini Müslüman olur ve evlenirler. Nasuh, Virjini kardeşlerini yetiştirme yurduna kaydedip onlara sonraki yaşamları için yüklü bir para bırakır. Virjini ile İstanbul'a döner.

Madam Polin Herien, Nasuh'un komşusu Herien ailesinin on sekiz yaşındaki kızlarıdır. Bu kız Nasuh'u tanıdıktan sonra ona büyük bir aşk duymaya başlar. Fakat Nasuh onu kızkardeşi gibi sever. Nasuh, Polini bir süvare eğlencesinde görüp âşık olan Simon Angonsak isimli gençle evlendirmek ister. Ressam olan bu genci takdir eden Nasuh, Polini'ye onu tavsiye ederse de Polini buna pek yanaşmaz. Bir çok gayretler sarfeden Nasuh, onları evlendirmeyi başaramaz. Bunda Polini'nin kendisine olan aşkı ile beraber bir Fransız kızı için çok büyük eksiklik sayılan çeyizsizliğinin de rolü vardır. Polini bütün bunlara dayanamayarak bir mektup yazıp intihar eder. Simon Angonsak Polini'yi bir süvarede görüp âşık olan genç ressamdır. Hayatta kimsesi olmayan bu delikanlının yetmiş seksen bin frank serveti vardır. Aynı zamanda resim yaparak da para kazanmaktadır. Polini ile evlendirmeyi düşünür ve bu konuda Nasuh'tan yardım ister. Ancak kendisinin ve Nasuh'un bütün çabalarına rağmen Polini bu evliliğe yanaşmaz. Peşinde Simon ile evlenmeme nedenini belirten bir mektup bırakarak intihar edince Simon da bu mektuba bir zeyl ekleyip o da intiharla yaşamına son verir.

Mösyö Herien, tarih hocalığı yapan bu zat oldukça iyi bir insandır. Prensipli yaşamı kendisini mesleğinin adamı yapmıştır. Orta halin altında olan maddi varlığıyla ailesini huzur içinde yaşatmaya çalışır. Kızları Polini'nin çeyizsizliği kendisini ve eşini üzer. Polini intihar edince çok büyük ye'se düşerler.

Madam Garnol, Mösyö Herien'in baldızı olan dul bir kadındır. Genç, güleç ve ahlâklı zayıf biridir. Nasuh'a bir çok davetkâr tutum sergilerse de ondan karşılık göremez.

"Can Kurtaranlar" romanında çançanlık ve çalaçanlık adı verilen müsamere toplantısında hayatta karşılaştıkları önemli olayları anlatanlardan üçüncüsü ve aynı zamanda sonuncu anlatıcı ihtiyar da bir Parislidir.

Bu adam, Paris'e öğrenci olduğu sırada, orada ikâmet eden bir kıza âşık olmuştur. Pepi diye çağrılan bu kız, çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu Kartiye Loten'de kalan bir aileye mensuptur. Asıl adı Polin Karaker'dir. Çok dağınık bir yaşamı olup gayr-i ahlâki bir yapıya sahiptirler, Popi'nin Alfred isimli bir sevgilisi vardır. Güzel ve çekici bir kız olan Pepi'ye o zaman genç olan anlatıcı ilk kez Termvil'de rastlar. Deniz hamamlarının bulunduğu bu yerde Pepi'yi deniz kıyafetiyle görür ve âşık olur. *"...Aman Ya Rab! Ne kadar güzel!...Orada oturup bekledim. Bir çaryek saat sonra kız denizden çıktı ha! Bakınız az kaldı unutacak idim. Güzel kız öyle yüzüyor öyle yüzüyor ki!.."*⁹⁰

Pepi'nin Memi diye çağrılan ve romanda gerçek adı verilmeyen sefih bir annesi vardır. Kocasıyla daima kavga eder. Kızını da kendi gibi yetiştiren bu kadının Oskar isimli bir âşığı vardır. Pepi'nin babası ise işsiz bir kumarbazdır.

"Cellat" romanının olay örgüsünün hemen tamamı Paris'te geçmektedir. Kahramanlarının çoğu Parislidir. Bu nedenle Parisli bir çok kişiyle karşılaşmaktayız. Romanın başkahramanı Andre Gocafo, Simon Grace isimli bir cellatın yirmi yıl birlikte yaşadığı bir kadından çocuğudur. İyi bir eğitim gören Andre, mert, cesur ve yakışıklı bir gençtir. Geçimini gazete muhabirliği ile sağlamaktadır. Babasının cellat olduğunu öğrenince bundan büyük bir utanç duyar. 'Mesail-i Muğlaka'nın kahramanı Abduh Nahifi gibi bir gün Stephani isimli genç bir kıızı rahatsız eden birinden kurtarır. Centilmenliği kızla yaklaşmasına neden olur. Daha sonra birbirlerini sevmelerine ve Stephani'nin kendisiyle evlenme isteğine rağmen ondan uzak durmaya çalışır. Ancak babasının kendisine ve ülkesine bir çok zararı dokunan Simon Ponkar'ı öldürmesiyle onunla kıvanç duyar ve bu olay üzerine Stephani ile evlenirler. Babası ise gruruyla idam edilir.

Andre Gocafo'nun babası Simon Gras yetmiş yaşlarında iyi yürekli bir insandır. Uzun süre Napolyon'un cellatlığını yapmıştır. Napolyon'dan sonra yine mesleğini sürdüren Simon Gras, yaptığı işi gerçekte sevmemektedir. Her akşam içki içerek uyuyabilir. Nikahsız yaşadığı eşi kendisinin cellat olduğunu öğrendiği zaman evini terkeder. Yalnız yaşayan Simon Gras, kendisini ilahi adaletin uygulayıcısı olarak görür ve böylece teselli bulmaya çalışır. Oğlu Andre'yi çok sever. Onun arasına yanına gelmesinden çok memnun olur. Andre'yi öldürmek isteyen vatan haini Simon Ponkar'ı öldürerek polise teslim olur. İdam cezasına çarptırılır.

Simon Ponkar oldukça kurnaz biridir. Krallık yönetiminde hükümet muhasebecisiyken daha sonra Napolyon'un Elbe Adası'ndan gelmesiyle kurulan imparatorluk yönetimiyle de temas kurmayı başarır. Aslında krallık taraftarları ile imparatorluk taraftarları birbirlerini sevmeyizler. Simon hayatını hep düzenbazlık ile kazanmayı hedeflemiştir. Pol Tonac ile iş münasebeti kurduğunda Stephani'ye âşık olur ve onunla evlenmek ister. Stephani bu teklifi kabul etmez. Simon Ponkar bunun sebebini Andre'ye bağlar ve onu öldürmek ister. Bunun için Stephani'yi rahatsız ederken Andre'nin dövdüğü Leun'u kullanır. Ancak bunu başaramaz. Andre'nin babası çok geçmeden onu öldürür. Simon Ponkar, aynı zamanda vatan

⁹⁰ Can Kurtaranlar, s.68-69.

hainidir. Napolyon'un Avrupa'ya açtığı ilan-ı harpte İngilizlerle savaşırken ordusuna hizmet edip saf değiştiren birkaç generali Simon Ponkar aldatmıştır.

Leun, Paris'li olan bu genç Sokar ailesine mensuptur. Ailesinden kendisine kalan mirası sefahatte harcar ve bununla da yetinmeyerek kızkardeşinin üçyüz bin franklık çeyizini de bu yolda kullanır. Stephani ile evlenerek tekrar servete ulaşmayı düşünür. Ancak Stephani'yi elde edemez. Bu nedenle onu rahatsız etmeye başlar. Bir gün Stephani ile annesini rahatsız ederken Andre onlara rastlar ve Stephani ve annesine yardım için Leun'la kavga eder. Kavga sırasında silahsız olan Andre'ye silahla saldırır. Buna rağmen Andre'den dayak yer ve tutuklanır. Silahsız birine silahla saldırdığı için iki yıl hapse mahkum edilir. Mahkumiyeti dolmadan Simon Ponkar tarafından Andre'ye karşı kullanılmak üzere hapisten çıkartılır. Simon'un azmettirmesiyle Andre'yi bir gün takip ederek fırsatını yakalayıp arkadan silahla vurur. Bunu kutlarken dostu sandığı Simon Ponkar tarafından polise ihbar edilir ve tekrar ağır bir ceza ile hapsedilip daha sonra idam edilir.

Pol Tonac Napolyon Bonapart'ın sevdiği bir adam olup Stephani'nin babasıdır. İyi niyetli bir işadamıdır. Napolyon'un ordusuna erzak tedarik eder. Napolyon'un Elbe Adası'na çekilmesiyle işleri bozulur ve çok zenginken fakirleşir. Bunda Simon Ponkar isimli her yönetime kendini sevdiren bukalemun tavırlı kurnaz siyasinin parmağı vardır. Napolyon'un Elbe Adası'ndan gelerek yüz günlük hükümetini kurması üzerine tekrar orduya erzak tedarikine başlar ve kısa sürede tekrar eski varlığına kavuşup borçlarını öder.

Stephani Tonac, Pol Tonac'ın kızıdır. Çok güzel bir kızdır. Andre ile tanışınca kadar bir çok evlenme teklifi alırsa da reddeder. Bir gün annesiyle kendisini rahatsız eden Leun isimli gence karşı koyan Andre ile tanışır ve ona ilgi duyar. Bu ilgi daha sonraki görüşmeleriyle aşka dönüşür. Andre'den evlenme teklifi beklerken Andre kendisinden uzaklaşır. Stephani buna bir mana veremez ve çok üzülür. Daha sonra Andre'nin mesafeli durma nedeninin babasının cellat olmasından kaynaklandığını öğrenir. Başta kendisi de buna üzülürken babasının yardımıyla bu üzüntüsünü atlatır ve daha sonra Andre ile evlenirler.

Midhat Efendi'nin "Hayret" romanında kahramanlar Paris'e gitmelerine rağmen pek kimse ile temasları olmaz. Paris'te ikâmet eden kişi olarak karşımıza sadece Mösyö İdgarlonmed çıkar. Lord Charles'i diğer adıyla Sarpson'un daha iyi yargılanması için onun önceki isim ve fiillerini, sabıkasını tek tek elde etmiş bir sorgu hakimidir. Oldukça zeki ve çalışkan olan bu adam elli yaşlarında biri olup adalete inandığından dolayı kendini mesleğine adamıştır.

"Tezki-i Mazi"nin olay örgüsü Paris'te geçer. Kahramanları birer Parislidir. Şair Piyer'in kızı olan Orora, oldukça güzel ve bir o kadar da iyi bir kızdır. "*Orora melek gibi kızdır. Orora, Venüsten dünyaya gelmiş sanılacak derecede cazibeli, münevver bir çehreye maliktir. Altın renginde saçlarını görenler Cenab-ı Hak güneşi bu kızın başına talluk eylemiş sanırlar...*"⁹¹ Bu derecede güzel olan Orora'nın güzelliği kendisi ve sevgilisi Refail'i felakete sürükler. Refail'e âşık Ojeni'nin entrikalarıyla bilmeyerek Refail'i öldürür. Daha sonra verem hastalığına yakalanarak kendisi de ölür.

⁹¹ Tezki-i Mazi, s.5.

Romanın erkek kahramanı Refail, Orora'yı seven gençtir. Kendisini seven Ojeni'ye ilgi göstermemesi onu karşısına almasına neden olur. Böylece Ojeni ikisini de kıskanır ve oynadığı bir oyunla farkında olmaksızın Orora'ya Refail'i vurdurur. Refail, Orora'nın kalbine sapladığı bıçakla ölür.

Ojeni Refail'i seven kız. Refail'in Orora'ya âşık olmadan önce kendisine ilgi göstermesi ümitlerini arttırmış, ancak Orora'yı tanıdıktan sonra ona âşık olan Refail, tercihini Orora'dan yana yapınca Ojeni kıskançlık krizleri geçirir. Orora ve Refail'den intikam almaya karar verir. Bunun için Orora'ya âşık Pol'u kullanır. Refail'i evinde alıkoyup onu sarhoş ederek uyutan Ojeni evine davet ettiği Orora'yı kaçıtır. Uykulu olan Refail'i Orora bıçakla öldürdükten sonra odayı aydınlatan Ojeni kahkahalar atar. Dehşet içinde kalan Orora elindeki bıçağı Ojeni'ye saplar.

Şair Piyer, Orora'nın babasıdır. Romanda sadece iyi bir şair olmasından başka bilgi edinemiyoruz. Kızları Orora'nın ölmesi kendisi ve eşini çok üzer. Bir ara Pol'e şiir dersi verires de Pol'de yetenek olmadığından faydalı olamaz.

Pol şairlik yeteneğine ve duygu dünyasına sahip olmayan bir gençtir. Buna rağmen Orora'nın babası şair Piyer'den şiir dersi almak için evlerine ziyaretlerde bulunur. Bu ziyaretler esnasında Orora'yı görüp ona ilgi duyar. Ancak ona ilgisini davranışlar sergilerse de ondan cevap alamaz. O da tıpkı Ojeni gibi kıskançlık krizleriyle Orora'nın sevgilisi Refail'den nefret duyar. Bundan dolayı Ojeni ve kendisi reddedilen âşıklar olarak iki sevgiliyi ayırmak için birlikte hareket ederler. Refail'i öldürmeye karar veren Ojeni'nin arkadaşı Lorans'ı öldürdüğünden ve bu konu Ojeni'nin bilmesinden dolayı ona uymak zorunda kalır. Çünkü Ojeni bunu kendisine karşı kullanmasından korkar. Bu nedenle ona uyararak istediği şekilde hareket eder.

Ahmet Mdthat Efendi'nin olay örgüsü Paris'te geçen eserlerinden biri de "Kismetinde Olan Kaşığında Çıkar" romanıdır. Eser zengin ve sefahate düşkün insanlardan oluşan kahraman kadrosuna sahiptir. Baş kahraman Oktav'dır. Paris'i soylu ailesine mensup olan Oktav'ın diğer ismi Dük Deparyezi'dir. Yakışıklı, çapkın ve sefih bir kişidir. Bu yönünden dolayı kendisine dönemin Don Juan'ı denir. Ailesinden kendisine kalan serveti eğlence yolunda harcamaktan çekinmez. Bütün günlerini bu yolda harcar. Yirmisekiz yaşlarında olan Oktav, aşk konusunda çoğu kişinin başvurduğu bir kişidir. Kendisinden yardım isteyenlerden biri de dostu Mösyö dö Munberun'dur. Ona yardımcı olup evlenmesini sağlar.

Mösyö dö Munberun, Oktav'ın yakın arkadaşı olan bu genç yirmi iki yaşındadır. Saf ve iyi niyetli biridir. O da arkadaşı Oktav gibidir. Onun yanında olup eğlence ve sefahat bütün günlerini doldurur. Ancak tanıştığı asil ve zengin bir kızla evlenmek ister. Bu arzusunu metresi Madam Darevel'in duyarak engel olmasından korkar. Bu yüzden Oktav'dan yardım ister. Ona metresi Darevel'e önceden gönderdiği aşk mektuplarını alması için ricada bulunur. Çünkü bu konuda Madam Daravel'in evliliğini önlemek için elindeki mektupları kullanmasından korkmaktadır. Oktav, arkadaşına yardımcı olur ve Madam Daravel'den Munberun'a ait mektupları alır. Böylece mösyö dö Munberun gönül rahatlığıyla evlenir.

Madam Daravel, Mösyö dö Munberun'un metresi. Yaşlı ve zengin bir kocası olan bu kadın, kocasını Munberun ile aldatır. Hafif meşrep ve şen yapılı biridir. Munberun'un kendisinde bir çok aşk mektubu vardır. Evlenmeye karar veren Munberun Madam Daravel'in buna kızacağını sanır ve onun elindeki aşk mektuplarını kendisine karşı kullanacağını düşünür. Oysa Madam Daravel Munberun'un evleneceğini duyduğunda oralı bile olmaz. Onun mektuplarını almaya gelen Oktav'a hiç zorluk çıkartmadan elindeki mektupları verir.

"Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar"daki Duran ailesi de Paris'te ikâmet eden roman kahramanlarıdır. Bu ailenin asaleti çok eskilere dayanmayıp Napolyon Bonapart döneminde kendilerine asalet verilen ailelerdendir. Bu ünvanı alan Duranların en büyüğü orduda yüksek rütbeli bir subayken Fransız ordusuna mensup Demir Bey ile yaptığı düelloda ölmüştür. Bu nedenle oğlu Kont Duran Demir Bey'den intikam almaya yemin etmiştir. Demir Bey'in kızı Polini'ye sahip çıkan Kont Duran onun kimin kızı olduğunu bilmemekte ve şahsiyetinden dolayı ona büyük saygı duymaktadır. İyi bir insan olan Kont Duran oldukça da zengin bir insandır.

Madam Rozali aslen İtalyan olan bu bayan hiç evlenmemiş bir kızdır. Paris'te pansiyonculukla geçimini sağlar. Polini'nin çok sevdiği bir kişidir, pansiyonda hep kız vardır. Kızdan başkasını kabul etmezken Polini'nin ısrarlarıyla Mustafa Kamareddin'i pansiyonuna kabul eder.

Pudor, bir ressam çırağı olan bu genç zeki fakat fakir biridir. Mustafa Kamareddin'in arkadaş grubundayken onlardan ayrılır ve Mustafa'dan nefret edip onu bir şekilde zarar vermek ister. Bu yüzden Mustafa Kamareddin'in metresi sandığı Polini'yi işçisi Lini ile karıştırarak kalbini kazanmaya çalışır. Bu pek zor olmaz. Çünkü Lini kendisi ile ilgilenmesine kısa sürede cevap verir. Ancak Lili'yi pahalı lokanta ve kafeye götüren Pudor'a bu pahalıya mal olur.

Lini Polini'nin baş işçisi. Polini'nin atölyesine gidip gelen Mustafa Kamareddin'e âşık olur. Ancak Mustafa'dan karşılık göremez. Bu nedenle Polini ve Mustafa'yı birbirlerine âşık sanarak onları ayırmaya çalışır. Dolayısıyla Mustafa'nın arkadaşı Pudor'un kendisine kur yapmasına ses çıkarmaz. Mustafa ile Polini'nin arasını açmak için çok uğraşırsa da başarılı olamaz. Madam Rozali'nin pansiyonunda kalan Lini, yirmi beş yaşlarındadır. Polini, Lini'nin bu kötü niyetini anlayınca kovar.

Polini'nin annesi, Demir Bey ile birbirlerini severek evlenip daha sonra Marsilye'ya yerleşirler. İyi kalpli ve güzel bir kadındır. Demir Bey ile çok sade bir yaşam sürerler. Orduya mensup olan Demir Bey'in Cezayir'de başına bir çok hadise gelir. Bundan dolayı Marsilya'ya dönemez. İstanbul'a giderek oraya yerleşir ve evlenir. Polini'nin annesi, yaralılara bakmak için orduya yazılır. Bir savaşta yaralanan askerler içinde Demir Bey'e rastlar. Onunla İstanbul'a gelir ve Demir Bey'in müslüman olmasından dolayı müslüman olup onunla tekrar evlenecekken Demir Bey'in evli olduğunu öğrenir ve kızarak İstanbul'dan ayrılır. Bu arada Polini'yi doğurur. Onu Paris'te yatılı olarak bir okula verir ve çok geçmeden ölür.

Ahmet Midhat Efendi'nin Paris'te geçen romanlarından olan "Diplomalı Kız"da kahramanlar Parislidir. Eserin baş kahramanı Juli, on yedi, on sekiz

yaşlarında genç bir kızdır. Yoksulluklarından dolayı oldukça zayıflamış ve çelimsizleşmiştir. Ancak bakıldığı takdirde güzel olabilecek bir kızdır. Babası Jon'un teşvik ve tavsiyesiyle okula gideceği zaman dönemin moda mesleği olan Muallimelik okulunu tercih eder. Çok zor şartlarda okulunu bitirir ve diplomasını alır ve böylece diplomalı kız olur. Edebiyata ve şiire bir hayli meraklıdır. Bu yüzden ünlü şairlerin şiirlerini ezberler.

Okulunu bitirdikten sonra bir çok müesseseye müracaat ederse de iş bulamaz. Bunda gösterişli ve işveli bir kız olmayışının rolü vardır. Ailesi kendisini okutma uğruna bütün varlıklarını harcamış ve bu nedenle yoksul düşmüştür. Bazen yiyecek bir lokma ekmekleri dahi olmaz. Juli buna çok üzülür, fakat elinden bir şey gelmez ve büyük bir yeis hali yaşar.

Günün birinde ihtişamlı bir cenaze arabasından büyük bir çiçek demetine rastlar. Bu çiçek demetini parçalara ayırarak şiir okuma eşliğinde tiyatro salonu önünde satar. Çiçekleri sattığı akşam yüz elli frankla evine döner. Ailesine iş buldum diye her akşam bunu devam ettirir. Bir ay içinde büyük bir servet biriktirir. Rişaldo Sokağı'nda bir apartman dairesi alır ve içini döşeyerek ailesini buraya getirir.

Mösyö Jan Döpre Juli'nin babası demirci ustası olan bu adam iri yapılı ve yakışıklı bir kişidir. Juli'nin annesi Madam Polini ile evlenene kadar hiçbir kadınla münasebetini evliliğe kadar sürdürmemiştir. Madam Polini'nin diğer bir çok kadından üstün vasıfları kendini cezbetmiş ve çocukları Juli doğunca da evlenmişlerdir.

Felsefe ve edebiyata meraklı olan Jan Döpre, Hürriyet-i Akide taraftarıdır. "...Volter mezhebine sahip olanları seviyor idi. Hürriyet-i Akide taraftarı olup '- Ben dinsizim!' dediği zaman adeta mağrur görünür idi. Vakıa dinin ne olduğunu bilmediği gibi dinsizliğin ne olduğunu hiç bilmiyor idi."⁹² Okumaya ilgi duyar bu yüzden Juli'yi okutur. Bir çok güçlükleri göğüsleyerek onu okutmayı başarır. En büyük zevki Juli'den şiir ve edebi parçalar dinlemektir.

Madam Polini Döpre Juli'nin annesi olan bu kadın kırk yaşlarındadır. Gençliğinde çamaşırcılık ve temizlikçilik gibi işler yapmış, Jan Döpre ile evlenince bir süre daha bu işleri sürdürmüş ve sonra evinin hanımı olmuştur. Gençliğinde parayı güçlkle kazanması kendisini tutumlu biri yapmıştır. Bu yüzden Juli'nin okul masraflarından dolayı şikayette bulunursa da kocasının bu konudaki kararlılığını aşamaz. İsteği kızı Juli'nin de kendisi gibi kısa sürede hayata atılmasıdır. Juli'nin okulu bitirdikten sonra iş bulamaması kocasıyla sık sık kavgaya kızına da serzenişte bulunmasına neden olur.

Juli'nin ailesinin çatı katında kaldıkları binanın kapıcısı olan karı ve koca dedikoducu sefil tiplerdir. Yazarın isimlerini vermediği bu aile Juli'nin çiçek satıcılığından dolayı evine geç vakitte araba ile gelmesini kötüye yorarak Juli'nin babası Mösyö Jan'ı bu konuda kötü zanna düşürücü bilgi verirler. Kıskanç, acımasız ve meraklı yapıları Juli'yi kendilerinden nefret ettirir.

"Ana Kız" romanının kahramanları da Paris'tedir. Jörmin Valde altmış-yetmiş yaşlarında yaşlı biridir. Lyon'un köylerinden birinde doğar. Gençken çok

⁹² Diplomalı Kız, s.33.

güzel olan Jörmin Valde, iffetli, çalışkan ve dindardır. Paris'te çalışan kocası Mişel Nardik ile evlenince Paris'e gelen Jörmin Valde mutlu bir yaşam sürer. Kızları Anjelik'i kendileri için zor olsa da okutan karı koca bu zorluklar karşısında yılmazlar. Anjelik'in eğitim masrafı kendilerini aralıksız çalışmaya iter. Bu hızlı ve güç çalışma temposu sonucu kocasını kaybeden Jörmin Valde kızını kendisi okutmayı başarır. Ancak kızı çok sürmeden evlenir ve çocuk sahibi olur. Kocasını öldürme de çocuğunu Jörmin Valde'ye bırakarak sefahate dalar. Bu Jörmin Valde'yi çok güç duruma düşürür. Jörnim Valde'yi sıkıntıdan kocasını tanıyan eski bir zengin tanıdık kurtarır. Torunundan artık emin olan bu yaşlı kadın çok sürmeden ölür.

Mişel Nardik, Jörmin Valde'nin kocasıdır. Paris'te uzun müddet çalışır ve sonunda evlenmeye karar verir. Bunun için Paris kızlarını tercih etmeyerek asil yurdu olan Jörmin Valde'nin köyüne yakın köye gelir. Çok sürmeden de yaptığı araştırmalar sonucu Jörmin Valde'yi bulur ve onunla evlenir. Birlikte Paris'e yerleşirler. Benzer karaktere sahip karı koca mutlu bir yaşam sürerler. Paris'te zengin bir konakta çalışan Mişel efendisi öldürme yerine geçen oğlu tarafından kapı dışarı edilir. Bu hayatlarının güçleşmesine neden olur. Kızları Anjelik'i okutmaya karar veren Nardik'ler çok çalışırlar. Bu mesalsiz çalışma sırasında Mişel Jörmin Valde'nin yaptığı kurabiyeleri bir kış günü satarken yakalandığı zatürreden ölür.

Anjelik, Mişel ve Jörmin Valde çiftinin kızlarıdır. Anne ve babasının zorluklarla okuttukları Anjelik, güzel, şuh ve hafif ahlâklı bir kızdır. Babasının ölümünden sonra kendisini Tuyler bahçesinde görüp âşık olan Pol la Endru isimli bir gençle evlenir. Gününbirlik kazanıp geçimini sağlayan bu genç aynı zamanda sefahate meraklı biridir. Birbirleriyle mutlu olamayınca mutluluğu evlerinin dışında aramaya koyulurlar. Daha sonra Anjelik'in kocası Pol ölür. Anjelik daha kocası hayattayken sefahata alışmış, daha serbest bir yaşam sürmeye başlar. Bu arada kocasından olan kızı Juiz'i Jörmin Valde'ye terkederek rahatlar. Çok sürmeden annesi izini kaybeder. Adını Jijik olarak değiştiren Anjelik güzelliği ile Paris'te ünlü kadınlar arasında ismi anılmaya başlar. Bununla birlikte Velevsipite (bisiklet) ilk binen bayan olması şöhretini daha da attırır. Velevsipit'i kullanırken giymek için diktirdiği oldukça dekolte elbiseyi moda yapan da kendisidir.

Anjelik sefih yaşamından dolayı erkence yaşlanır ve aynı zamanda zührevi bir hastalığa yakalanır. Bu hastalığından dolayı çirkinleşir ve yüzüne bakılmaz bir hale gelir. Kilise köşelerinde dilenerek yaşamını sürdürür. Kızı Luiz evlenirken nikahının kıyıldığı kilisede bulunan Anjelik'i kızı tanıyamaz.

Baron Marsel dö Karniyo, Jörmin Valde'nin kocası Mişel Nardik'in eski aşinalarından bu zat, oldukça iyi yürekli bir asildir. Jörmin Valde'yi Paris bulvarlarının birinde ıslanmış kurabiyeleriyle perişan bir halde görerek ona vizit kâğıdını verir. Jörmin Valde'nin verilen adrese gitmesi üzerine kendisi ve torunu Luiz ile çok yakından ilgilenir. Luiz'i konağına ailesinin yanına alır; Jörmin Valde'ye ise ayda yetmiş beş frank aylık bağlar. Daha sonra Jörmin Valde'nin vefatıyla Luiz'i iyi bir insan olan Emil isimli bir subayı ile evlendirir.

Siyaset ile ilgilenmeyen ve mütevazî bir yaşamı tercih eden Karniyeller en eski Fransız ailelerindendirler. Paris'te yaşadıkları halde modaya itibar etmezler. Baron Marsel Fransa meclis ayanıdır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye" isimli romanında olay örgüsü Paris'te başlar, İstanbul'da son bulur. Romanda Paris'te ikâmet edenler Mürebbiye Anjel ile ilgili olan kişilerdir. Bunlardan biri büyük yazar Mösyö Baudelaire'dir. Bir hayat kadınının kızı olan Anjel genç kızlığa ulaşır ulaşmaz annesinin bir benzeri olur. Mösyö Andre'den gebe kalır. Bunun farkına varan Anjel. Mösyö Andre'ye gelir, ancak Andre onu kovar. Kendisi gibi çocuğunun da babasız dünyaya gelmemesi için Anjel, ona baba bulmaya başlar. Bunun için Paris'te dönem için şöhret olan yazarına gider. Çünkü, *"Anjel'in yatak arkadaşlığı ettiği hesapsız Mösyöler içinde çocuğuna baba olmak üzere Andre'den sonra Bodler'i seçmiş olması bu adamın yazar olması, yazarlığın hassas sanılan hissiliğinden, kalp inceliğinden faydalanmaktan çok başka mühim bir sebepten ileri gelmişti. O mühim sebep de Bodler'in 'Sefil çocuklar veya Tabi Evlat' diye beş perdelik bir dramın yazarı olmasıydı."*⁹³

Bodler, kalemyle geçinen ve Fransızların 'moralist' dedikleri yazarlardandır. Oldukça zeki olan yazar, iyi biri olarak tanınır. Fakat kendisi gayr-ı ahlâki bir hayat sürer. Örneğin Anjel gibi bir kadınla *"...Bulvar Dezitalya'da köşe başında rast gelir...Ormanın kestane ağacı altında filen filan maddelere uzun uzadıya bahisler yürütür. Filan lokantada yemek yiyip de geceyi de filan yerde geçirir."*⁹⁴

Anjel'in kendisinden olduğunu iddia ettiği çocuk için çok iyi ikna yeteneğini kullanarak çocuğun babasının ne kendisi ne de başkası olduğunu Anjel'e kabul ettirir. Bunun yerine Anjel'in mesleği ile ilgili bir kitap yazarak kitap gelirlerini çocuğa bağışlayabileceğini teklif eder. Anjeel buna memnun olur. Bodler de dediğini yapar. Kitap piyasada çok rağbet görür. Büyük bir gelir elde eden Bodler, Anjel'e bu konuda söz verdiğinden pişmanlık duyar ve bu parayı sefahat yolunda tüketir.

Mösyö Andre, Anjel'in çocuğunun gerçek babası sandığı kişidir. Bu iddialar ile yanına gelen Anjel'i kovar. Hiçbir vasıf taşımayan sokak adamıdır. Anjel, kovulduktan sonra bu adam ve benzerleri hakkında şöyle düşünür: *"Hiç Andre gibi kaba maddeci bir herif benim gibi kadının karnındaki çocuğun babalığını kabul eder mi? Erkek odur ki benim gibi bir kadın tarafından babalık merhametine takdim olunan çocuğun kendi evladı olduğunu belirtse bile Andre gibi bu medeniyet asrının maddeci ahlâkından kendini kurtaramayıp bir çocuğa babalık kollarını açmayı ahmaklık, belki de büyük bir ayıp sayar."*⁹⁵

"Mesail-i Muğlaka" romanında tahsili çin Paris'e giden Abduh Nahifi, orada maceralı bir hayat geçirir. Bir çok Parisli ile tanışan Nahifi'nin tanıştıkları arasında Mişel Valde gibi kendisine annelik yapan biri de vardır.

Abduh Nahifi'nin komşusu olan bu yaşlı kadın Nahifi'yi tanıdıktan sonra onu evladı gibi sevmeye başlar. Gençliğinde bir çok defalar aldatılmış ve bu nedenle erkeklerden uzak kalmayı yeğlemiş biridir. Paris'in en halim selim ve namuslu kadınlarından sayılabilecek Mişel Valde, kadınlara has şefkatini ve diğer bir çok hasletini muhafaza etmiştir. Nahifi'nin evine nezaret eder. Çamaşırlarını

⁹³ Mürebbiye, s.14.

⁹⁴ a.g.e., s.15.

⁹⁵ a.g.e., s.13.

çamaşırcıya verir ve alır, hizmetinin evi temizleyişini takip ederek Nahifi'nin bir şeyinin kaybolmamasına dikkat eder.

Mösyö dö Roz Buton, Nahifi'nin tanıdığı diğer bir Paris'li. Paris'in 'asil yeni kibarları'ndandır. Fransa'da 19. Yüzyılın başında Napolyon Bonapart'ın kendine sadakat gösteren ailelere eski asillerin (eski kibar) karşı çıkmalarına rağmen asillik ünvanı verir. Bunları yeni kibar, asilzade denir. Bu yeni kibarlardan sonra 'asil yeni kibar' denilen ve isimlerinin başına dö getirerek asilzadeler arasına girdiklerini sananlar da vardır. Mösyö dö Roz Buton bu asil yeni kibarlardandır. Bunlar zengindir ancak ahlâken düşük seviyede kişilerdir.

Sefahat meraklısı olan Mösyö Buton eşi Madam dö Roz Buton'un güzelliğini işlerinde kullanabilecek seviyede biridir. Geçmişte avukat çırağı ve benzeri gibi insanlarla düşüp kalkmış olan eşini bazen ikaz etme gereği görerek âşıklerini zenginlerden seçmesi lüzumundan bahseder.

Eşinin de yardımıyla zengin olan Mösyö dö Roz Buton sefahat yaşamına eşini engel görmeye başlayınca eşinin yeni âşığı sahte Abduh Nahifi ile münasebetini bahane ederek ondan ayrılır.

Möstiyak Rozet'e sarkıntılık ederken Abduh Nahifi tarafından dövülen genç. genç bir tıp öğrencisidir. Geneli serseri karakterli bir arkadaş gurubuna sahiptir. Abduh'tan yediği dayağı hazmedemeyerek bir gün onu kafede beş altı arkadaşıyla dövmeye kalkar. Nahifi hepsini püskürtür ve az yaralanmasına mukabil onların çoğunu yaralar. Bu kendisinin Paris basınında şöhretini attırır. Nahifi daha sonra böyle olayların diğer Türklerin başına gelmemesi için Möstiyak ve arkadaşlarına ders vermek ister ve onları düelloya davet eder. Yapılan düelloda Abduh Nahifi kazanır.

"Hemzâd" romanında bir çok kahraman Paris'te ikâmet eder.

Madam Vazil Hortans Dolagranj, sefih bir ailenin kızı olup bunların en tanınmışıdır. Madam Vazil Dolagranj gibi şuh ve şen yapılıdır. On iki yaşında Kamayyer rahibelerinin okuluna verilmiş ve burada Hanri'nin kızkardeşi Julbert'le dost olmuş ve onun vasıtasıyla da Hanri'yi tanımıştır. Sık sık kardeşini ziyarete gelen Hanri'ye ilgi duymuş ve bu ilgi daha sonra aşka dönüşmüştür. Bununla birlikte banker Mösyö Kataiyi de kendine âşık etmiş olan Hortans Katai'ye aşk konusunda cevap vermez. Hanri'nin isteği ile Mösyö Raul ile evlenir.

Raul ile evliliğine ve Hanri ile gizli aşkına karşı kıskançlık duyan Mösyö Katai Mösyö Raul'u bu konuda gizli bir mektup yazar. Raul eşi ile ayrılma noktasına gelince Hortans ondan özür diler ve pişmanlığını dile getirir. Bu evlilik yaşamlarına yeni bir boyut kazandırır.

Mösyö Hanri, Raul Seventak'ın Lyon'dan okul arkadaşıdır. Kadınların ilgisini çeken çapkın bir tiptir. Sportmen bir kiş olup at yarışlarına ve yetiştiriciliğine meraklıdır. Teyzesinden kendisine kalan ikibuçuk milyon frankı bu yolda harcar. Sık sık girdiği yarışlarda kaybeder. Aynı zamanda hukuk fakültesinden mezun olan Hanri, avukatlık yapmayı şahsiyetine yakıştırmaz. Kendine âşık etitği Hortans'ı Raul Seventak ile evlenerek düştüğü mali sıkıntıdan kurtulmayı hedefler. Ancak durum umduğu gibi gelişme göstermez.

Madam Vazil Dolagranj ise Hortans'ın annesidir. Sefahate meraklı, oldukça şuh bir kadındır. Gençliğini eğlence meclislerinde geçirmiş ve yaşlandığı halde bu konudaki alışkanlığını kaybetmemiştir. Kızının sevgilisi Hanri'ye ilgi duyar ve bazı akşamlar tiyatroya ve yemeğe giderler. Cemiyet-i Hayriye-i Nisaiye'ye mensup olup magazin türü gazetelere feminizim ve moda konusunda yazılar yazar.

Mösyö Doagranj Hortans'ın babası. Bu adam da eşi Madam Vazil gibidir. İlerlemiş yaşına rağmen yeni aşklar peşindedir. Servetini kendisinin ve eşinin lüks yaşamı için tüketmiş ve bu nedenle Banker Katoi ile iyi geçinmeye çalışmaktadır.

Banker Mösyö Katoi, zengin olan bu adam Hortans'a âşıktır. Bu yüzden Hanri ile olan ilişkisini ve Raul ile evliliğini hazmedemeyerek Raul'a Hortans'ın Hanri ile aşkını haber veren isimsiz bir mektup yazar.

Madam Vazil Katoi, Mösyö Katoi'nin eşi. İlk kocasından kendisine büyük bir servet kalan bu kadın zenginliğinden ötürü kocası Mösyö Katoi'ye karşı üstünlük içerisindedir. Bu Mösyö Katoi'yi bunaltır. Fakat eşinin zenginliğinden vazgeçemediğinden onun bu tavrına tahammül eder. Madam Vazil Dolagranj ile sıkı dost olan Madam Katoi meraklı bir kadındır. Bu yönünden dolayı kişiler arasında gizli kapaklı her şeyi öğrenmeye çalışır. O da Dolagranj gibi şuh ve şen ahlâklı biridir.

E. PARİS'İN BAŞKA YERLERLE KIYASI

Ondokuzuncu yüzyıl itibarıyla Avrupa'nın merkezi olan Paris kültür, sanat ve hürriyet diyarı olarak dünyanın en önemli şehridir. Bütün insanlık, saydığımız kavramları yansıtmak mekânlarına, etkinliklere ve insan iradesinin hür olarak at koşturduğu bu şehri gıpta ile takip etmiştir. Şairler, romantizmin ve realizmin beşiği olan Paris'ten ve sanatkârlarından ilham rüzgârları beklemiş, yazarlar ise onları taklitle işe başlayıp kendi stillerini bulmaya çalışmışlardır. Bütün bunlar şehri emsalsiz yapan öğelerdir.

Yüzyılın bizdeki kalemleri de dünyanın bir çok yerindeki meslektaşlarından bu konuda farklı olmamışlardır. Yazarların çoğu, özellikle Ahmet Midhat Efendi görebildiğimiz kadarıyla eserlerinde mekân için gerek şehir gerekse başkent olarak İstanbul'dan sonra Paris'i tercih etmiştir. Kahramanlar, istidat ve eğilimlerine göre, orada beklentilerinin çok üstünde şeylerle karşılaşmış bu nedenle Paris'i bütün şehirlerden üstün tutmuşlardır. Dönem eserlerinin özelliğinden dolayı yer yer araya girerek bilgiler veren yazarlar da bu konuda şehirden övgüyle söz etmişlerdir. Bu kendini yine en fazla olarak Ahmet Midhat'ta göstermiştir. Müsteşrikler Kongresi için Avrupa'ya giden yazarımız, "Avrupa'da Bir Cevlan" isimli eserinde Paris'ten beğeniyle söz eder.

Romandaki Paris bir bütün olarak karşımıza çıkar. Eğlenceler, kültürel etkinlikler, sanat eserleri ve topyekün bir mekân. Bazen de iklim özelliğiyle belirtilir ve kıyasla güzelliği, farklılığı anlatılmaya çalışılır. "*Paris'in ne mevsim-i baharı İstanbul'a kıyas kabul eder, ne de halkın mevsim-i baharı suret-i telakkisi! Hele bu mesele Akdeniz adalarına asla kıyas kabul etmezler ya?...*"⁹⁶ şeklinde devamla iklimi dahi diğer yönleri gibi başka şehir ve yerlere kıyasla üstün tutulur. Özetle şunu söyleyebiliriz ki, ondokuzuncu yüzyıl ve daha sonrası için insanlığı büyüleyen şehir Paris olmuş ve buna bir başka alternatifi kimse adeta görmek istememiştir. Çünkü büyük ihtilalin yapıldığı ışık diyar-ı Paris'tir.

"Bahtiyarlık" romanında hevai bir genç olan Sezâi, hukuk tahsili için Paris'e gidenlerdendir. Orada okula başlamadan önce İstanbul'da methini duyduğu bu şehri ve kendisini en çok ilgilendiren eğlence, sefahat yerlerini biraz olsun gezmek ister. Kısa sürede Paris gözlerini büyüler. Burasını İstanbul'la dahi kabil-i kıyas bulmaz. "*Asıl şehir Avrupa olup bizim İstanbul ise bir büyük köy olduğunu iddiada hakkım yok mu imiş? Paris'in bu alemleri yanında İstanbul'un en parlak alemleri adeta köy direngi gibi kalıyor.*" gibi kıyaslar ile Paris'i över, İstanbul'u küçümser. Bunda Sezâi Bey'i cezbeden, Paris'in sınır tanımayan sefahat anlayışının rolü olsa gerek. Bir çok tiyatro aktivitesiyle tanışan Sezâi Bey biraz olsunla başladığı Paris'i ve eğlence yerlerini görme merakını dokuz ayda tatmin edemeyecektir.

"Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar" isimli romanın kahramanları zengin ve işsiz-güçsüz takımdan kişilerdir. Kadınıyla, erkeğiyle sefahat ehli olan bu

⁹⁶ Avrupa'da Bir Cevlan, s.254.

insanların maceralarına geçmeden önce yazar Paris'i kıyas yolu ile bize anlatır: *"Heva ve hevase ittiba Avrupa'nın her tarafında umumiyete karib bir surette görülen ahvaldan ise de hevaperestlik hususunda Paris, bütün dünya yüzünde bir misali daha olmayan bir şehirdir. Paris şehrine herhangi bir roman isnat olunur ve esası hevaperestlik üzerine bina edilmemek kabil olamaz. Bir romancının şayan-ı bahs göreceği hemen başka hali yoktur ki o hal üzerine roman binası mümkün olabilsin. Paris'te gerek kadınlardan, gerek erkeklerden öyle bir sınıf halk vardır ki hiçbir işi gücü olmadığı halde gecesini, gündüzünü yalnız sevdâ peşinde hasr etmişlerdir. Bunlar ekseriya en büyük familyadan olurlar. İradları, servetleri dahi kendilerine böyle işsiz güçsüz vakit geçirebilmeye müsaade verir."*⁹⁷

"Sergüzeşt" romanında ise Celal Bey'in kızkardeşi Tesliye Hanım'ın bir Fransız milliyetçisi olan mürebbiyesi Fransa'yı dünyanın en uygun devleti; Paris'i ise dünya uygarlığının merkezi kabul eder. Fransızca'yı bütün insanların öğrenmesi gerektiğine inanan bu bayan, Paris'i diğer Avrupa başkentlerinden üstün tutarak bir gün Paris ile Londra'nın iklim açısından dahi kıyası olamayacağını ifade eder. *"... O parlak Paris varken senenin büyük bir kısmını sisler ve dumanlarla çevrili karanlık bir memlekette geçinenlere hayret eder, ve kendisinin mürebbiyelik vazifesiyle Londra'da geçirdiği kış mevsiminin bir Pazar gününe sözü getirerek 'Büyük bir şehrin üzerine çöküp de damlara dokunan bir siyah bulutun karanlığı altında kalan sokaklardan kimse geçmez; kiliseden başka açık bir yer bulamaz; dört milyon nüfusu olan bir şehrin aniden birden bire öldüğünü görmek isterseniz, Aralık ayının bir Pazar gününde Londra'ya gidiniz. Karanlık bir duman içinde bir hayal gibi sessiz ve tek tük geçenler, o büyük parklara giderek durmadan yağan bir yağmurun altında, ölümden bahseden vaizlerini dinleyip de bir sokağın bir ucundan öbür ucuna gidinceye kadar İngiliz hastalığı olan kara sevdâya uğramamak mümkün müdür?' سوالini çok söylemek ve söyledikleri sözlerde nadir olarak zekâ ve talâkat göstermek gibi Fransızlara mahsus bir tavır ile anlatırdı."*⁹⁸

"Ahmet Metin ve Şirzâd" romanında çok küçük yaşta Paris'e eğitim için gönderilen Neofari, tam bir Paris hayranı olur. On sekiz yaşında okulunu bitirdikten sonra Yaş'a döner. Kendisi için Yaş'ta büyük bir alafranga hazırlık yapıp kendisine batılı tarzda bir köşk hazırlanır. Ancak Yaş'a gelen Neofari çok geçmeden sıkılmaya başlar. Yazar bunu kendinde olan Paris sevgisine bağlar ve orayı gören bir kişinin oradan başka yaşanacak yer bulunamayacağını belirterek Neofari'nin durumunu izaha çalışır.

*"Çünkü Paris'e alışmış bir adam artık bütün dünya yüzünde yine Paris'ten başka yaşayacak yer bulamaz. Meğer ki Paris'in maneviyatındaki kubbiyatı görmüş ve onlardan ürkmüş, iştirak etmiş olsa da o duzah-ı bihişt-nümadan firara mecbur ola. O halde dahi kendisini bir köylü kulübesine götürseler orasını pek tabii, pek bahtiyarane bir yer bulur. Parisli için evsaf-ı umur yoktur. Tabi ya ifrata ya tefrite meftundur. Anası Parisli olmadıkları halde Neofari gibi orada yetişenler ise Parisliden daha Parisli olurlar."*⁹⁹

⁹⁷ Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar, s.2-3.

⁹⁸ Sergüzeşt, s.43.

⁹⁹ Ahmet Metin ve Şirzâd, s.167.

Evlenme çağına gelmiş olan Neofari'nin Paris hayranlığı evliliğini dahi etkiler. Kendisinden oldukça yaşlı Buğdanlı Akilo isminde zengin bir adamla gençliğini Paris'te geçirmiş diye evlenir. Ancak bu evlilik her ikisine de huzur vermez.

SONUÇ

İnsanlığı ve dolayısıyla tarihini ilgilendiren mekânlar vardır. Bu mekânlar değişik nedenlerle önem ifade etmişlerdir. Bunlar sanat, edebiyat, felsefe olabildiği gibi, bazen de savaş, ihtilal ve kudret misali unsurlar olmuştur. Saydığımız vasıfların tümünü birden yapısında barındıran yer, diğer bir deyimle şehir veya başşehir çok azdır. İstanbul, Roma, Medine, Bağdat, Paris ve Viyana bahsini ettiğimiz özellikleri taşıyan şehirlerdir. İnsanlığın kaderi, aydınlığı ve gücü buralarla ilgili olmuştur. İçlerinde İstanbul ve Paris her yönüyle ihtişamlarını Doğu ve Batı'da yaşamış aydınları, sanatkârları kendine çekmiş; edebiyata malzeme teşkil etmişlerdir. Şairler övmüş, nâsirler konu olarak ele almışlardır.

İşte XIX. Yüzyıl Paris'i bütün bunlardan ötürü bütün dünya edebiyatında olduğu gibi Türk Edebiyatı'nda da özellikle henüz gelişen romanda anılmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru örneklerini verdiğimiz bu edebî türün ustaları yani romancılarımız kahramanlarını oraya göndermiş ve bazen de eserine mekân edinmiştir. Biz çalışmamızda Paris'in neşekil ve ölçüde romanımıza girdiğini tesbit etmeye çalıştık ve Tanzimattan başlayarak II. Meşrutiyet'e kadar romanlarımızda şunları gözlemledik:

Romancılarımızın çoğu, eserlerindeki bulgulardan anladığımız kadarıyla Paris'i tam olarak bilmiyorlar. Orasını ansiklopedik bilgilerden, benzer kaynaklardan veya duyumlardan yola çıkarak öğrenmişcesine eserlerine yansıtmışlardır. Öyleki Mustaa Reşit, Mehmet Celal, Vecihi ve Safvet Nezih gibi yazarlar mekânla ilgili yer ismi dahi vermeyip bazen xxx şeklinde rumuzları kullanmışlardır. Bu çalışmamıza materyal açısından bir şey kazandırmamış ve bu açıdan büyük eksiklik doğurmuştur. Öte yandan dönemin güçlü kalemi Ahmet Midhat Efendi Paris'e gitmeden önce yazdığı 'Paris'te Bir Türk' romanından elde ettiğimiz bilgileri, gereğine daha yakın olarak veya cesurca tanıtılmıştır. Bu bize ikinci dereceli dönem yazarlarının eserlerini olay örgüsü ağırlıklı olarak, tez kaygısıyla kaleme alındıklarını gösterdi. Dolayısıyla bu çalışmada bize en fazla materyali kazandıran eserler Ahmet Midhat Efendi'nin yazdığı romanlar sağlamıştır.

Romanlarımızda mekân olarak Paris, eğitim ve sefahat yeridir. Eğitim ve onun uzantısı kültür, eğlence yerlerinden daha az bir yer tutar. Eğitim yerleri veya kurumlarının isimleri anılarak geçinilmiş ve buna mukabil eğlence yerlerine daha ziyade önem verilerek anlatıldığı görülmüştür. Paris'in meşhur bulvar ve meydanları yine Ahmet Midhat'ın bir kaç eseri hariç siliktirler. Ancak ormanlar ve özellikle Boulogne Ormanına sıklıkla gidildiği görülür.

Paris'e roman kahramanları değişik nedenlerle gitmişlerdir. Ekserisinin eğitim için gittiği görülür. Bununla beraber, sefahat, merak ve sevgili uğruna gitmeler de söz konusudur. Genelinin yüksek öğretim için gittiği Paris'te kahramanların bir kısmı kendilerini sefahate kaptırarak eğitimlerini

tamamlayamazken, rüşlerini daha İstanbul'da veya değişik yerlerde isbat eden bazı gençler ise başarıyla eğitimlerini tamamlayarak yurda yararlı bir insan olarak dönerler. Sefahata kendini koyuverenler kendileri gibi Türklüğe ve Müslümanlığa yüz karası olurlar. Durum eğlence için Paris'e gidenlerin tümünde görülmüştür. Yazarlarımız buna pek uygun yaklaşmamış ve onları Paris'in sefahat girdabında adeta boğmuşlardır. Bunlar ülkelerinden yoz gidip daha da asliyetlerinden uzaklaşarak dönerler. Merak için Paris'e gidenler ise genelde müsbet tiplerdir. Bunlardan ise övgü ile bahsedilip Paris insanının takdirlerini kazanan birer Osmanlı misyoneri gibi romanlarda yer alırlar.

Paris'te sosyal yaşam kısmındaki kişilerde genellikle Parislilerden veya diğer Avrupa şehirlerinden oraya gelenlerden oluştuğu gibi özel yönünü daha ziyade Paris'ten haber veren dergi ve gazetelerden öğrenmişlerdir. O zamanki Paris modası ve yaşamı gazetelerin birer Batı kaynağıdır. Bununla birlikte eserlerini okudukları Emile Zola, Guy de Maupassant, Balzac, Victor Hugo gibi ünlü yazarların eserleri Paris'in sosyal yaşam dünyası hakkında fikir edinmelerini sağlamıştır. Romanlarına yansıttıkları bu öğrendiklerinden biz Paris'te kadın ve erkek münasebetlerinin istisnalar hariç, ekseriyetle para, şehvet ve istikballe ilgili olduğunu gördük. Aileler çözülmüş, müsbet örnekler azalmış ve bir çok karı kocanın birbirlerini aldatması söz konusu olmuştur. Erkeklerin bazıları eşinin kendisini aldatışına kayıtsız kalışı ve kadınların özellikle ahlâkî dejenere içinde oluşu Paris'in sosyal yaşamındaki zaafı göstermektedir. İş ahlâkı da bunlara bağlı bir yapı arzeder. Genellikle tezgahçılık, çamaşırcılık ve dikişçilik gibi mesleklerde kadınlar çalışır. İşverenler bayan işçi alırken onların güzel olmasına dikkat ederler. Ancak şu da var ki, işler aksaklığa uğratılmadan yapılır. Fakir insanlar olarak da bayan örnekleri sunan yazarlar, kadının zayıflığıyla okuyucularını acındırmayı düşünmüş olmalıdır. Bütün bunlarla birlikte birbirlerine sadık erkek ve kadınlar, çalışan kızlar ve iffeti uğruna gayretler gösterenler de vardır. Bunlar da diğer kadın veya kızların yaptıkları işleri yapar ve neticede iyi bir erkekle evlenerek mutlu yuva kurmayı başarırlar. Herkes yaptığı işin en iyisini yaşamaya çalışır.

Paris'te ikâmet eden roman kahramanları bahsinde görüldüğü üzere paris'te yaşayanların çoğu oralıdır. Aileler, sosyal hayat bahsinde anlatıldığı gibi olumlu ve olumsuz kişiler olarak karşımıza çıkar. Para için şeref ve namusunu bir tarafa bırakarak ona ulaşmaya çalışanlar olduğu gibi, onurlu yaşam için mücadele eden kişiler ve aileler de Paris'te eksik değildir. Paris insanının özellikle onurlu yaşamı tercih edenler, eğitime önem verip çocuklarını okutur ve bunda kız erkek farkı gözetmezler. Hatta kızların eğitimine daha bir önem verildiğini gördük. Bu eğitimler dönem itibarıyla bizdeki gibi ferdi ve özel olmayıp kurumlarda gerçekleştirilir. Çocuklarını okutanların da çoğu fakir veya orta tabaka insanıdır. Eğlence dünyasının zengin olduğu Paris'te bu gibi yerlerin müdavimleri de başta kendileridir. Parti ve balolar genellikle zengin insanların veya bu insanlarla münasebet kurmak isteyenlerin görüştükleri yerlerdir.

Paris'ten ayrılan roman kahramanları aşk ve iş için bunu yaparlar. Yabancı biriyle gerek âşık olarak, gerekse aracılar vasıtasıyla evlenen biri, bazen Paris'i terketme durumunda kalır. Geldikleri yer ise genelde İstanbul'dur. İş için ayrılanların çoğu mürebbiye veya olmak isteyenlerdir. Bunlar da İstanbul'a

gelmeyi tercih ederler ki bazen roman konuları onlara ilgili olur. Ancak şu da var ki Paris'ten mürebbiye olmak için veya olup da ayrılan bayanların geneli ahlâksız veya din ve milliyetçe mutaassıptırlar. Öğrencilerine Batı kültür ve yaşamını, töreye uymayan serbestliği aşılıp özelliklerini kaybettirirler. Bu ise kötü neticeler doğurur. Çocuklara bir anne şefkatiyle yaklaşan mürebbiyeler oldukça azdır.

Yazar ve kahramanların Paris'ten yoğun olarak bahisleri sıkça olmasa da yeri geldikçe övgüyledir. Bazen Paris'i başka şehirlerle özellikle de İstanbul ile kıyaslarlar. Çoğunlukla sefahat açısından yapılanlarda Paris daha ileri derecede bulunur. Ancak mekân açısından yapılanlar oldukça az olup bunda da Paris üstün kabul edilmiştir. Kültür ve medeniyet açısından mukayeseye gidilmeyişi Paris'in bizimle kıyasa dahi gerek görülmeğinde, Türk kültür ve medeniyetinin daha üstün olduğundüşüncesinin payı olsa gerek. Dinî açıdan yapılan karşılaştırmaları ise birer tez niteliğinde görüp kaydetmedik.

Yirmi birinci asra kala şu günlerde, ülke kültürümüzün ve edebiyatımızın geldiği mesafede romanın önemli yere sahip olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla toplumun bu konum ve duruma gelişinde romancılarımızın önemli rolü olmuştur. Bunda en büyük pay Tanzimattan II. Meşrutiyet'e kadar olanlarına aittir. Çünkü bir ağaç tohumuna göre şekil alır. Romancılarımız her ne kadar iptidâi örnekler verseler de benzer seviyedeki okuyucusuna zamanımızı netice verecek çok şeyler kazandırmışlardır. Bu yüzden işledikleri konular, temalar ve birlikte esere giren diğer unsurlar edebiyatçı ve sosyologlar için çok önemlidir. Bizim çalışmamız da Türk edebiyat ve kültür araştırmacılarına konu hakkında yardımcı olacak Paris şehri ve etkilerini ortaya koyma gayretinden ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA

A. BAŞLANGICINDAN 1908'E KADAR YAYIMLANAN ROMANLARIN BİBLİYOGRAFYASI

Ahmet Midhat Efendi, Yeniçeriler, Muharririn Zâtına Mahsus Matb. İst. 1288/1871, 100 s.

Şemseddin Sami, Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat, El-Cevaib Matb. İst. 1289/1872, 180 s.

Ahmet Midhat Efendi, Hasan Mellah veyahut Sır İçinde Esrar, Şark Matb. İst. 1291/1874, 461 s.

Ahmet Midhat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Şark Mat. İst. 1291/1874, 126 s.

Namık Kemal, İntibah, İst. 1291/1874, 199 s.

Ahmet Midhat Efendi, Zeyl-i Hasan Mellah, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 463 s.

Ahmet Midhat Efendi, Zeyl-i Hasan Mellah, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 904 s.

Ahmet Midhat Efendi, Hüseyin Fellah, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 367 s.

Ahmet Midhat Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 1184 s.

Ahmet Midhat Efendi, Karı Koca Masalı, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 61 s.

Ahmet Midhat Efendi, Felatun Bey İle Rakım Efendi, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 154 s.

Ahmet Midhat Efendi, Paris'te Bir Türk, Kırkanbar Matb. İst. 1293/1876, 120 s.

Ahmet Midhat Efendi, Süleyman Musli, Kırkanbar Matb. İst. 1294/1877, 277 s.

Ahmet Midhat Efendi, Kafkas, Kırkanbar Matb. İst. 1294/1877, 240 s.

Ahmet Midhat Efendi, Çengi, Kırkanbar matb. İst. 1294/1877, 160 s.

Ahmet Midhat Efendi, Beliyyat-ı Mudhike, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1298/1881, 435 s.

Ahmet Midhat Efendi, Karnaval, İst. 1298/1881, 269 s.

Ahmet Midhat Efendi, Henüz On Yedi Yaşında, Vakıf Matb. İst. 1298/1882, 324 s.

- Ahmet Midhat Efendi, Acaib-i Alem, İst. 1299/1882, 289 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Dürdane Hanım, İst. 1299/1882, 125 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Vah, İst. 1299/1882, 173 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Volter yirmi Yaşında yahut İlk Muaşakası, İst. 1301/1884, 64 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Esrar-ı Cinayet, İst. 1301/1884, 255 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Cellat, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1301/1884, 192 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Hayret, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1302/1885, 507 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Bahtiyarlık, Kırkanbar Matb. İst. 1302/1885, 194 s.
- Mustafa Reşit, Flora, Şirket-i Mürettebbiye Matb. İst. 1303/1886, 134 s.
- Mustaa Reşit, Ye's yahut Cürm-i Meşhud, İst. 1303/1886,
- Mehmet Celal, Venüs, Dikyan Karabetyan Matb. İst. 1303/1886, 48 s.
- Mehmet Celal, Cemile, Dikyan Karabetyan Matb. İst. 1303/1886, 60 s.
- Mehmet Celal, Dehşet yahut Üç Mezar, Karabet ve Kasbar Matb. İst. 1304/1887, 64 s.
- Namık Kemal, Cezmi, Matbaa-i Ebuzziya, İst. 1303/1886, 453 s.
- [Uşaklıgil], Halit Ziya, Sefile, Hizmet Gazetesi, İzmir 1303-1304/1886-1887 (Tefrika)
- Mustafa Reşit, Cüzdanımda Birkaç Yaprak, Cemal Efendi Matb. İst. 1303/1886, 32 s.
- Mustafa Reşit, Hayf, Şirket-i Müterebbiye Matb. İst. 1304/1887, 104 s.
- Mehmet Celal, Orora, Karabet Kasbar Matb. İst. 1304/1887, 63 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Arnavutlar Solyotlar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1305/1888, 221 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1305/1888, 293 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, Tercüman-ı Hakikat, İst. 1305/1888, 87 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Haydut Montari, Kırkanbar Matb. İst. 1305/1888, 276 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Ayine 'Şık', İst. 1305/1888, 192 s.
- Samipaşazade Sezâi, Sergüzeşt, Mahmut Bey Matb. İst. 1305/1888, 175 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Gürcü Kızı yahut İntikam, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1306/1889, 198 s.
- Mustafa Reşit, Neyyir, Mahmut Bey Matb. İst. 1306/1889, 56 s.

Ahmet Midhat Efendi, Rikaldo yahut Amerika Vahşet Alemi, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1307/1890, 256 s.

Ahmet Midhat Efendi, Diplomalı Kız, Kırkanbar Matb. İst. 1307/1890, 228 s.

Mustafa Reşit, Ressam, Mahmut Bey Matb. İst. 1307/1890, 64 s.

Ahmet Midhat Efendi, Müşahedat, Kırkanbar Matb. İst. 1308/1891, 319 s.

Mehmet Münci, Meraret-i Hayat, Kasbar Matb. İst. 1308/1891, 118 s.

Mehmet Celal, Margerit, Kasbar Matb. İst. 1308/1891, 70 s.

[Yalçın], Hüseyin Cahit, Nadide, Alem Matb. A. İhsan Şürekası İst. 1308/1891, 91 s.

Ahmet Rasim, İlk Sevgi, Mekteb-i Sanayi Matb İst. 1308/1891, 101 s.

Ahmet Rasim, Bir Sefilenin Evrak-ı Metrukesi, Babıali Cad. 38 No'lu Matb. İst. 1308/1891, 91 s.

Ahmet Rasim, Mehalik-i Hayat, İst. 1308/1891, 64 s.

Ahmet Rasim, Meşakk-ı Hayat, Alem Matb. A. İhsan Şürekası, İst. 1308/1891, 75 s.

Ahmet Rasim, Meyl-i Dil, Matbaa-i Ebuzziya, İst. 1308/1891, 1444 s.

Ahmet Midhat Efendi, (Fatma Aliye Hanım İle), Hayal-Hakikat, İst. 1309/1892, 83 s.

Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Metin ve Şirzâd yahut Roman İçinde Esrar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1309/1892, 727 s.

Fatma Aliye Hanım, Muhadarat, İst. 1309/1892,

[Tokgöz], Ahmet İhsan, Ülfet, Alem Matb. İst. 1309/1892, 192 s.

Mehmet Celal, Elvah-ı Sevda, İst. 1309/1892, 251 s.

[Uşaklıgil], Halit Ziya, Bir Ölü'nün Defteri, Hizmet Mat.İzmir 1309/1892, 62 s.

Mustafa Reşit, Lorans, Mekteb-i Sanayi Matb. İst. 1309/1892, 111 s.

Mustafa Reşit, Pembe Ferace, Enver Efendi Matb. İst. 1309/1892, 62 s.

[Uşaklıgil], Halit Ziya, Nemide, Şirket-i Müterebbiye Matb. İst. 1309/1892, 228 s.

Mehmet Münci, Diyana, Matbaa-i Ebuzziya, İst. 1309/1892, 188 s.

Ahmet Rasim, Afife, Ahmet İhsan ve Şürekası Matb. İst. 1310/1893, 47 s.

Ahmet Midhat Efendi, Can Kurtaranlar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1311/1893, 80 s.

Mustafa Reşit, İzdivac-İmtizac, İstapan Matb. İst. 1311/1893, 50 s.

Mehmet Celal, Küçük Gelin, Mekteb-i Sanayi Matb. İst. 1311/1893, 112 s.

- Vecihi, Mihr-i Dil, İkdâm Matb. 1311/1893, 116 s.
- Ahmet Rasim, O Çehre, Matbaa-i Sefa ve Enver, İst. 1311/1893, 32 s.
- Ahmet Rasim, Tecrübesiz Aşk, Alem Matb. İst. 1312/1894, 92 s.
- Ahmet Rasim, Mekteb Arkadaşım, Alem Matb. İst. 1312/1894, 61 s.
- Mehmet Celal, Bir Kızın Hatası, İst. 1312/1894,
- Mehmet Celal, Mükâfat, A. Asaduryan Şirket-i Müterebbiye Matb. İst. 1312/1894, 80 s.
- Mehmet Celal, Bî Vefa, Alem Matb. A. İhsan Şürekası, İst. 1312/1894, 88 s.
- Vecihi, Bir Yetimin Sergüzeşti, İstapan Matb. İst. 1312/1894, 155 s.
- Nabizâde Nâzım, Zehra, Alem Matb. İ. İhsan ve Şürekası, İst. 1312/1894, 352 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, İffet, İkdâm Gazetesi, İst. 1312/1894 (tefrika)
Kıtap bas. Maarif Matb. İst. 1927, 258 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Gönüllü, Kırankar Matb. İst. 1312/1894, 200 s.
- [Uşaklıgil], Halit Ziya, Ferdi ve Şürekası, Nişan Berberyan Matb. İst. 1313/1895, 275+16 s.
- Vecihi, Mehçure, İkdâm Matb. İst. 1313/1895, 540 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Taaffüf, İkdâm Matb. İst. 1313/1895, 339 s.
- Ahmet Rasim, Biçare Genç, İst. 1313/1895, 49 s.
- Ahmet Rasim, Gam-ı Hicran, Alem Matb. İst. 1314/1896, 134 s.
- Mustafa Reşit, Küfrân-ı Nimet, İst. 1314/1896
- Fatma Aliye Hanım, Refet, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1314/1896, 134 s.
- Vecihi, Müjgan, İkdâm Matb. İst. 1314/1896, 714 s.
- Vecihi, Hikmet yahut Mehçurenin Kısm-ı Sanisi, İkdâm Matb. 1314/1896
- Vecihi, Çoban Kızı, Amidi Matb. İst. 1314/1896, 339 s.
- Vecihi, Nerime, A. A. Mahmut Matb. İst. 1314/1896, 16 s.
- Recaizâde Mahmut Ekrem, Araba Sevdası, Alem Matb. A. İhsan ve Şürekası, İst. 1314/1896, 175 s.
- Fatma Aliye Hanım, Udî, İkdâm Matb. İst. 1315/1897, 244 s.
- Fatma Aliye Hanım, Levâiyih-i Hayat, Hanımlara Mahsus Gazete Matb. İst. 1315/1897, 122 s.
- Ahmet Rasim, Askeroğlu, Mahmut Matb. İst. 1315/1897, 103 s.
- Ali Kemal, İki Hemşire, Tahir Bey Matb. İst. 1315/1897, 144 s.
- Vecihi, Vuslat, Asır Matb. İst. 1315/1897, 22 s.
- Vecihi, Hasta, İkdâm Matb. İst. 1315/1897, 248 s.

- Vecihi, Akif, İkdâm Matb. İst. 1315/1897, 356 s.
- Vecihi, Harabe, İkdâm Matb. İst. 1315/1897, 318 s.
- Vecihi, Hasbihal, Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matb. İst. 1315/1897, Safvet Nezihi, Zavallı Necdet, İkdâm Matb. İst. 1316/1898
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Tesadüf, İkdâm Matb. İst. 1316/1898, 677 s.
- Ali Kemal, Çölde Bir Sergüzeşt, Tahir Bey Matb. İst. 1316/1898, 141 s.
- İnal İbnülemin M. Kemal, Sabih, Osmanlı Asır Matb. İst. 1316/1898, 272 s.
- Ahmet Rasim, Sevdâ-yı Sermedi, 38 Numaralı Matb. İst. 1316/1898, 47 s.
- Vecihi, Sâkıb, İst. 1316/1898
- Mehmet Celal, Müzeyyen, tahir Bey Matb. İst. 1316/1898, 184 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Altın Âşıkları, Tarık Gazatesi Matb. İst. 1316/1898, 215 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Mesâil-i Muğlaka, Tarık Gazetesi Matb. İst. 1316/1898, 350 s.
- Ahmet Rasim, Nâkâm, Mâlûmat Matb. İst. 1316/1898, 59 s.
- Safveti Ziya, Salon Köşelerinde, İst. 1316-1317/1898/1899 (tefrika) Kitap baskısı, A. İhsan ve Şürekası, İst. 1912, 228 s.
- Mehmet Celal, Dâmen Âlûde, Tahir Bey Matb. İst. 1317/1899, 187 s.
- Mustafa Reşit, Son Salon ve Aşk, Tahir Bey Matb. İst. 1317/1899, 47 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Mutallâka, İst. 1317/1899, 78 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Mürebbiye, Dersaadet-İkdâm Matb. İst. 1317/1899, 424 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Bir Mübâdele-i Sevdâ, İst. 1317/1899, 142 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Nimetşinas, Dersaadet-İkdâm Matb. 1317/1899, 273 s.
- [Uşaklıgil], Halit Ziya, Mai ve Siyah, Alem Matb. A. İhsan ve Şürekası, İst. 1317/1899, 231 s.
- Safvet Nezihi, Teehhül Aleminde, İkdâm Matb. İst. 1317/1899, 691 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Metres, İkdâm Matb. İst. 1318/1900, 904 s.
- Safvet Nezihi, Kadın Kalbi, Malumat Matb. İst. 1319/1901, 959 s.
- Mehmet Rauf, Eylül, İst. 1318/1900 (tefrika) Kitap baskısı; Teshil-i Tibaat Matb. İst. 1331/1934, 428 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Şipsevdi, İkdâm Gazetesinde tefrika edilirken durdurulmuş, 1327/1909'da tekrar tefrika edilmiştir.
- [Uşaklıgil], Halit Ziya, Kırık Hayatlar, Servet-i Fünûn ve Vakit'te tefrika, 1901-1902, Kitap baskısı; Orhaniye Matb. İst. 1924, 539 s.

[Aygün], Güzide Sabri, Münevver, Hanımlara Mahsus Gazete Matb. İst. 1321/1903, 102 s.

Safvet Nezihi, Hemzad, Tahir Bey Matb. İst. 1321/1903, 666 s.

[Aygün], Güzide Sabri, Ölmüş Bir Kadının Evrâk-ı Metrûkesi, 1325/1905 (tefrika), Kitap baskısı; Matbaa-i Orhaniye, İst. 1347/1923, 221 s.

B. İNCELENEN ROMANLARIN BİBLİYOGRAFYASI

Ahmet Midhat Efendi, Hasan Mellah veyahut Sır İçinde Esrar, Şark Matb. İst.1291/1874, 461 s.

Ahmet Midhat Efendi, Zeyl-i Hasan Mellah, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 463 s.

Ahmet Midhat Efendi, Zeyl-i Hasan Mellah, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 904 s.

Ahmet Midhat Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Kırkanbar Matb. İst. 1292/1875, 1184 s.

Ahmet Midhat Efendi, Paris'te Bir Türk, Kırkanbar Matb. İst. 1293/1876, 120 s.

Ahmet Midhat Efendi, Karnaval, Terüman-ı Hakikat Matb. İst. 1298/1881, 269 s.

Ahmet Midhat Efendi, Cellat, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1301/1884, 192 s.

Ahmet Midhat Efendi, Hayret, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1302/1885, 507 s.

Ahmet Midhat Efendi, Bahtiyarlık, Kırkanbar Matb. İst. 1302/1885, 194 s.

Mustafa Reşit, Tezkir-i Mazi, S. Şirket-i Mürettibiyye Matb. İst. 1303/1886, 72 s.

Mehmet Celal, Orora, Karabet Kasbar Matb. İst. 1304/1887, 63 s.

Ahmet Midhat Efendi, Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar, Kırkanbar Matb. İst. 1304/1887, 103 s.

Samipaşazade Sezâi, Sergüzeşt, Mahmut Bey Matb. İst. 1305/1888, 175 s.

Ahmet Midhat Efendi, Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1305/1888, 293 s.

Ahmet Midhat Efendi, Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, Tercüman-ı Hakikat, İst. 1305/1888, 87 s.

Ahmet Midhat Efendi, Diplomalı Kız, Kırkanbar Matb. İst. 1307/1890, 228 s.

Mizancı Mehmet Murat, Turfanda mı Turfa mı, Mahmut Bey Matb. İst.1308/1891, 416 s.

- Mehmet Celal, Elvah-ı Sevda, İst. 1309/1892, 251 s.
- Mustafa Reşit, Ressam, Mahmut Bey Matb. İst. 1307/1890, 64 s.
- [Tokgöz], Ahmet İhsan, Ülfet, Alem Matb. İst. 1309/1892, 192 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Ahmet Metin ve Şirzâd yahut Roman İçinde Esrar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1309/1892, 727 s.
- [Uşaklıgil], Halit Ziya, Nemide, Şirket-i Müterebbiye Matb. İst. 1309/1892, 228 s.
- Mustafa Reşit, Lorans, Mekteb-i Sanayi Matb. İst. 1309/1892, 111 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Can Kurtaranlar, Tercüman-ı Hakikat Matb. İst. 1311/1893, 80 s.
- Mustafa Reşit, Te'sir-i Terbiye, Estigen Matb. İst. 1311/1893 100 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Taaffüf, İkdam Matb. İst. 1313/1895, 339 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Mesâil-i Muğlaka, Tarık Gazetesi Matb. İst. 1316/1898, 350 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Mürebbiye, Dersaadet-İkdam Matb. İst. 1317/1899, 424 s.
- Saffet Nezihi, Teehhül Aleminde, Dersaadat-İkdam Matb. İst. 1317/1899, 691 s.
- Safvet Nezihi, Kadın Kalbi, Malumat Matb. İst. 1319/1901, 959 s.
- [Gürpınar], Hüseyin Rahmi, Şipsevdi, İkdam Gazetesinde tefrika edilirken durdurulmuş, daha sonraki tefrikası Sabah gazetesinde olmuştur. Eser 1908 öncesinde yayımlanmaya başladığı için çalışmaya almayı uygun bulduk.
- Safvet Nezihi, Hemzad, Tahir Bey Matb. İst. 1321/1903, 666 s.

C. FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKLAR

- Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Yay. İst. 1997, 639 s.
- Ahmet Midhat Efendi, Avrupa'da Bir Cevlan, İst. 1307/1890, 1044 s.
- Akıncı, Prof. Dr. Gündüz, Batıya Yönelirken Şinasi, II. T.C.F. Basımevi, Ankara 1981, 47 s.
- Akıncı, Prof. Dr. Gündüz, Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Dönemi, Ankara 1973, 92 s.
- Aktaş, Prof. Dr. Şerif, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yay., Ankara 1991, 161 s.

- Ali Kemal, Paris Musahabeleri, Dersaadet matb. I. Cilt, İst.1311/1893, 319 s.; II. Cilt İst. 1315/1897, 312 s.; III. Cilt İst. 1315/1897, 320 s.
- Ayvazoğlu Beşir, Yahya Kemal 'Eve Dönen Adam', Ötüken Yay. İst. 1995, 143 s.
- Curtius, Ernest R., Fransız Medeniyeti, Devlet Basımevi, İst. 1938, 200 s. (çeviren, Selahattin Eyüboğlu)
- Karal, Prof. Enver Ziya, Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği, Kenan Basımevi, İst. 1940, 90 s.
- Kuran, Prof. Dr. Ercüment, Türk Çağdaşlaşması, Akçağ Yay., Ankara 1997, 286 s.
- Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yay. C.7, 584 s, C.15, 586 s., İst. 1992
- Okay, Prof. Dr. Orhan, 'Tanzimat Edebiyatı' Ders Notları, Atatürk Üniv. Fen-Edeb Fak. Yay. Erzurum 1990, 173 s.
- Okay, Prof. Dr. Orhan, Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, MEB. Yay. İst. 1991, 424 s.
- Perin, Doç. Dr. Cevdet, Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri, Pulhan Matb. İst. 1946, 278 s.
- Tanzimat I, Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle, Milli Maarif Vekaleti, Maarif Matbaası, İst. 1940, 1026+60 s.
- Ülken, Hilmi Ziya, Uyanışlar Devrinde Tercümenin Rolü, Gazete ve Matbaa Kütüphanesi, İst. 1935, 386 s.
- Yıldız, Hakkı Dursun, Yüz Ellinci Yılında Tanzimat, TDK Yay. Ankara 1992, 598 s.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Sefâretnâme, Matbaa-i İlmiye-i Osmaniye İst. 1283/1866, 83 s.

DİZİN

—A—

Abdülaziz, 6
 Ahmet Haşim, 10
 Ahmet İhsan Tokgöz, 29; 65
 Ahmet Metin ve Şirzâd, 30; 44; 47; 56; 59; 65;
 74; 75; 98
 Ahmet Midhat Efendi, 9; 12; 13; 15; 16; 17; 18;
 20; 22; 23; 24; 25; 30; 32; 35; 36; 43; 45; 48;
 49; 51; 52; 53; 57; 76; 77; 96; 100; 102; 103;
 104; 105; 106; 107; 108
 Ali Kemal, 7; 9; 10; 106; 107
 Ana Kız, 32; 48; 49; 51; 83; 92
 Andre Gide, 10
 Avrupa'da Bir Cevelan, 8; 45; 61; 96; 97

—B—

Bahtiyarlık, 19; 54; 56; 64; 76; 79; 96

—C—

Can Kurtaranlar, 33; 51; 55; 59; 60; 63; 86
 Cellad, 16

—D—

Damat İbrahim Paşa, 1; 2; 8
 Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr, 23
 Denizci Hasan, 12; 57; 72
 Diplomalı Kız, 24; 43; 44; 45; 50; 58; 61; 62; 90;
 91; 92

—E—

Elvah-ı Sevda, 27; 105
 Ercüment Kuran, 3

—F—

Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları, 23;
 58; 76

—G—

Gündüz Akıncı, 1; 2; 4; 5

—H—

Halit Ziya Uşaklıgil, 33; 81; 103
 Hayret, 17; 53; 72; 73; 77; 80; 81; 88; 97
 Hemzâd, 41; 44; 47; 51
 Hoca Tahsin Efendi, 8
 Humbaracı Ahmat Paşa, 2
 Hürriyet Kasidesi, 3
 Hüseyin Rahmi Gürpınar, 79; 82; 84; 93

—I—

II. Mahmut, 2
 III. Ahmet, 2

—J—

J.J. Russo, 3

—K—

Kadın Kalbi, 39; 81; 107
 Kanunî Sultan Süleyman, 11
 Karnaval, 16; 56; 61; 62; 69; 80
 Kısmetinde Olan Kaşığında Çıkar, 20; 57; 73; 89;
 96

—L—

Lenin, 10
 Lorans, 33; 34; 53; 84; 105

—M—

Mehmet Celal, 21; 27; 100; 103; 104; 105; 106
 Mesail-i Muğlaka, 36; 53; 54; 55; 67; 80; 84; 94
 Mizancı Mehmed Murad, 26
 Muhaverât-ı Hikemiyye, 11
 Münif Efendi, 11
 Mürebbiye, 34; 37; 76; 79; 80; 93; 94; 107
 Mustafa Reşit, 3; 20; 28; 33; 34; 76; 103; 104;
 105; 106
 Mustafa Reşit Paşa, 3

—N—

Namık Kemal, 3; 102; 103
 Napolyon, 5; 6; 17; 18; 47; 89; 90; 94
 Nedim, 2

Nemide, 33; 66; 105
Nihad Sami Banarlı, 8

—O—

Orhan Okay, 11
Orora, 20; 88; 89
Oscar Wilde, 10

—P—

Paris'te Bir Türk, 8; 15; 43; 45; 48; 49; 51; 52;
54; 55; 57; 61; 69; 71; 72; 85; 103
Paris Musahebeleri, 7; 9

—R—

Ressam, 21; 28; 74; 83; 87

—S—

Safvet Nezihi, 38; 39; 41; 50; 67; 100; 106; 107
Said Efendi, 2
Sait Efendi, 2; 8
Samipaşazade Sezâi, 22; 104

—Ş—

Şekip Bey, 8

—S—

Sergüzeşt, 22; 44; 64; 78; 97; 98; 104; 106

—Ş—

Şerif Aktaş, 42
Şıpsıvdi, 40; 46; 51; 52; 54; 56; 68; 71; 107

—T—

Taaffüf, 35; 66; 105
Taha Toros, 10
Tehhül Aleminde, 38; 45; 50; 107
Telemaque, 11
Tesir-i Terbiye, 34; 49; 50; 65; 70; 75; 78
Tezkir-i Mazi, 20; 50; 74; 89
Turfanda mı Turfa mı, 26; 54; 65

—Ü—

Ülfet, 29; 30; 46; 65; 105

—V—

Volter, 3; 7; 47; 51; 92; 103

—Y—

Yahya Kemal, 10; 108
Yeryüzünde Bir Melek, 13; 57; 63; 64; 102
Yirmisekiz Çelebi Mehmet, 1; 8; 108
Yusuf Kâmil Paşa, 11

—Z—

Zeynep Kerman, 22

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta öğretimini burada tamamladı. 1991 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandı. 1995'te bu fakülteden mezun oldu. Milli Eğitim bünyesinde öğretmenlik görevine başladı. 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans yapmaya başladı. Öğretmenlik görevini halen sürdürmektedir.

